

Stajališta predsjednika republika i predsjednika predsjedništava republika o ustavno-pravnoj krizi SFRJ na pregovorima od ožujka do lipnja 1991.

Roman Domović¹

Sažetak: U hrvatskom medijskom prostoru egzistiraju fabricirane teze koje stvaraju lažnu sliku realnosti o događajima iz Domovinskog rata. Takve teze u medijskom prostoru zagovaraju političke opcije i medijski djelatnici koji su kontinuirano bili protiv službene hrvatske politike 1990-ih godina. Na temelju neistinitih i lažnih prikaza događaja 1990-ih godina optužuje se hrvatsko političko vodstvo za posljedice događaja koji nisu postojali ili u kojima politički vrh nije sudjelovao. U svrhu istraživanja informacijskih operacija kojima se stvara lažna slika realnosti o događajima iz Domovinskog rata, dobio sam mogućnost istraživanja dosad neobjavljenih dokumenata i transkripata iz Ureda predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana koji su pohranjeni u Hrvatskom državnom arhivu. Uvid u izvornu arhivsku građu dokazuje neodrživost teze o podjeli Bosne i Hercegovine u Karađorđevu. To potvrđuje raščlamba zapisnika razgovora šestorice predsjednika republika SFRJ od ožujka do lipnja 1991. koji su održani u svrhu traženja rješenja ustavne krize koja je dovela do raspada SFRJ.

¹ Stavovi izneseni u ovom članku osobni su stavovi autora i ne mogu se ni pod kojim uvjetima smatrati službenim stavovima institucije u kojoj je autor članka zaposlen niti izdavača publikacije u kojoj je članak objavljen.

Ključne riječi: *SFRJ, predsjednici republika, Tuđman, Milošević, zapisnici, lažne teze, podjela Bosne i Hercegovine, napad na JNA, nepoznati dokumenti*

Abstract: *In Croatian media space exist fabricated theses that create false picture of reality on events of Croatian war of independence. Such theses in the media advocate policy options and media workers who have continuously been against official Croatian politics in the 1990s. On the basis of false and fraudulent presentation of events in the 1990s, Croatian political leadership is accused for consequences of events that did not exist or where political leadership did not participate. In order to research information operations that create false picture of reality on events of Croatian war of independence, I got the opportunity to explore previously unreleased documents and transcripts from the Office of Croatian President dr. Franjo Tuđman that are stored in Croatian State Archives. Insight into the original archive material proves unsustainability of thesis on division of Bosnia and Herzegovina in Karađorđevo. This is corroborated by minutes of meetings of six presidents of republics from March to June 1991., which were held for the purpose of finding solution of the constitutional crisis that led to dissolution of SFRY.*

Keywords: *SFRY, presidents of republics, Tuđman, Milošević, minutes of meetings, false theses, division of Bosnia and Hercegovina, attack on JNA, unknown documents*

1. Uvod

Od samih početaka Domovinskog rata u medijima se vodio informacijski rat koji je stvarao lažnu sliku realnosti o događajima iz Domovinskog rata. U kasnijoj fazi cilj informacijskih operacija, pogotovo od 2000. godine, bio je u javni informacijski prostor plasirati odabrane dokumenti iz arhive predsjednika RH Franje Tuđmana iz kojih su izvlačeni fragmenti. Ti fragmenti služili su kao temelj za stvaranje neistinitih konstrukcija koje su javnosti prezentirane kao stvarni događaji ili kao ključni argumenti za ocjenu pojedinih događaja. Na taj se način proizvodila lažna realnost o događajima iz Domovinskog rata. U stvaranju i plasiranju tih konstrukcija sudjelovali su medijski djelatnici i političari koji zastupaju sljedeće teze:

- da je hrvatska politika devedesetih zajedno sa Slobodanom Miloševićem dijelila Bosnu i Hercegovinu, prvenstveno na sastanku u Karađorđevu 25.3.1991.,
- da su pregovori koje je hrvatski predsjednik Franjo Tuđman vodio sa srbijanskim predsjednikom Slobodanom Miloševićem bili besmisleni pa čak i „apsurdni“ i „suludi“,
- da je predsjednik Tuđman trebao donijeti odluku o napadu hrvatskih snaga na JNA kada se JNA sukobila sa slovenskom teritorijalnom obranom,
- da predsjednik Tuđman nije tražio mirno rješenje nego da je imao jednako agresivna stajališta kao i Slobodan Milošević.

Mogućnost pristupa fondovima službenih dokumenata u svrhu znanstvenog istraživanja i objektivnog prikaza događaja iz Domovinskog rata vrlo je mala i rijetko se ostvaruje. Dostupnost službenih fondova i pristup klasificiranim dokumentima pretpostavka je znanstvenog istraživanja političkih i povijesnih prilika te spoznaji činjenica, koje otkrivanju neistine i razotkrivaju zagovornike plasiranih dezinformacija. Dosad nedostupni dokumenti i transkripti iz Ureda predsjednika republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana, koje sam dobio u svrhu istraživanja informacijskih operacija vođenih u medijima s ciljem diskreditacije Domovinskog rata, dostatan su dokaz o neutemeljenosti navedenih teza.

2. Stjepan Mesić - vodeći širitelj teze o dogovoru Tuđmana i Miloševića o podjeli Bosne i Hercegovine

Stjepan Mesić jedan je od vodećih širitelja teze o podjeli Bosne i Hercegovine. On je 1992. i 1993. govorio da ta teza nije istinita, a navedenu tezu zastupa i širi od 1994. do danas. Na primjer, 29.3.1992. govorio je na tribini HDZ-a u švicarskom gradu Buchsu. Jedan od sudionika tribine postavio mu je pitanje: „Da li su uopće istinite tvrdnje o dogovoru Tuđman – Milošević o teritorijalnoj podjeli Bosne i Hercegovine?“. Mesić je odgovorio: „Nisu! Nema nikakvih dogovora između Tuđmana i Miloševića. Mi smo razgovarali s Miloševićem jer morali smo znat' šta lupež želi“. ² Prema pisanju Slobodne Dalmacije, Mesić je tada rekao i da nema ništa protiv pripajanja Bosne i Hercegovine Hrvatskoj: „Na pitanje zauzima li se on za pripajanje Bosne i Hercegovine Hrvatskoj, Mesić je kazao: – Što se mene tiče, nemam ništa

2 URL: <http://www.youtube.com/watch?v=g9pn-RsrqZ8&feature=related>. (Pristup: 31.5.2014.).

protiv toga. Međutim, naš prioritet je da istjeramo četnike iz Hrvatske, a onda ćemo naše granice rješavati dogovorom“.³ Iste godine, u intervjuu Globusu⁴ Mesić je opet rekao da Hrvatska ne sudjeluje u podjeli Bosne i Hercegovine. Na pitanje novinara „kakvo je sad službeno stajalište hrvatske politike prema Bosni?“ i „ako Bosna bude primorana ostati u nekoj mini-Jugoslaviji, hoće li Hrvati tražiti svoji dio?“, Mesić je odgovorio: „Hrvatska ne traži podjelu Bosne, ona je principijelna i želi da se u sadašnjim granicama zadrže subjekti bivše jugoslavenske federacije pa tako i Bosne i Hercegovine. Na direktno pitanje „je li podjela Bosne odgovor na velikosrpsku agresiju?“ Mesić je odgovorio: „odgovor je internacionalizacija Bosne i Hercegovine uz pomoć europskih i svjetskih mehanizama“. Na pitanje „je li Hrvatska kadra pomoći Hrvatima u Bosni ako dođe do rata“ Mesić je odgovorio: „Mogu samo reći da u slučaju da Hrvati u Bosni budu napadnuti, Hrvatska neće sjediti prekrštenih ruku“. Rekao je i „da je za Hrvate jedino rješenje suverena Bosna i Hercegovina u postojećim granicama“ te da je to „osnovna demokratska linija HDZ-a“.

Tijekom 1993. u nekoliko intervjuu u Globusu Mesić je također tvrdio da cilj hrvatske politike nije bila podjela BiH nego cjelovita BiH. Na primjer:

„Mislite li da je politika Herceg-Bosne skrivila egzodus Hrvata iz srednje Bosne?“

- To je trendovska simplifikacija koja se u posljednje vrijeme odviše često ponavlja u javnosti. Herceg-Bosna je omogućila, prije više od godinu dana, opstanak Bosne kao države. Ona je pomogla Muslimanima da se pripreme za obranu. Zahvaljujući organiziranosti Hrvata, održao se dobar dio Bosne i Hercegovine. A kad govorimo o sukobima Hrvata i Muslimana, i o egzodusu Hrvata, zanemaruje se glavni uzrok takvog stanja: srpska agresija, koja je potisnula Hrvate i Muslimane na pretijesne prostore, za koje se oni sada bore.

Je li bilo koji od vodećih hrvatskih političara predlagati podjelu Bosne?“

- Službeno, takvih prijedloga nije bilo.

A neslužbeno?“

3 Anita Malenica: *Mesić: Izbjegli Srbi ne mogu se vratiti, a mi možemo pripojiti BiH!* Slobodna Dalmacija od 28.9.2000. URL: <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20000928/novosti.htm>. (Pristup: 31.5.2014.).

4 Davor Butković. Stipe Mesić: Rašković je opet u igri. Globus br. 62 od 7.2.1992.

- To je već izvan mog domašaja.⁵

U jednom drugom intervjuu:

„Koliki je, po vašoj ocjeni, doprinos Republike Hrvatske nestanku bosanske države?

- Mislim da se ne može govoriti o hrvatskoj krivnji za nestanak Bosne i Hercegovine. Hrvatska je prva priznala Bosnu i Hercegovinu, Hrvatska je primila izbjeglice iz Bosne i Hercegovine. Hrvatska je pomagala otpor Muslimana protiv Srba, Hrvatska je na svim mogućim međunarodnim konferencijama isticala da ne želi promjenu granica

Hrvatska zajednica Herceg-Bosna stvorena je kao pokušaj odgovora na srpsku agresiju. Nitko ne može osporiti da je HVO doista očuvao velik dio BiH od Srba. Međutim, jedino će naši nasljednici moći točno reći tko je što skrivio u Bosni i zašto je došlo do rata Hrvata i Muslimana. Neprijeporno je da politika koja je vođena u Zagrebu – o tome ja kao suvremenik mogu posvjedočiti – nije težila ukidanju Bosne i Hercegovine. Drugo je pitanje jesu li nečije koncepcije o Bosni i Hercegovini bile ispravne ili posve promašene. Još je danas prerano da se o tome precizno govori..⁶

U kasnijim godinama pa sve do danas Mesić je promijenio priču i postao glavni promotor teze da je Hrvatska imala namjeru sa Srbijom podijeliti Bosnu i Hercegovinu. Tu tezu širio je po Hrvatskoj i svijetu u svojim službenim govorima odmah nakon što je postao predsjednik Hrvatske. Na primjer, za 2000. godinu, na web stranici Ureda Predsjednika RH, u dijelu koji se odnosi na bivšeg predsjednika Mesića, postavljeno je 18 njegovih govora. Od toga deset govora (55%) sadrži optužbe protiv predsjednika Tuđmana i njegove politike, poglavito prema Bosni i Hercegovini. U 2001. godini, od 25 govora, u 13 (52%) se nalaze optužbe protiv predsjednika Tuđmana i njegove politike. Pretpostavka je da bi ih bilo i više da 2001. godina nije dominirala tema o terorizmu, prvenstveno zbog napada na *World Trade Center* u New Yorku, tako da je sedam Mesićevih govora posvećeno borbi protiv terorizma. Vidljivo

⁵ Davor Butković. *Javno me napadaju oni političari koji su se obogatili na svojim položajima.* Globus br. 141 od 20.8.1993.

⁶ Davor Butković. *Herceg-Bosna ne bi se smjela priključiti Republici Hrvatskoj!* Globus br. 158 od 17.12.1993.

je da optužbe rastu u intenzitetu od prvoga govora koji je bio inauguracijski pa nadalje. Počelo je s blažim izjavama:

„Tako smo hrvatska Vlada, i ja kao predsjednik Republike, bitno redefinirali politiku prema susjednoj Bosni i Hercegovini, s kojom želimo izgraditi istinske partnerske odnose, što implicira potpuno i nedvosmisleno poštivanje njezinog suvereniteta i teritorijalnog integriteta, kao i transparentno financiranje institucija tamošnjih Hrvata.“⁷

Nakon nekoliko ovakvih blažih izjava koje su uz neznatne izmjene ponavljane u raznim prigodama⁸, Mesić je počeo otvoreno prozivati politiku predsjednika Tuđmana za podjelu Bosne i Hercegovine, kao i za druge stvari:

„Hrvatska je stvorena u granicama koje su na osnovama odluka Badinterove komisije kasnije priznate kao njene međunarodne granice. Moram, međutim, sasvim otvoreno reći da je politika vlasti Franje Tuđmana uključivala u sebi i aspiracije prema tuđim teritorijima. Zbog tog "istočnog grijeha" hrvatske politike, zbog njenog pokušaja da pripoji dio susjedne međunarodno priznate države, Bosne i Hercegovine, Hrvatska se dovela u praktičnu izolaciju u odnosu na međunarodnu zajednicu. A zato što je tu ambiciju pokušala ostvariti i silom oružja, u očima mnogih pretvorila se iz žrtve agresije - što je nesumnjivo bila - sama u agresora.

Što se mene tiče, ja sam zbog neslaganja s takvom politikom napustio i visoku državnu funkciju i stranku Franje Tuđmana i pošao drugim putem. Nije uvijek bio lak, ali bio je jedini kojim sam mogao ići.

Druga je tamna mrlja na režimu Franje Tuđmana odnos prema Srbima u Hrvatskoj. Iako je istina da su oni, izmanipulirani od Slobodana Miloševića i uz pomoć Jugoslavenske armije koja se raspadala i pretvarala u srpsku armiju, počeli otvorenu pobunu protiv Hrvatske, istina je i to da je Tuđman povukao mnoge poteze koji su naprosto morali antagonizirati Srbe u Hrvatskoj, a da je

⁷ Stjepan Mesić: govor na sjednici Vijeća NATO-a u Bruxellesu od 17.07.2000. Govori Stjepana Mesića u funkciji predsjednika RH bili su dostupni na web stranici Predsjednik.hr. Nakon redizajna stranice govori više nisu dostupni, ali do njih se može doći preko internetskog arhivskog servisa Internet Archive – Wayback Machine.

⁸ Govori Stjepana Mesića kao predsjednika RH na: Slobodnom međunarodnom sveučilištu društvenih studija "Guido Karli" u Rimu od 4.7.2000., redovnom zasjedanju Parlamentarne skupštine Vijeća Europe u Strasbourgu od 28.9.2000.

rat iskoristio za to da smanji njihov broj u skladu sa svojim zamislima da u Hrvatskoj ne treba biti više od 3% Srba u ukupnom korpusu stanovnika.

U tom kontekstu Hrvatska je imala i vrlo dubiozan odnos prema ljudskim pravima, a njena suradnja s Haškim sudom za ratne zločine, na koju se i posebnim zakonom obvezala, počela je zapinjati istog trenutka kada je otvorena perspektiva da se počnu istraživati, a potom i procesuirati zločini koje je počinila hrvatska strana - bilo u Bosni i Hercegovini, bilo u samoj Hrvatskoj.⁹

„Hrvatska je spremna suočiti se i s vlastitom prošlošću ma kako to bolno moglo biti, da bi mogla bez hipoteke ići naprijed, Hrvatska to naprosto mora učiniti.“¹⁰

„Hrvatska je stvorena u granicama koje su na osnovama odluka Badinterove komisije kasnije priznate kao njene međunarodne granice. Moram, međutim, sasvim otvoreno reći da je politika vlasti Franje Tuđmana uključivala u sebi i aspiracije prema tuđim teritorijima. Upravo zbog jedva prikrivenih pokušaja hrvatske politike da Republici Hrvatskoj pripoji dio susjedne međunarodno priznate države, Bosne i Hercegovine, mi smo se doveli u praktičnu izolaciju u odnosu na međunarodnu zajednicu.

A zato što je tu ambiciju pokušala ostvariti i silom oružja, u očima mnogih Hrvatska se pretvorila iz žrtve agresije u agresora. Što se mene tiče, ja sam zbog neslaganja s takvom politikom napustio i visoku državnu funkciju i stranku Franje Tuđmana i pošao drugim putem. Nije uvijek bio lak, ali bio je jedini kojim sam mogao ići. Jednako otvoreno moram progovoriti i o odnosu režima Franje Tuđmana prema Srbima u Hrvatskoj. Istina je, doduše, da je dio srpskog stanovništva, podlegavši manipulacijama Slobodana Miloševića i uz pomoć Jugoslavenske armije koja se raspadala i pretvarala u srpsku armiju, krenuo u otvorenu pobunu protiv Hrvatske.

Ali, istina je isto tako da je Tuđman povukao mnoge poteze koji su naprosto morali antagonizirati Srbe u Hrvatskoj, a da je rat iskoristio za to da smanji njihov broj u skladu sa svojim zamislima da u Hrvatskoj ne treba biti više od 3% Srba u ukupnom korpusu stanovnika.

⁹ Govor Stjepana Mesića kao predsjednika RH na temu „Nastanak samostalne Hrvatske - demokratska Hrvatska“ – Widenmoosu u Švicarskoj od 2.11.2000.

¹⁰ Govor Stjepana Mesića kao predsjednika RH na svečanom primanju za članove diplomatskog zbora u Republici Hrvatskoj u Zagrebu od 15.1.2001.

U tom kontekstu Hrvatska je imala i vrlo dubiozan odnos prema ljudskim pravima, a njena suradnja s Haškim sudom za ratne zločine, na koju se i posebnim zakonom obvezala, počela je zapinjati istog trenutka kada je otvorena perspektiva da se počnu istraživati, a potom i procesuirati zločini koje je počinila hrvatska strana - bilo u Bosni i Hercegovini, bilo u samoj Hrvatskoj.¹¹

Stjepan Mesić bio je zaštićeni svjedok optužbe u procesu protiv Tihomira Blaškića na Međunarodnom sudu za ratne zločine počinjene na području bivše Jugoslavije. U iskazu danom haaškim istražiteljima rekao je da su susreti predsjednika Tuđmana i Miloševića „suludi“ i „apsurdni“.12 Izvlačeći broj sastanaka iz konteksta u kojem su se oni događali i stavljajući ih u lažni kontekst dogovora o podjeli Bosne i Hercegovine, Mesić je falsificirao realnost tih događaja koji su se pokazali iznimno bitnim za: proglašenje neovisnosti i samostalnosti, međunarodni status Hrvatske u predratnim i ratnim vremenima, pripremu za rat, uspješan otpor srpskoj agresiji, međunarodno priznanje Hrvatske.

Umjesto podrške događajima koji su bili prekretnica u nastojanju Hrvatske da postane slobodna i neovisna država, Mesić je vlastitu državu lažno optužio za dijeljenje Bosne i Hercegovine i pokretanje muslimansko-hrvatskog rata u Bosni i Hercegovini. Da je tome tako, može se doznati pregledom dosad nedostupnih dokumenata i transkripata iz Ureda predsjednika republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana koji se odnose na sastanke predsjednika šest jugoslavenskih republika povodom rješavanja ustavno-pravne krize SFRJ početkom devedesetih godina 20. stoljeća. Taj materijal daje puni kontekst i autentičan prikaz odnosa predsjednika Tuđmana prema samostalnosti Hrvatske i cjelovitosti Bosne i Hercegovine. Osim toga, pregled toga materijala pokazuje i Mesićevu zlonamjernost pri prezentiranju lažne realnosti u vezi s tim događajima.

3. Šest sastanaka predsjednika republika SFRJ od ožujka do lipnja 1991.

Tijekom 1991. održan je niz sastanaka predsjednika republika bivše Jugoslavije s ciljem pronalaska rješenja za

¹¹ Govor Stjepana Mesića u funkciji predsjednika RH na temu "Hrvatska - godinu dana poslije" u Beču od 21.2.2001.

¹² ICTY. Predmet IT-95-14-A. Witness Statement : Stjepan Mesić. Osim na internetskim stranicama ICTY-ja, dostupno u knizi Miroslava Tuđmana *Vrijeme krivokletnika*, str. 427-438.

nastalu ustavno-pravnu krizu. Svakom sastanku domaćin je bio predsjednik jedne od šest republika, tako da je održano ukupno šest sastanaka:

- prvi sastanak – 28.3.1991. u Splitu (Hrvatska),
- drugi sastanak – 4.4.1991. u Beogradu (Srbija),
- treći sastanak – 11.4.1991. u Brdu pri Kranju (Slovenija),
- četvrti sastanak – 18.4.1991. u Ohridu (Makedonija),
- peti sastanak – 29.4.1991. u Cetinju (Crna Gora),
- šesti sastanak – 6.6.1991. u Stojčevcu kod Sarajeva (Bosna i Hercegovina).

U svrhu istraživanja informacijskih operacija u medijima vezanih uz to razdoblje, dobio sam odobrenje Vlade RH za deklasifikaciju i pregled određenih dokumenata iz arhiva predsjednika Tuđmana vezano uz te sastanke. Najvrjedniji materijal bili su transkripti sastanaka. Zajedno s pratećim dokumentima ukupno je bilo oko 1.000 stranica materijala koje je trebalo analizirati i sintetizirati. Dio ovdje citiranih tekstova iz transkripata prenesen je onako kako piše u izvorniku, a samo dio najgrubljih pogrešaka je korigiran radi ispravka gramatike, pravopisa i prijevoda pojedinih riječi. Greške u izvornim tekstovima posljedica su transkribiranja tekstova od strane osoba kojima hrvatski nije materinji jezik jer je svaki transkript djelo ljudi iz republike koja je organizirala sastanak.

Iz raspoloživih podataka i sadržaja transkripata vidi se da su svi predsjednici republika bili suglasni sa snimanjem sastanaka, te da je svaki pojedini sastanak snimala i transkribirala ona republika koja je bila domaćin. U sklopu dobivenih materijala nije bilo jedino transkripta sastanka u Beogradu. Nije mi poznato je li on postoji, a nije mi dan na uvid ili je u pitanju nešto drugo. Transkripti nisu autorizirani. Sudeći po postojanju u arhivu predsjednika Tuđmana transkripata ostalih sastanaka koje su snimale i transkribirale službe republike domaćina, opremi transkripata i tome da su sudionici na sastancima imali transkripte prethodnih sastanaka što se vidi u samim transkriptima, može se zaključiti da su svi predsjednici republika dobili transkripte sa svih sastanaka, osim možda beogradskog.

Sastancima predsjednika republika prethodili su neki raniji događaji. Dana 1.3.1991. održana je sjednica Predsjedništva SFRJ. Dana 11.3.1991., na temelju zaključaka s te sjednice održan je sastanak međurepubličke ekspertne grupe Republike Hrvatske i Republike Slovenije na kojem je utvrđen zajednički prijedlog o funkcijama jugoslavenske zajednice u područjima gospodarstva, obrane i ljudskih prava, vanjskoj politici, međunarodnim odnosima i

sigurnosti. Na temelju toga, Republika Hrvatska i Republika Slovenija sastavile su zajednički prijedlog o budućoj jugoslavenskoj zajednici.¹³

Dana 18.3.1991. predsjednici Hrvatske i Slovenije Franjo Tuđman i Milan Kučan, poslali su predsjednicima ostalih republika poziv za sastanak na kome bi razmotrili nastalu situaciju i prijedloge za demokratski izlaz iz krize.¹⁴

3.1. Prvi sastanak: 28.3.1991. – Split, vila „Dalmacija“

Prvi sastanak šestorice predsjednika republika održan je u Splitu¹⁵, a sazvao ga je kao domaćin predsjednik Tuđman te predstavio sljedeći dnevni red¹⁶:

1. Rješenje društvenopolitičke krize SFRJ,
 - a) u dogovoru o savezu ili zajednici suverenih republika,
 - b) u sporazumu o razlazu
2. Način i program daljih razgovora i odlučivanja u ovisnosti od opredjeljenja za savez ili razlaz.
3. Uloga i sastav saveznih tijela u prijelaznom razdoblju u rješavanju ustavne krize i tekućih poslova:
 - a) razmotriti rad Predsjedništva SFRJ,
 - b) Savezne skupštine,
 - c) Savezne vlade odnosno SIV-a,
 - d) Jugoslavenske narodne armije.
4. Zajednička izjava o rezultatima i zaključcima sastanka.

U uvodnom govoru predsjednik Tuđman rekao je da se na tom sastanku ne mogu donijeti neka konačna rješenja, ali se

¹³ HDA, UPRH: *Zajednički prijedlog o budućoj jugoslavenskoj zajednici* od 7.3.1991.

¹⁴ HDA, UPRH: *Poziv za sastanak predsjednicima republika* od 18.3.1991.

¹⁵ HDA, UPRH: *Zapisnik sa razgovora gospodina dr. Franje Tuđmana, predsjednika Republike Hrvatske s predsjednicima republika i predsjednicima predsjedništava republika*, održanog 28. ožujka 1991. u vili „Dalmacija“ u Splitu. Arh. str. 37-312, trans. str. 1-276. (Zbog financijske uštede, transkript sa sastanka u Splitu složio sam od dijelova transkripta iz HDA i dijelova istoga transkripta koji je koristio ICTY. ICTY verziji nedostaje petnaestak stranica i ima sedamdesetak stranica s nečitim dijelovima teksta zbog lošega digitalnog očitavanja originalnoga dokumenta. Usporedba svake stranice pojedinačno iz oba transkripta pokazala je da su transkripti jednaki.)

¹⁶ HDA, UPRH: *Prijedlog dnevnoga reda za 1. sastanak predsjednika (predsjednika predsjedništava) republika*.

od sudionika sastanka očekuju razborite odluke te najava mogućnosti rješavanja teškoća u smislu osiguranja slobode i mira za narode i republike koje predstavljaju. Također je rekao da su bili na rubu građanskog rata i oružanih intervencija, da su to bila pretjerivanja nekih ljudi u zemlji i svijetu, ali da su još uvijek suočeni s mogućnošću najgorih rješenja te je izrazio vjerovanje da će sastanak poslužiti kao jedan preokret u smislu „da će i našim ljudima, našim narodima, pa i svijetu nagovijestiti odlučan zaokret u smislu demokratskog rješavanja jugoslavenske krize“. Još je rekao da je „iz dosadašnjih rasprava proizašlo da je opstanak jugoslavenske zajednice u postojećim okvirima međunarodno priznatim i državnim okvirima moguć jedino u slučaju ako nađemo dogovor u Savezu suverenih republika“.

Slobodan Milošević pokušao je preusmjeriti glavnu temu sastanka na rješavanje ekonomske krize u Jugoslaviji kao preduvjeta za stvaranje „normalnog ambijenta“ za predviđene sastanke. U svom izlaganju, Milošević je govorio o „krahu postojećeg ekonomskog koncepta“, tj. „stanju ekonomske katastrofe“ u kojoj se nalazi Jugoslavija, a u koju ju je uvela „pogrešna politika koju vodi Savezna vlada“. Pritom je naveo podatke za 1990. i dio 1991. iz kojih se vidi kakvo je ekonomsko stanje tada vladalo u Jugoslaviji i koje je Republika Hrvatska osamostaljivanjem naslijedila.

1990. godina:

- inflacija je 130%, odnosno 10 puta veća od planirane,
- pad društvenog proizvoda je 7.5%,
- pad proizvodnje 11%,
- recesija je veća nego ikada u posljednjem desetljeću,
- svi oblici potrošnje su iznad svih projekcija,
- ni jedan važan postulat ekonomske reforme nije se realizirao,
- priljev inozemnog kapitala potpuno je izostao,
- ostvarena stopa izvoza je 12.5, a uvoza tri puta više, odnosno 37.9,
- trgovinski deficit najveći je u posljednjih 11 godina – 4 milijarde i 670 milijuna dolara u jednoj godini,
- deficit tekuće platne bilance 2 milijarde i 664 milijuna dolara,
- devizni priljev građana ima saldo od minus milijardu i 420 milijuna dolara, a u 1989. je bio plus milijardu i 478 milijuna dolara.,
- ostvaren je pad bruto investicija od 7%,

- ostvareni gubici u privredi i bankarstvu veći su od vanjskog duga Jugoslavije koji iznosi 17 milijardi i 791 milijun dolara,
- ostvaren je potpuni raspad financijskog i bankarskog sustava,
- potpuno je suspendirano ili ograničeno tržište na pojedinim sektorima privrednog života,
- poljoprivreda je dovedena do potpunog kolapsa jer je izvršen enorman uvoz poljoprivrednih proizvoda za oko 2 milijarde dolara, a istovremeno je na zalihama u Jugoslaviji preko milijardu i 100 milijuna dolara poljoprivrednih proizvoda,
- unutrašnja konvertibilnost dinara potpuno je pala pa građani ne mogu podizati devize u bankama,

Projekcije za 1991. su:

- pad društvenog proizvoda za 10%,
- pad industrijske proizvodnje za 15%,
- pad izvoza za 9 do 10%,
- pad uvoza 11.7%,
- pad deviznih rezervi za 956 milijuna dolara,
- planirani deficit tekuće platne bilance je minus milijardu i 586 milijuna dolara,
- visoka eskalacija porasta nezaposlenih.

Rezultati za prva tri mjeseca 1991. gori su od projekcija:

- pad industrijske proizvodnje je preko 23%,
- pad deviznih rezervi za 908 milijuna dolara, a daljnje predviđanje za 6 mjeseci je 2 milijarde dolara,
- totalna akceleracija raspada financijskog i prirodnog sustava u zemlji,
- kolaps deviznih rezervi i deviznih plaćanja prema inozemstvu,
- inflacija raste i predviđa se da mora preći stopu od 200 posto.

Zaključio je da „iz svega proizlazi da predviđena projekcija za 1991. godinu i ostvarena kretanja do 20. ožujka vode u potpuni kolaps i bankrot privrede Jugoslavije i nesagledive socijalne posljedice po građane Jugoslavije“. Ovi podaci Miloševiću predstavljaju „prvu branu u stvaranju nekog osnovnog ekonomskog i socijalnog ambijenta“ u kojem bi se „imalo osnovne uvjete da se uopće može razgovarati o svim drugim političkim stvarima“. On misli „da bi bilo dobro da prvo razmotre te uvjete“, a onda „da razgovaraju o svim pitanjima koja svi zajedno smatraju da dolaze u obzir“ tj. pokušati „stvoriti jedan izdržljiv ekonomski i socijalni ambijent u kojem se uopće može rješavati jugoslavenska kriza“.

Predsjednik Tuđman nakon toga je rekao da je ove podatke dao na uvid svojim gospodarskim stručnjacima koji kažu da je što se Hrvatske tiče situacija u mnogo čemu još i teža. Unatoč tome, predložio je da se ide predviđenim redom jer iako su to „bitna pitanja za sadašnje prijelazno razdoblje, drugačiji će odnos prema problemu Vlade, Predsjedništva, Savezne skupštine, Armije itd. ipak biti u ovisnosti o načelnom dogovoru, da se sporazumijemo, da idemo na savez i kakav savez, znači u tom smislu da postignemo načelni dogovor“.

Nakon toga za riječ se javio Kiro Gligorov i osvrnuo na sastanak u Karađorđevu rekavši da je dobio priopćenje s bilateralnog sastanka Tuđmana i Miloševića na kojem se razmatralo smjenjivanje Vlade te određeni ekonomski potezi. Gligorov misli da „nije bilo uputno da se u priopćenju s bilateralnog sastanka upravo to daje međunarodnoj i svjetskoj javnosti kao praktično jedna konkretna stvar koja je zapisana u tom priopćenju“. Rekao je, najavivši još mnogo bilateralnih i drugih razgovora i sastanaka, i da pledira da se ne čine takve stvari jer „da treba voditi računa da stvari koje imaju veliki značaj i utjecaj na ukupnu situaciju i koje se tiču svih“ ne bude protumačeno kao da drugi praktično nemaju izbora jer su se dvije najveće republike već u tome sporazumjele i zauzele stav. U njegovom daljnjem izlaganju sastanak u Karađorđevu više se ne spominje, dakle ne spominje se ni navodna podjela Bosne i Hercegovine. U cijelom transkriptu nitko od šest predsjednika Republika ne spominje podjelu Bosne i Hercegovine ni u kontekstu sastanka u Karađorđevu, ni u bilo kojem drugom kontekstu, niti osuđuje održavanje toga sastanka.

Iz ovog izlaganja Kire Gligorova i reakcije ostalih u vezi sa sastankom u Karađorđevu, vidi se sljedeće:

- da održavanje sastanka predsjednicima Republika nije sporno,
- da se nakon sastanka odaslalo priopćenje,
- da se prema priopćenju na sastanku govorilo o Saveznoj vladi i ekonomskom stanju,
- da nema spoznaja o podjeli Bosne i Hercegovine na tom sastanku.

Predsjednik Tuđman ponovno je preuzeo riječ i zamolio da se razgovara o gledištima na izlaz iz državno-političke krize u smislu budućeg ustrojstva jugoslavenske zajednice jer je problem krize Vlade toliko složen da bi se o njemu moglo raspravljati danima, a da se onda ne spomene taj bitan razlog sastanka. Predložio je da se posvete tome u prvom redu, a da se u tom sklopu načelno razmotri i problem Vlade u prijelaznom razdoblju.

Nakon toga govorio je Alija Izetbegović. Rekao je da su podaci o ekonomskom stanju u Jugoslaviji koje je iznio Milošević u najvećoj mjeri vjerojatno točni jer tako stoji te da nije nimalo siguran „da smjena Vlade znači automatski i sprečavanje svih ovih tendencija u privredi“. Misli da bi se diskusije o budućnosti Jugoslavije zamijenile diskusijama o Vladi i ekonomskom stanju te da „možda ovo nije trenutak za takvu stvar“ te da treba krenuti na rješavanje pitanja viđenja buduće Jugoslavije, da se to pitanje razriješi.

Zatim je riječ uzeo Milan Kučan i rekao da treba početi kako je predložio domaćin predsjednik Tuđman, a završio Alija Izetbegović, tj. da se prvo razgovara o budućnosti zajedničkog življenja i uvjetima da bi se to ostvarilo, a onda o SIV-u i toj problematici. Istaknuo je da s tog aspekta treba zahvaliti upornosti predsjednika Tuđmana da je uzeo ulogu da bude domaćin ovog prvog razgovora te da je takva uloga nezahvalna jer su očekivanja jako velika. Sljedeći govornik Momir Bulatović također se pridružio riječima zahvalnosti predsjedniku Tuđmanu. Založio se za kupovanje vremena stvaranjem početnih pretpostavki za stabilizaciju općih ekonomskih uvjeta u zemlji. Dakle, priklonio se stavovima Slobodana Miloševića, na što mu je replicirao Kučan rekavši da postoji rok u kojem se s njima tj. Slovenijom treba dogovoriti jer će se inače stvari rješavati jednostranim aktom. Potom je riječ preuzeo Franjo Tuđman istaknuvši da bez obzira koliko gospodarska situacija bila od egzistencijalne važnosti, prema hrvatskom stajalištu ipak se treba riješiti prvo pitanje, dakle dogovor o savezu suverenih republika ili razlazu.

U ovom dijelu sastanka Tuđman je rekao i sljedeće:

„Ukoliko se stvari tako razvijaju da mi ne možemo postići dogovor o savezu suverenih republika da onda i Hrvatska donosi istovremeno odluku sa Slovenijom, a rekao sam, ponavljam i ovdje mi smo zainteresirani zbog toga što hrvatski narod ne živi samo u Republici Hrvatskoj, živi u Bosni i Hercegovini, živi i u Srbiji i Crnoj Gori, zainteresirani smo da nađemo rješenje u okviru Saveza suverenih republika, ali ako se stvari tako razvijaju, da Slovenija donosi takvu odluku, a nije nikakva tajna, nego je javna tajna da za takvu odluku su Slovenci imali i poticaja iz krugova službene beogradske politike, pa među inim čak i armije jer na kraju nije slučajno što je u dane uspostave demokratske vlast u Hrvatskoj teritorijalna obrana Hrvatske potpuno razoružana, a u Sloveniji ne, nikakvi tehnički razlozi nisu itd. Prema, tome, suočeni sa takvom, situacijom u kakvoj jesmo (ja ponavljam da ne bi bilo nikakvih, to ne ovisi o mojoj

subjektivnoj samovolji, nego isto tako o volji Hrvatskog Sabora, opće javnog mnijenja, prema tome,, moramo znati da jednostranog akta a izdvajanju samo Slovenije, ne može biti.“

Na ovu izjavu da je Slovenija imala poticaja za odlazak iz Jugoslavije iz krugova službene beogradske politike i armije, nitko od ostalih sudionika sastanka nije reagirao. Nakon pauze koja je uslijedila, Tuđman je iznio i stajalište Europske zajednice koja je za očuvanje Jugoslavije:

„Naime, ja sam vas upoznao da sam primio pismo od saveznog sekretara za inostrane poslove, u kojem nas izvještava da je vodio razgovore sa trojkom Europske zajednice. I pročitao sam vam deklaraciju o Jugoslaviji Europske zajednice u kojoj Europska zajednica izražava mišljenje kao demokratska Jugoslavija ima najbolje izgleda da se harmonično integrira u novu Europu. Ali izražava istovremeno i mišljenje, preporuča nam svima u Jugoslaviji da se ustavna kriza u zemlji razriješi putem dijaloga i pozivaju sve zainteresirane strane da se uzdrže od upotrebe sile i da u punoj mjeri se poštuju ljudska prava i demokratske principe u skladu s Pariškom poveljom o novoj Europi .

Toliko da uđe u zapisnik, da smo dobili takove dokumente, da smo bili upoznati s time. Pročitali smo pismo i deklaraciju smo pročitali za vrijeme ručka.“

Nakon toga došlo je do sukoba s Miloševićem u vezi sa stanjem u Hrvatskoj. Tuđman je pročitao pismo ministra unutrašnjih poslova Josipa Boljkovca u kojem Boljkovac javlja da je došlo do „ponovnog ugrožavanja ustavnog i pravnog poretka Republike Hrvatske u Titovoj Korenici i Plitvičkim jezerima“. Oko 70 pripadnika milicije koje je zaposlio samozvani sekretar SUP-a Krajine Martić, od čega dio obučen u maskirne uniforme, stiglo je na Plitvice „s ciljem sprečavanja protestnog zbora zaposlenih radnika Nacionalnog parka Plitvice, a koji je sazvan s ciljem suprotstavljanja njihovom pripajanju tzv. Krajini. Nasilnim načinom srušili su legalni poslovodni odbor, direktora i ostalo rukovodstvo, te uspostavili policijsku upravu“. Osim stanja navedenog u tom pismu, Tuđman je spomenuo i problem u Splitu gdje su neke grupe koje hoće sačuvati Jugoslaviju pripremile demonstracije protiv njega. Među njima su se našla i dva pripadnika KOS-a koje je hrvatska policija uhitila, snimali su ih, ali je policija istovremeno dobila anonimne telefonske informacije da ih odmah puste, jer ako ih ne puste, bit će nekih nezgodnih akcija. Dalje je Tuđman rekao:

„Kao što vidite, u takvim prilikama mi u Hrvatskoj živimo, radimo i pokušavamo biti krajnje obzirni, ali isto tako moram kazati da ćemo morati poduzeti i određene korake raščišćavajući stvari sa štabom vrhovne komande koji je davao, mislim na koje se poziva također ta teroristička grupa oko Knina itd. da stvari izvedemo na čistac, i da im to nećemo dopustiti jer se sada radi, već samo srpsko pučanstvo u tim krajevima nas poziva da stanemo tome na kraj i da raščistimo evo i sa ovdje prisutnim gospodinom Miloševićem, pa i sa vojskom, da li oni stoje iza njih.“

Milošević je na to rekao da oni zaista ne mogu to što se događa u kninskoj krajini smatrati terorističkom grupom, „nego jednim oblikom zaštite interesa srpskog naroda koji tamo živi“. Tuđman mu je na to replicirao:

„Gospodine Miloševiću meni je drago da ste vi to kazali pa će ući u zapisnik da vi to ne smatrate terorističkom grupom, to znači da je istina da oni imaju oslonac u vama, a to je onda i za naše razgovore ovdje i inače veoma važno, i za raščišćavanje odnosa i u Hrvatskoj i u čitavoj Jugoslaviji.“

Navodeći neke primjere kojima dokazuje da je to teroristička grupa, Tuđman je Miloševiću rekao:

„Prema tome, ja bih vas molio da svoje strane primite k znanju da to zaista jeste jedna takva nepolitička, nego i zaista teroristička akcija koja je dovela do nesnosne situacije u tom dijelu Hrvatske i koja ugrožava normalna rješavanja stvari u Hrvatskoj. Mi smo srpskom pučanstvu u praksi Ustavom, i zakonom zajamčili sva građanska i nacionalna prava.“

Navodeći još neke primjere, Tuđman je zaključio da je to „čisti terorizam“ i zamolio Miloševića da se u svrhu uspostave normalnih odnosa za razgovore u okviru Jugoslavije odrekne svake potpore tim ljudima. Nakon toga preložio je da se konkretno razjasni jesu li sudionici sastanka uopće za Savez suverenih republika ili ne, jer ako nisu onda moraju raspravljati o tome kako da se dogovore o postupku za razlaz. Nakon toga riječ je opet uzeo Milošević rekavši da ako bi se pošlo sa pozicije „tako ili nikako“ kako se predlaže, onda je teško govoriti o seriji razgovora te krenuo u obrazlaganje. Uslijedila je rasprava o definiranju točaka zajedničkog priopćenja u sklopu koje je došlo do novog sukoba Tuđmana i Miloševića, ovaj put u vezi s JNA. Nakon što je Milošević rekao da je „u armijskom saopštenju

decidno rečeno da se armija ni u kom pogledu neće mešati u politička rešenja“, Tuđman je odgovorio da osim tog javnog priopćenja „postoji konkretno pismo, tajni dio toga stanovišta tog tzv. Štaba vrhovne komande gdje se kaže da ostaje obveza armije da štiti postojeći ustavni poredak SFRJ“ te da ima „konkretne spoznaje kako generali obilaze po Hrvatskoj i što rade i drugi predstavnici KOS-a“ tj. „KOS je preuzeo službe državne sigurnosti“ i „u Hrvatskoj u velikoj mjeri preuzeo one poslove Armije za koje uopće nije ovlaštena niti po Ustavu niti po zakonu, niti po naravi stvari spadaju u djelatnost armije“.

Milošević je potom izrekao svoje stajalište da narodi imaju pravo na samoopredjeljenje, a ne republike što je u suprotnosti s Tuđmanovim stajalištem da o tome trebaju odlučivati republike:

„Ja predlažem da umesto postojeće tačke dva koja je, rekao bih, pregruba i ne odgovara našim stvarnim političkim odnosima može da stoji sledeći tekst:

Jugoslavija kao državna zajednica ravnopravnih naroda u međunarodno priznatim granicama postoji i bilo kakva promena njenog državnog uređenja moguća je jedino na osnovu slobodno izražene volje svakog njenog naroda ponaosob na referendumu, s obzirom na pravo svakog naroda na samoopredjeljenje uključujući i pravo na odcjepljenje.“

Tuđman je na to postavio pitanje „da li se prihvaća da se rješenje državno političke krize može tražiti na preustroju, na dobrovoljnom sporazumu republika?“. U okviru rasprave Kučan je rekao da Slovenija ne želi rješenje jednostranim aktom, ali će „na kraju biti kako stvari teku, biti prinuđeni da to urade jer iza tog stava stoji 88 posto glasova punopravnih građana Slovenije“. Kiro Gligorov rekao je da polazi od toga da je riječ o suverenim državama te da je Makedonija donijela deklaraciju o suverenosti Makedonije i da je to činjenica na kojoj Makedonija gradi svoj interes „da se izgradi jedna nova jugoslovenska zajednica“. Predložio je da istovremeno i paralelno idu razdruživanje i izgradnja novog akta kojim se utvrđuju osnove i principi na kojima se zasniva buduća jugoslavenska zajednica suverenih republika jer bi to olakšalo cijelu stvar. To je predloženo umjesto opcije da se prvo konstituiraju samostalne nezavisne države, a da se o novoj zajednici suverenih država razgovara nakon toga. Alija Izetbegović smatra da je Bosna i Hercegovina suverena republika, a u pogledu buduće Jugoslavije, stav Bosne i Hercegovine je da joj „odgovara svako rješenje koje istovremeno odgovara Srbiji i Hrvatskoj“. Zatim je pojasnio

što bi se događalo kada Srbija i Hrvatska ne bi našle zajedničko rješenje:

„To je sadašnji stav. Međutim, ako bi došlo do toga da konačno Srbija i Hrvatska ne mogu naći zajedničko rješenje za to onda naravno da bi morao izaći pred Skupštinu Bosne i Hercegovine i zatražiti da se konačno i mi opredijelimo jer tada postoje tri solucije, prihvatiti srpsko rešenje, srpsko- crnogorsko, prihvatiti slovenačko- hrvatsko ili neko treće za Bosnu i Hercegovinu koju ja u ovom trenutku ne vidim.

U ovom trenutku nama uz uslov priznanja suverenosti Bosne i Hercegovine odgovara svako rješenje buduće Jugoslavije koje odgovara republikama Srbiji i Hrvatskoj.

Prema tome, mi bi željeli da vidimo to, ako bi ovakvo rješenje odgovaralo Srbiji, a Hrvatskoj odgovara jer je već uputila, onda je to sa našeg stajališta gotova stvar. Nama bi naravno to odgovaralo uz uslov da odgovara i Srbiji i Crnoj Gori.“

Milošević je istaknuo potrebu i legitimno pravo srpskog naroda da živi u jednoj državi, u kojoj žive i drugi narodi. Prema njemu, treba postojati jugoslavenska zajednica s ravnopravnim republikama, a ako bi postojao međunarodni pravno priznati suverenitet različitih država, onda se u najtežoj situaciji nalazi srpski narod koji se drastično dijeli na više suverenih država. Tuđman je predložio da se prihvati formulacija Kire Gligorova, ali da se kaže da su republike i ta zajednica nositelji međunarodnog subjektiviteta i da imaju svoje oružane sile. To je manje nego što traže Slovenci, ali bi moglo biti prihvatljivo za pronalaženje definitivnog rješenja. Također, to ne bi bilo konačno rješenje, „ali bi bila neka osnova smirivanja situacije i pred unutrašnjom i međunarodnom javnošću i dalo bi mogućnosti za traženje trajnih rješenja“. Tuđman je tu pokazao i stav potpuno suprotan od Miloševićeva:

„To je jedno od bitnih pitanja, to je bitno različito od onoga što je gospodin Milošević kazao da je samo zajednica nosilac međunarodnog subjektiviteta i da ima jedinstvenu armiju. To nije prihvatljivo sa hrvatskog gledišta.“

Složivši se s prijedlogom Kire Gligorova, Tuđman je još rekao da „taj proces mora teći usporedno, paralelno i razlučivanje i stvaranje nove zajednice“ te da je prema tome „neprihvatljivo sa stanovišta suverenosti republika kao država da se njihovi odnosi donesu nekim novim ustavnim

aktom u toj i takvoj skupštini“. Konstatirao je da bi „danas morali utvrditi da li prihvaćamo tu novu zajednicu kao zajednicu suverenih republika“ i „da li prihvaćamo kao polaznu osnovu to da međunarodni subjektivitet bude i na republikama i državama i na zajednici“.

Kučan se usprotivio prijedlogu Kire Gligorova smatrajući da proces razdruživanja i izgradnja novog akta kojim se utvrđuju osnove i principi na kojima se zasniva buduća jugoslavenska zajednica suverenih republika ne teku usporedno. Tuđman je predložio da se „danas“ inicira da teče. Kučan je odgovorio da je na slovenskom plebiscitu rečeno da kad Slovenija bude samostalna, onda će odlučiti hoće li i pod kojim uvjetima sklapati nove dogovore. Milošević je rekao da je Slovenija sada po njegovom samostalna, a Kučan ga je pitao kako je samostalna kad joj „prijeti vojni udar, prijeti se da nema svoje granice, ekonomsku politiku itd“. On predlaže razgovor o realizaciji slovenske plebiscitarne odluke, a ako drugi to ne prihvate, „onda su jednostrane odluke slovenske skupštine činjenica koju treba samo ostvariti sa svim posljedicama“ koje su za sve strane „vrlo neugodne“. Gligorov je pitao što Sloveniju smeta da istovremeno razgovara o tome koliko ima interesa za formiranje nove zajednice. Kučan je odgovorio da su oni svoje interese formulirali, objavili i svima poslali, ali odluku o tome „da li će ili neće“ nisu donijeli.

Zatim su svi utvrdili da razgovaraju o različitim stvarima. Tuđman je preložio da kažu da „taj ugovor, dogovor, konstitutivni akt o novoj zajednici republike narodi donose kao samostalne suverene republike i države“ te da to onda može zadovoljiti Sloveniju. Kučan je rekao da je razlika u tome da je Slovenija odluku o svom razdruženju donijela, što nije napravila nijedna druga republika. Tuđman je na to odgovorio da to nije istina jer Hrvatska ima Ustav gdje je Republika Hrvatska definirana kao suverena država.

Kučan je inzistirao da se dogovori s ostalima pod kojim su uvjetima ostali spremni prihvatiti razgovore o ispunjavanju slovenskih obaveza prema sadašnjoj zajednici, pritom rekavši da Slovenija nije donijela odluku o ulasku u novu zajednicu. Tražio je da u zajedničkom dokumentu bude napisano da je uvjet za rješavanje krize priznanje prava svakom narodu, odnosno republici da ostvari svoje pravo na samoopredjeljenje. Milošević ga je pitao stavlja li znak jednakosti između naroda i republike. Kučan je odgovorio „da“, na što je Milošević rekao da ga on ne stavlja. Kučan mu je odgovorio da je u tome sada problem.

Tuđman im je na to poručio da svi nisu načisto s gledištem Hrvatske te rekao:

„Gospodo, članak 2. Ustava Republike Hrvatske, suverenitet Republike Hrvatske neotuđiv je, nedjeljiv i neprenosiv, suverenitet Republike Hrvatske prostire se na njezinim, kopnenim, da ne čitam sve, itd, Hrvatski Sabor je samostalno, neposredno u skladu sa, ustavnim zakonom, o uređivanju gospodarskih pravnih itd, o očuvanju privrednog, o udruživanju u saveze s drugim državama, savez s drugim državama Republika Hrvatska sklapa zadržavajući suvereno pravo da sama odlučuje o prenesenim ovlastima i prava da slobodno istupa.

Članak 2. u temeljnim odredbama, a u prelaznim i završnim odredbama članak 140. Republika Hrvatska ostaje u sastavu SFRJ do novog sporazuma jugoslavenskih republika ili dok Hrvatski Sabor ne odluči drugačije.

Prema tome, mi smo obvezni, ja, Hrvatski Sabor, Hrvatska Vlada je obvezna svojim ustavom, da tu ne bude nekih nejasnoća i prema tome, nikakva veća, mi imamo veće obveze sa svojim Ustavom nego li vi čak sa svojim plebiscitom ili deklaracijom, i zato ja vas molim da pokušamo biti realni u tom smislu da se ne zavaravamo i da ovo bitno, bitne probleme, dakle da li smo za Savez suverenih republika i da li smo za tu formulaciju kao što smo kazali o ovom bitnom problemu da ili ne, drugo su sve sporedna pitanja o kojima se može raspravljati i treba raspravljati.“

Pozvao je sudionike sastanka da odluče hoće li dati nekakvu izjavu ili ne:

„Sada je šest sati. Ja mislim da moramo odlučiti o ovome, da li da dademo neko priopćenje, neku izjavu, mislim da bi ju trebali dati, da li se možemo usuglasiti o tome da smo zatražili rješenja u zajednici suverenih republika. Ako jesmo, dajmo, ako nismo onda preuzimamo odgovornost da taj sastanak nema nikakvih rezultata, unosi još veću pomutnju i nervozu i u jugoslavensku javnost i u svjetsku.“

Milošević je na to rekao da je pozitivan odgovor na to pitanje apsolutno neprihvatljiv jer je to u stvari pitanje jesu li za to da se konstatira da Jugoslavija više ne postoji i da su uspostavljene suverene države, republike. Tuđman je na to replicirao:

„AVNOJ-evska Jugoslavija ne postoji od onda kad ste vi u Srbiji proveli one promjene. To je činjenica i kada se desilo sve ono što smo konstatirali i ustavom poslije Vas

Ustavom Hrvatske i plebiscitom Slovenije, deklaracijom Makedonije itd. Prema tome, jesmo već u jednom prijelaznom razdoblju i ne možemo ga strpati. Osim toga, vi ste bili taj koji ste govorili i institucionalno i vaninstitucionalno itd. da mijenjate stanje i mijenjali ste. Prema tome, ne mogu se sada pokušati vraćati na to.“

Milošević je pitao zašto se ne govori o jednom slijedu događaja koji nastaju, „na primjer Srbija i Crna Gora kao Republike ravnopravne žele da nastave da žive u jednoj državi“ te „postoji sigurno i pretpostavka da i izvan Srbije i Crne Gore postoje građani, narodi koji žele zajedno s njima da žive u jednoj državi“. Nastavio je gurati svoj stav o zadržavanju neke jugoslavenske zajednice i onda u okviru nje rješavanju spornih pitanja. Tuđman je na to ponovno ušao u polemiku s Miloševićem dajući mu do znanja kakvo je hrvatsko stajalište:

Tuđman: *Gospodine Miloševiću, mi smo došli, mi se dovoljno natežemo. Mi smo došli do zaključka da je održanje jugoslavenske zajednice nemoguće na nekim drugim osnovama, osim zajednice suverenih republika. Ono što se je do sada zvalo ravnopravnim.*

Milošević: *Pa dobro, vi ste došli do tog zaključka, evo mi smo došli do drugog zaključka.*

Tuđman: *Dobro, vas dvojica ste došli do drugog zaključka.*

Zatim je Milošević prešao na situaciju u Bosni i Hercegovini rekavši da je tamo situacija vrlo složena. Tuđman je tada otkrio zašto hrvatska balansira između jednostranog akta o razdruživanju i osnutka nove zajednice suverenih republika:

„Gospodine Miloševiću, da dio hrvatskog naroda, startan (ovdje vjerojatno treba biti riječ „znatan“; op.a. RD) dio hrvatskog naroda ne živi izvan Republike Hrvatske, mi bismo već davno i prije Slovenije donijeli odluku kakvu Slovenija forsira da je donese u roku od 15 dana itd. Prema tome jasno je da je to složeno, ali kažimo ovo, na temelju sveukupnog iskustva da težimo da se jugoslavenska zajednica izradi na osnovama suverenosti, dobrovoljnog ugovora, dogovora suverenosti republika i ostavimo onda sva pitanja ova o kojima vi govorite da raspravljamo.“

Milošević ga je pitao zašto inzistira da se konstatira da Jugoslavija više ne postoji. Tuđman je odgovorio da nisu konstatirali da Jugoslavija ne postoji nego „kazali da državnu

zajednicu jugoslavenskih naroda u sadašnjim međunarodno priznatim granicama moguće je održati na način da se preustroji dobrovoljni sporazum., savez ili zajednica suverenih republika“. Zatražio je i da budu određeniji, da kažu „da su se sa konceptom, sa nacrtom zajednice suverenih republika suglasile Slovenija, Hrvatska, Makedonija i Bosna i Hercegovina, a Srbija i Crna Gora su zauzela gledišta - kažimo kakva“.

Nakon toga uslijedila je rasprava o Miloševiću prijedlogu zajedničkoga priopćenja. Prvo o tome treba li u zajedničkom priopćenju pisati da se u obje opcije ne spori pravo na samoopredjeljenje i odcjepljenje narodima ili republikama. Milošević je inzistirao na pravu naroda, a Kučan je rekao da treba staviti „naroda, odnosno republika“.

Nakon toga uslijedila je rasprava o tome tko ima međunarodni subjektivitet, jugoslavenska zajednica ili republike. Miloševićev prijedlog bio je da međunarodni subjektivitet ima jugoslavenska zajednica. Kučan je rekao da suverenitet trebaju imati samo republike. Tuđman je iznio stav Hrvatske da je najviše na što Hrvatska može pristati formulacija koju je dao Gligorov, da suverenitet pripada i zajednici i republikama i da „ne dolazi u obzir“ da se prihvati Miloševićev koncept.

Zatim se krenulo na pitanje JNA. Tuđman je rekao da je „neprihvatljivo postojanje samo jedinstvene armije“. Bulatović je rekao da ne razumije što želi mijenjati u sadašnjem konceptu. Tuđman je odgovorio:

„Znate što mijenjamo, mijenjamo bitno to da će Hrvatska imati svoju vojsku pa će hrvatski čovjek biti i podoficir i časnik i smatrati to svojom vojskom, a ne okupatorskom, vojskom. Isto se to radi o Sloveniji itd. Mijenjamo to da se ne može Jugoslavenska narodna armija javljati kao sada, kao zapreka za ostvarenje suvereniteta hrvatskog naroda,. To mijenjamo i u tome je problem.“

Bulatović je na to rekao da su teške riječi da je JNA okupatorska vojska. Zatim se rasprava ponovno vratila na koncepte razdruživanja i tko ima kakav stav, na što je Tuđman ponovno izrekao hrvatski stav:

„Čekajte, mi razgovaramo o tome da li vi pristajete na to da razgovaramo o zajednici suverenih republika, tu nema razlika između Slovenije i Hrvatske, nije stvar da procjeni. Znači, na temelju sveukupnog povijesnog iskustva, ne samo našeg, našeg od 1918. pa do danas ali i svjetskog ako hoćete došli do zaključka da je održanje ove zajednice moguće samo na tim. osnovama, i prema

tome, ako se na tome ne možemo sporazumijeti onda idemo u razdruživanje.“

Nakon nove rasprave o tome i ostalim točkama priopćenja, ponovno su na vidjelo došle razlike između Tuđmana i Miloševića, ovaj puta o tome tko treba donijeti konstitutivni akt onih koji hoće novu zajednicu:

Milošević: *Dobro, ali valjda mi ne kažemo donijeti nego kažemo smatramo da treba da bude donijet na osnovu saglasnosti svih republičkih i predstavničkih tela, u Skupštini SFRJ, što drugo može biti“?*

Tuđman: *Može biti jer polazimo od toga ako su republike subjekti, a jesu, onda akt o budućoj zajednici mogu donijeti legitimni predstavnici ovlašteni predstavnici tih republika, to je bitna razlika.*

Milošević: *Kod toga se apsolutno ne možemo složiti.*

Tuđman: *Onda ga izbac.*

Milošević: *Onda nema zajednice uopšte.*

Tuđman: *Kako nema,*

Kučan: *... u zajednicu osnivati federacija, nego će valjda Crna Gora, Srbija, Makedonija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Slovenija, neće valjda federacija osnivati.*

Tuđman (Miloševiću): *To je upravo prilaz, to je razlika. Vi polazite od toga da federacija i to takva federacija u kojoj vaš koncept ima pretegu da donese taj akt, ne, mi stojimo na stanovištu da taj akt treba da bude rezultat sporazuma, dogovora, ugovora između republika.*

Razlike između Tuđmana i Miloševića vide se i u još jednom odsječku razgovora o konceptu s kojim treba izaći u zajedničkom priopćenju:

Tuđman (Miloševiću): *Čekajte molim vas, zašto vas ne zadovoljava predložena formulacija. Državnu zajednicu jugoslavenskih naroda u sadašnjem, znači priznanje da postoji državna zajednica, to je u mojoj formulaciji državna zajednica jugoslavenskih naroda u sadašnjim međunarodnim priznatim granicama moguće je održati jedino na način da se ona preustroji u dobrovoljni sporazum, savez ili zajednicu suverenih država.*

Milošević: *Ne, to je sasvim onda druga koncepcija.*

Tuđman: *To je naša koncepcija.*

Milošević: *To je jasno, a ovo što mi govorimo nije naša koncepcija, nego jedno faktičko stanje sa koga mi polazimo, jer da je naša koncepcija mi bi onda rekli Jugoslavija postoji i može se konstituisati samo kao demokratska federacija.*

Do razlike je došlo i u pitanju na koji je način moguće mijenjati državno uređenje Jugoslavije. Milošević je inzistirao da to bude referendum, a Tuđman da se ne inzistira samo na referendumu jer Hrvatska u svom Ustavu ima i drugu mogućnost:

Milošević: *Referendum je jedina reč koju zaista mislim da je neophodno afirmisati.*

Tuđman: *Da kažemo načelno referendum.*

Milošević: *Šta znači načelno referendum?*

Tuđman: *To znači da može referendum, ali da može i odlukom Hrvatskog sabora, što piše u Ustavu.*

Milošević: *Znadete šta, mi da se sada ogradimo jedno po jedno, skidamo jednu po jednu ovde reč i na kraju će da bude kao da nema ništa.*

Tuđman: *Ali dragi gospodine Miloševiću, vi ste uzeli ovaj moj prijedlog pa ste izbacili sve ono što vam nije odgovaralo i stavili svoje. Prema tome molim.*

Milošević: *Onda ste vi uzeli ovaj prijedlog pa izbacili sve što nije odgovaralo i stavili svoje i malo pre smo to usaglasili. Sada idete dalje da menjamo stvari o kojima smo se već saglasili. Nemojte tako da razgovaramo.*

Izetbegović: *Ja mislim gospodine Tuđman da nije sporan referendum, sporna je jedna stvar, tko je na referendumu, građani republike ili narodi posebno. To je jedino sporno.*

Milošević: *Znadete šta, dajte ta sporna pitanja da raspravljamo na našim sledećim sastancima.*

Tuđman: *Kažimo onda jedino na osnovu slobodno izražene volje svakog naroda i točka.*

Milošević: *Na referendumu, a kako će drugačije narod da izrazi volju nego na referendumu.*

Tuđman: *Dragi gospodine Miloševiću, vi ćete biti jako iznenađeni referendumom u Republici Hrvatskoj.*

Milošević: *Tim pre treba da prihvatite.*

Tuđman: *Ja ga prihvaćam, vidite što, ja ga prihvaćam i imamo u Ustavu Hrvatske i referendum, ali imamo i odluku u završnim odredbama s obzirom na situaciju u kojoj se nalazimo da hrvatski sabor može donijeti i bez referenduma takvu odluku. Jer nećemo dopustiti nikakav diktat, niti prijetnju jugoslavenskom armijom.*

Na kraju sastanka, ponovno se povela rasprava o tome što će u priopćenju pisati o tome tko bi trebao izražavati slobodnu volju o budućem državnom uređenju. Tuđman, Kučan i Izetbegović zauzimali su stav da to treba biti narod, ali u smislu republičkih građana republike, dok je Milošević imao stav da to trebaju biti narodi u cjelini neovisno o tome gdje žive. Tu je opet došlo do vidljivog razmimoilaženja Tuđmana i Miloševića:

Tuđman: *Rekli smo da stavimo na osnovu slobodno izražene volje svakog naroda i točka.*

Milošević: *Ja zaista mislim da smo se dogovorili da treba da budemo korektni.*

Tuđman: *Što se mene tiče nismo se dogovorili.*

Milošević: *Što se mene tiče jesmo. Dobro, onda se ništa nismo dogovorili.*

Tuđman: *Fali republika kao subjekt.*

Zatim je Izetbegović pitao što bi ta odredba o kojoj se raspravlja značila Bosni i Hercegovini, tj. jesu li to građani republike ili narodi u nacionalnom smislu. Tuđman je predložio da formulacija bude: „državno uređenje moguće je mijenjati jedino na temelju slobodno izražene volje svakog njenog naroda, odnosno građana republike“. Tome su se usprotivili Milošević i Bulatović tvrdeći da u tom slučaju ne postoji jugoslavenski problem nego nacionalni problem. Tuđman je Miloševiću objasnio da Milošević želi varijantu da se posebno izjasne Muslimani, posebno Srbi i posebno Hrvati, a da se njegova formulacija „svakog njenog naroda, odnosno republike posebno“ odnosi i na jedno i na drugo. Kučan je rekao Miloševiću da je svojom formulacijom isključio Mađare, Albance, Bugare, Rusine i ostale. Milošević je na to rekao neka se i oni uključe, ali ga je onda Kučan pitao kako da se uključe kad Milošević traži referendum po narodima te mu rekao da on zapravo traži da se prekroji Bosna i Hercegovina. Izetbegović je naglasio da narod mora biti samo u smislu građana republike. Tuđman je na to ponovno rekao da treba pisati „na temelju slobode svakog njenog naroda, odnosno republike“ jer se time može

obuhvatiti i jedne i druge te da takva formulacija omogućava neki konsenzus kojim se to pitanje može ostaviti za daljnju raspravu.

3.2. Drugi sastanak: 4.4.1991. – Beograd

Ovo je jedini sastanak sa kojeg u arhivu ureda predsjednika Tuđmana nema transkripta niti ikakve relevantne dokumentacije, odnosno barem ih nisam dobio. Prema navodima iz dostupne literature, tema toga sastanka bili su referendum i modaliteti združivanja. Tuđman i Gligorov predložili su savez suverenih i neovisnih država.¹⁷

Između prijašnjeg i ovog sastanka, Narodna skupština Republike Srbije poslala je Predsjedniku Republike Hrvatske Deklaraciju u kojoj izražava „negodovanje zbog primjene nasilja od strane organa vlasti Republike Hrvatske nad srpskim narodom u općini Titova Korenica, kada je prolivena krv na veliki hrišćanski praznik mira – Uskrs.“ Pozivaju Predsjedništvo SFRJ i JNA da ne dozvole međunacionalne oružane sukobe i nasilje s bilo koje strane. Upozorava da upotreba sile protiv interesa srpskog naroda u Republici Hrvatskoj čini odgovornim isključivo rukovodstvo Republike Hrvatske za daljnji razvoj događaja. Odluke organa SAO Krajine i reagiranje srpskog naroda u cjelini posljedica su izbjegavanja Republike Hrvatske da omogući izjašnjavanje naroda putem referenduma, u okolnostima kada kršeći Ustav Jugoslavije proklamira svoju odluku da se konstituiraju u posebnu, suverenu državu u kojoj se bitno narušava ostvarenje nacionalnih, građanskih i drugih prava pripadnika srpskog naroda.

Narodna skupština Republike Srbije i svi državni organi Republike Srbije pružit će svu potrebnu pomoć i podršku Srbima u Republici Hrvatskoj. Potvrđuje svoj stav da je očuvanje Jugoslavije od posebne važnosti za srpski narod, jer se time omogućava da živi nepodijeljeno i da ostvaruje svoje legitimne nacionalne interese. Povijesno je pravo i potreba srpskog naroda da živi u jednoj demokratskoj državi, stoga se to mora poštovati u svakoj varijanti rješenja jugoslavenske krize. Smatra nespornim pravo svakog jugoslavenskog naroda na samoopredjeljenje, uključivši odcjepljenje, koje se može koristiti samo na osnovi izjašnjavanja svakog naroda putem referenduma, a korištenje tog prava mora biti utvrđeno jedinstveno za sve jugoslavenske narode. Zahtijeva od nadležnih organa

¹⁷ Miroslav Tuđman. *Vrijeme Krivokletnika*, str. 200.

Republike Hrvatske da odmah povuku sve snage MUP-a koje su angažirane na području Plitvica i garantiraju da neće primjenjivati nasilje vlasti nad srpskim stanovništvom. Traži od Predsjedništva SFRJ da se JNA angažira u SAO Krajini i svim mjestima gdje živi srpsko stanovništvo, sve dok se ne postigne dogovor o rješenju nastalog stanja.¹⁸

3.3. Treći sastanak: 11.4.1991. – Brdo pri Kranju

Prema transkriptu¹⁹ ovoga sastanka, domaćin Milan Kučan predložio je da se sastanak usmjeri na tri bitna pitanja:

1. Način da se ostvari volja onih jugoslavenskih naroda odnosno republika koje su se odlučile za samostalnu i neovisnu državu, kao i volja onih koji žele živjeti u zajedničkoj državi.
2. Dogovor o načinu reguliranja prava dosadašnjeg života u SFRJ.
3. Dogovor kako provjeriti mogućnosti odnosno nastaviti diskusiju za formiranje zajednica država, onih koje su se odlučile da žive samostalno i za traženje mogućnosti sa sporazumom u tom kontekstu s onima koji bi željeli živjeti u jednoj državi.

Podsjetio je da je na sastanku u Beogradu posebno zamolio da svi pregledaju hrvatsku rezoluciju o razdruživanju, jer su tu zapisana polazišta za pregovore o osnivanju zajednice jugoslavenskih republika te da bi bilo dobro da danas to uvažavaju ako misle da su ti principi prihvatljivi, ili ih prošire ili skrate što će pokazati diskusija.

Predsjednik Tuđman prvi je uzeo riječ i apelirao da se danas dogovore što će, tj. je li „moguća preobrazba sadašnje federacije u jednu zajednicu suverenih republika, suverenih država“ ili da se dogovore o „demokratskom razlazu“. Izrazio je pretpostavku da nitko nije „da se rješenje traži nedemokratski i nemiroljubljivim putem, intervencija, rata itd“. Ponovio je da je Hrvatska za „svoju suverenost i samostalnost, ali u isto vrijeme nudi ostalim republikama udruživanje u savez suverenih država, suverenih republika“. Rekao je da međunarodni čimbenici računaju na politiku savezne vlade, a da se Hrvatska na ekonomskom planu ne

¹⁸ HDA, UPRH: Republika Srbija, Narodna skupština, 03 Broj 43. *Deklaracija o mirnom rešavanju jugoslovenske krize protiv građanskog rata i nasilja*. Beograd, 2.4.1991. (Originalni tekst na ćirilici, op.a. RD.)

¹⁹ HDA, UPRH: *Magnetogram sastanka predsednikov republik in predsednikov predsedstev republik na Brdu pri Kranju* od 11.4.1991. Arh. str. 51-146.

može složiti s takvom politikom. Također je rekao da se demokratska rješenja ne mogu tražiti ako se Srbija „ne bi ogradila od onih ekstremističkih elemenata koji nastupaju u politici neke velike Srbije u Hrvatskoj“.

Momir Bulatović pokrenuo je pitanje ekonomske situacije i rekao da „činjenice neborivo dokazuju da doživljavamo jedan od najvećih privrednih slomova koji ima malo presedana u poznatoj svjetskoj ekonomskoj povijesti“. Kučan i Gligorov predložili su da se ostane na predloženim pitanjima. Milošević se složio da se razgovara o svim pitanjima, ali i predložio da se razmotri stvaranje vlade sastavljene od privrednika i ekonomskih stručnjaka svih republika s ciljem da se zaustavi privredni krah. Suglasio se da se nastoji razgovarati i o predloženim pitanjima koja su otvorena na prošlim sastancima. Izetbegović je rekao da danas razgovaraju „o eventualnom razlazu ili eventualnom dogovoru na jednim sasvim novim osnovama“ i da bi se dogovorom o novoj vladi spasila i ekonomska situacija.

Tuđman je rekao da je Hrvatska dala podršku vladi Ante Markovića „iz političkih razloga, zbog njezine orijentacije na reformu, pluralističku demokraciju i slobodno tržište“, ali da su mjere te vlade takve da je Hrvatska više ne može podržavati. Zbog njih je bila neprekidno pod pritiskom privrednih krugova. Zbog toga je on da se na sastanku pozabave s onim bitnim, a to je za što su republike. Je li moguća zajednica ili samostalnost i razdruživanje. Rekao je da se preko savezne vlade pokušavaju „nametnuti i politička rješenja, ne samo gospodarska koje privreda Hrvatske više ne prihvaća, koja također nisu prihvatljiva za moju republiku“.

Izetbegović je rekao da su se oni unaprijed opredijelili za „idejno stvaranje jedne zajednice koja će imati jedan broj kompetencija“, istaknuvši međunarodno-pravni subjektivitet. Ako toga nema, onda nema ni dogovora i onda se mora krenuti nekim drugim putevima. Dodao je i da pod „stvarnu zajednicu“ u „Bosni“ misle na zajednicu šest republika. Ako bi se ta zajednica iz bilo kog razloga smanjila na pet republika, onda će Bosna i Hercegovina redefinirati svoj stav. Tuđmanu nije bilo jasno o kakvih „ispod pet republika“ govori Izetbegović. Izetbegović je odgovorio da Slovenija ima ekonomskih interesa biti u novoj zajednici, dok Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Srbija imaju i nacionalne probleme koje Slovenija nema. Sudeći po tome, Izetbegović je ostavio prostor da Slovenija ne uđe u novu zajednicu, a ostali da ostanu pa da to bude pet republika. Njegovo izlaganje prekinuo je Tuđman:

„Oprostite, što prekidam, ali mislim ovako; ...

Ja bih vas molio da ne tumačite gledišta Hrvatske. Gledište Hrvatske je jasno: nema Hrvatske u nikakvoj (petoročlanovnoj ?). Hrvatska je za samostalnost, suverenost, i za savez republika.

Prema tome - i kazali smo odredjeno: ukoliko Slovenija izlazi; ako se ne postigne dogovor o tome da i Slovenija bude u savezu jugoslovenskih suverenih republika, i Hrvatska izlazi. Da se razumemo! Ne treba s time - to nije samo moje mišljenje! To je mišljenje Hrvatske. Prema tome, nemojmo polaziti od toga, jer se već na sve načine već više puta o tome raspravljalo. Znači, treba polaziti od takvog stajališta Hrvatske. Znači, sa stajališta Hrvatske. Hrvatska želi samostalnost, suverenost, i u savezu suverenih republika. Ako se takav dogovor ne može stvoriti, s obzirom na već plebiscitarnu odluku Slovenije, i, molim, ne samo za nas, za stolom, nego i za širu političku javnost je pomalo jasno da je na svoj način Slovenija dobila (privoljenje?) da ona može ići. U takvoj situaciji i prema tome, hrvatsko gledište je jasno, i tu ne može biti spora. Znači: ako ne možemo postići ugovor i dogovor o stvaranju - onda Hrvatska proglašava samostalnost i razdruženje.“

Kao i u Splitu, Tuđman je i ovdje rekao da je Slovenija dobila dozvolu da može izaći iz Jugoslavije što je pomalo jasno ne samo za sudionike sastanka nego i za širu javnost:

„...i, molim, ne samo za nas, za stolom, nego i za širu političku javnost je pomalo jasno da je na svoj način Slovenija dobila (privoljenje?) da ona može ići.“

Ni ovdje nitko od ostalih sudionika sastanka nije negirao tu spoznaju. Izetbegović je na ovu reakciju Tuđmana rekao da Hrvatska svoj ostanak uvjetuje ostankom Slovenije, a Bosna i Hercegovina svoj ostanak uvjetuje ostankom Hrvatske. Bulatović je rekao da je Crna Gora svima dostavila izjavu u kojoj su predložili „zreli politički kompromis“ koji ide na varijantu da se ide na suverene republike, ali unutar jedne državne zajednice. Gligorov je rekao da što se Makedonije tiče, oni polaze od suverene Makedonije, suverene republike i suverene države, ali da postoji interes da se dogovori oblik saveza suverenih država koji bi bio izraz zajedničkih interesa. Milošević je rekao da su na prošlom sastanku konstatirali što je Bulatović ponovio, da je njihov interes da sačuvaju kontinuitet Jugoslavije kao savezne države. Prema Miloševiću, „volja drugih za samostalnim državama je u koliziji“ sa prikazom Srbije i Crne Gore da sačuvaju „kontinuitet Jugoslavije kao savezne države“. Prema

njegovom tumačenju, „republike u Jugoslaviji nisu ustavom Jugoslavije određene kao suverene države, već kao države zasnovane na suverenosti naroda ili države zasnovane na suverenosti naroda i na vlasti u samoupravljanju radničke klase. To je formulacija, koja postoji u sadašnjem ustavu Jugoslavije, sadržano u njegovom trećem članu“ te „čak ni ustav Hrvatske ne definiše Hrvatsku kao suverenu državu i za vlast proizlazi i pripada narodu“. Pročitao je pismo koje su mu uputili srpski poslanici Skupštine Bosne i Hercegovine, u kojem piše da „nema zakonitog načina, da itko BiH odvoji od Jugoslavije bez našeg pristanka, dakle promena federalnog statusa BiH može biti izvedena samo uz naš pristanak ili silom. Naš stav je da su nosioci suvereniteta građani i narodi te da se suverenitet ostvaruje delimično na nivou republike i delimično na nivou savezne države i ustavu i zakon je prioritet“.

Tuđman je na to rekao da je Hrvatska za poštovanje Bosne i Hercegovine:

„Ja vam iskreno mogu kazati, da sam ja dobio ne samo pisma, nego sam imao i ovaj čitave delegacije koji su postavljali probleme hrvatskog pučanstva u BiH. Čak što više, moram to otvoreno reći, da je bilo zahtjeva, da mi podupremo pokret zapadne Hercegovine za pripremanje Hrvatske. Mi smo za poštovanje BiH odnosno za rješavanje državno političke krize u cjelini, prema tome smo se odbijali takve pojedinačne ovaj zahtjeve. Hoću reći, da se ne postavlja samo problem Srba u BiH, nego i Hrvatskog pučanstva.“

Osvrnuo se i na razloge za okupljanje hrvatskih i srpskih ekspertnih timova:

„Prema tome zaista bi, ne samo gospodin Izetbegović i gospodin Milošević nego i Hrvatska sa aktualnošću toga problema i osobito što je u Hrvatskoj potaknuta i krajina pa se onda govori o udruživanu i te kninske krajine sa bosanskom krajinom. To je bio jedan od razloga, zašto smo mi u Hrvatskoj prihvatili, za što smo se mi već dogovorili kod bilateralnih razgovora sa Srbima, tome da je potrebno sve te probleme temeljito razmotriti i zbog toga je i došlo do razgovora grupe eksperata ovaj sa Hrvatske i koji su započeli.“ (greške i nejasnoće u tekstu posljedica su slovenskog transkribiranja; op.a. RD)

Gligorov je rekao da on misli da oni za stolom predstavljaju republike i da se tako i zovu – predsjednici republika ili predsjedništava. Tuđman je na to rekao da bi se svi morali suglasiti s ovim što je rekao Gligorov i da treba poći od toga

da su republike suverene, da su matične republike svojim narodima te da je to stvarnost koja se ne može mijenjati. Netko je na to rekao: „ali ne u državnompravnog smislu“ (u transkriptu nije navedeno tko je to izgovorio). Tuđman je na to odgovorio da su u državnompravnog smislu republike suverene. Na kraju prvog dijela razgovora, Tuđman je pozvao okupljene da si priznaju pravo na suverenost:

„Prema tome, priznajmo si međusobno pravo u ime demokracije, u ime svog povijesnog iskustva, u ime vremena u kome živimo, pravo na suverenost, na samostalnost i uredimo međusobne odnose onda u onom obliku u kome smo zainteresirani da se takav jedan savez na tom tlu formira. Inače, ako ne možemo to prihvatiti, ja se slažem sa takvom polaznom osnovom, onda treba poč sa stanovišta razdruživanja.“

Kučan i Gligorov su rekli da su sada ipak došli do te ključne razlike i ključnog pitanja – savez država ili savezna država. Tuđman je rekao da „praktično na temelju dosadašnjih razgovora vidi samo dvije solucije“, a Bulatović je na to rekao da postoji treća – da između sebe više nemaju kontakata. Tuđman je na to odgovorio:

„To je nemoguće, jer postoji zajednica koja formalno još postoji a de facto jedva postoji, prema tome moramo polaziti od te situacije. Kazali smo da ne bismo produžavali i produbljivali i političku i gospodarsku krizu, moramo dati prijedloge kako da iz nje izađemo, iz političke i gospodarske krize i to brzo. Jer, to je u interesu svih. Prema tome, hoćemo li iz te situacije? Možemo da se složimo da preporučimo da se putem referenduma u svim republikama to pitanje riješi. To je jedno na čemu se možemo saglasiti.“

Drugo, da nema drugog s obzirom na držanje nekih republika. To sam već rekao M. Kučanu i sada ću reći drugima, znači, što se tiče Hrvatske, ako ne postignemo sporazum o savezu suverenih država onda za nas nema druge mogućnosti. Možemo diskutirati o elementima, o sadržaju tog saveza suverenih država, ali ne možemo diskutirati o tome da to bude jedna savezna država. Od toga moramo početi, ne treba da se vrtimo stalno u krugu.“

Znači, danas bi morali konstatirati te činjenice. Počinjati razgovor iznova, ispočetka, iznova je neproduktivno, jalovo, produbljuje krizu.“

Zatim je Tuđman predložio da zajednica suverenih država bude po uzoru na Europsku zajednicu, a referendum o

osamostaljenju da se održi u okviru svake republike. Izetbegović je rekao da je stvar u tome ide li se na saveznu državu ili savez država i da je stvar dotjerana točno do mjesta gdje se razilaze. Tuđman je preložio da se u priopćenje za javnost ubaci da su uspostavljena dva koncepta, koncept savezne države i koncept saveza država te da su svi suglasni da se to prepusti referendumu građana. Bulatović je rekao da je spominjanjem treće mogućnosti da između sebe više nemaju kontakta testirao Tuđmana. Kučan je rekao da su došli do toga da bi priopćenje trebalo napisati, da su se izoštrila dva koncepta i da o njima treba odlučivati u republikama na osnovu sprovedenog referenduma. Tuđman je iznio hrvatsko gledište:

„Ja ću vam reć sada hrvatsko gledište. Mi imamo šestnaestoga sabor. I ovo, što ste vi napisali ovdje, da vas obavezuje plebiscit, nas obvezuje ustav republike Hrvatske. Ukoliko mi ne postignemo dogovor o savezu suverenih država, mi smo radi izlaska iz političke i gospodarske krize isto tako pred obavezom, da donesemo odluku o osamostaljivanju. Prema tome, ako ostaje ovo za Sloveniju, ista ta formulacija, pozivam naš hrvatski ustav, mora ući ovdje. I to jeste činjenica, isto tako smo stavili rok do 30. lipnja.“

Bulatović je rekao da je to predložio i Kučan, da se kaže da Slovenija i Hrvatska imaju taj stav i da ga elaboriraju, da Srbija i Crna Gora imaju taj stav i da ga elaboriraju.

3.4. Četvrti sastanak: 18.4.1991. – Ohrid

Sljedeći sastanak u nizu bio je na Ohridu.²⁰ Prva točka dnevnog reda bila je zajednički interesi i funkcije iduće zajednice te pitanje organizacije referenduma. Podijeljen je papir koji je napravila nekompletna ekspertna grupa sačinjena od predstavnika četiri republike (dva predstavnika Makedonije i po jedan predstavnik Srbije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine). Domaćin Gligorov predložio je da se prvo krene s temom referenduma. Izetbegović je predložio da se to ostavi za kraj, a da se prvo razmotre „neka prethodna pitanja“ kao npr. „međunarodni faktor“ i „problemi zajednice“. Tuđman je rekao da nije za to nego da se ide s referendumom kojeg bi trebalo provesti do kraja svibnja jer

²⁰ HDA, UPRH: Magnetofonski beleški, Ohrid, 18.4.1991. Arh. str. 179-328, trans. str. 0-149.

je to jedina konkretna točka koju su zaključili na zadnjem sastanku.

Milošević je rekao da je tekst ekspertne grupe neprihvatljiv jer „u potpunosti zanemaruje činjenicu da Jugoslavija postoji“. Prema njemu, iako je tekst orijentiran na dvije političke opcije koje su dominirale u dosadašnjim razgovorima, razrješenje krize i postupak razrješenja ne može napustiti pozitivno-pravni teren i legalitet postojeće države jer „Jugoslavija postoji, a savez suverenih država ne postoji“. Milošević drži da „nitko ne može na silu zadržati bilo koji narod da ostane živjeti u Jugoslaviji, ali nitko ne može na silu bilo koji narod koji živi u Jugoslaviji iz Jugoslavije izdvajati“. Gligorov ga je pitao koje bi bile njegove sugestije za referendum. Milošević je odgovorio da ako se uvaži međunarodno-pravni legalitet i legitimitet Jugoslavije, onda se u republikama može odlučivati samo o republikama, a ne o Jugoslaviji. Može se govoriti jedino o „općem referendumu o Jugoslaviji koji nije isparceliran stavovima samo onih koji u republikama žive“. Tuđman je kontrirao Miloševiću:

„U izlaganju predsjednika Miloševića ima jedna velika proturječnost. Kaže, mi smo za očuvanje ovakve Jugoslavije. To znači govori Srbija. Mi, recimo, Hrvatska, a mislim i neke druge, mi nismo za očuvanje ovakve Jugoslavije. Ovakva Jugoslavija, kakva je po sadašnjem Ustavu, više i ne postoji i već smo konstatirali da ona prije svega ne postoji više zbog djelovanja same Srbije, zbog konstituiranja prije svega Srbije, a zatim i svega ostalog.

Prema tome, ta fraza, „mi smo za očuvanje ovakve Jugoslavije“ sadrži u sebi nešto drugo, jedan pogled na Jugoslaviju kakvu Srbija želi, a kakvu je već Srbija narušila sadašnju ustavnim poredkom i sa kakvim se mi ne možemo suglasiti. Prema tome, a onda se kaže da su i za priznanje naroda na samoopredjeljenje, na izdvajanje itd, što je očita proturiječnost u samom pristupu.

I treće, gospodin Milošević stalno govori, ako hoće netko da se izdvoji, a ostaje Jugoslavija, teorijski je moguće da se izdvoji svih pet republika, osim Srbije. To znači ako se sve druge izdvoje ostaje Srbija kao Jugoslavija. Očito nonsens a osim toga, i u raspravama dosada je rečeno da četiri republike, sa malim razlikama, su za traženje rješenja na osnovama suverenosti republika kao država.

Prema tome, treba polaziti od tih činjenica. Ako ne polazimo od toga što je već razjašnjeno i što je već rečeno itd, onda se vrtimo u jednom krugu bezizlaznosti,

onda ostaje pitanje svrsishodnosti razgovora. Osim toga, meni se čini da u ovim uslovima pošto diskutiramo o načelu o ovim prijedlozima, ima nedorečenosti, to je u tom smislu. Jer kako je rečeno, gospodin Izetbegović je rekao, da smo se suglasili, da su ravnopravna oba stajališta za referendum: očuvanje Jugoslavije kao savezne države ili kao Savez suverenih država. Isto tako, od samog početka našeg razgovora, prisutno je, pa čak i u odluci slovenačkog plebiscita već naznačeno, a i u odlukama Hrvatskog sabora, pitanje razdruživanja u samostalne suverene države.

Znači, ako bi smo išli sa nekoliko pitanja, onda se i to, kao treće, postavlja. Tako da, apelirao bih na to da se ne vraćamo unatrag od onih zaključaka na koje smo pristali svi koje smo objavili, nego da pokušamo da nekako konstruktivnije tražimo rešenje za izlazak iz državne i ustavne krize. Toliko.“

Milošević je na to odgovorio da je Srbija za očuvanje Jugoslavije kao savezne države, ali ne ovakve kakva je sada sa svojim unutrašnjim uređenjem jer to očigledno nije najbolje rješenje. Treba doći do promjena u njezinom uređenju. Pod kontinuitetom Jugoslavije kao savezne države Milošević misli na „očuvanje kontinuiteta ovakve Jugoslavije kakva postoji po Ustavu od 1974.“. Ponovio je da se ne može zanemariti činjenica da Jugoslavija postoji. Gligorov je rekao da je referendum za sve onda nepotreban i da na njega trebaju ići samo oni koji se žele izdvojiti. Kučan je u jednom trenutku rekao da je „racionalno sprovesti plebiscit u republici, počev od građana“ i „jedinka je građanin u republici i to je rezultat koji se utvrđuje“.

Milošević je rekao da „s obzirom na višenacionalni karakter Jugoslavije i svih njenih republika, mora biti moguće da se kroz rezultate referenduma vidi i kakav je stav naroda koji žive u tim republikama, da bi se onda na osnovu toga mogao da vodi dalji politički dogovor o mogućem uređenju u odnosima, tokovima izdvajanja itd.“. Milošević je bio stava da se u Srbiji ne treba provoditi referendum jer Srbija nema nikakvu želju da se izdvoji pa onda ne mora ni rješavati pitanje izdvajanja.

Izetbegović mu je odgovorio da oni uopće nisu definirali „za izdvajanje ili protiv izdvajanja“ nego žele li „federativni ili konfederativni princip“. Uslijedila je nova konfrontacija Tuđmana i Miloševića. Tuđman je rekao da je bit problema u tome što je „Srbija zainteresirana za održavanje ovakve ili još centralističke Jugoslavije“ te da bi bilo dobro vidjeti odgovor srpskog naroda na pitanje je li za saveznu državu ili

prihvaća savez država jer „ako srpski narod ne prihvaća kao ni Milošević uopće ideju saveza suverenih država, onda bi to značilo da su iscrpljene sve mogućnosti za zajednički suživot“. Za Hrvatsku je rekao da „mi ni jednog momenta nismo odustali i u okviru referendumu od tog pitanja - prava na samoodređenje do samostalnosti, do suverenosti prema tome bez obzira što smo se složili da postavimo i ova pitanja za saveznu državu ili za savez država“. Predložio je da se preporuči republikama da provedu referendum do kraja svibnja, na način kako smatraju da će dobiti najispravnije gledište svoje republike za dalje razgovore.

Milošević je odgovorio da se pitanje „da li ste za savez suverenih država“ može postavljati tek ako se prethodno konstituiraju i definiraju te suverene države jer „ako nezavisne i suverene države ne postoje kako se može odgovarati na pitanje da li ste za njihov savez, to je svar najelementarnije logike“.

Tuđman mu je odgovorio:

„Slobodane, i po sadašnjem Ustavu republike su suverene države, broj jedan. Broj dva, mi se nalazimo u prijelaznom razdoblju, mi se nalazimo u kriznom razdoblju i čitava ova rasprava koju vodimo svodi se na to da bi smo trebali nekako ne produbljivati krizu još više nego što jeste nego u toj krizi naći neka rješenja koja će osigurati i suverenost republike i po mogućnosti evo zadržavanje zajednice suverenih republika kao država ukoliko nađu zajednički interes. A ja mislim da može biti zajedničkih ekonomskih interesa za sve republike, ne samo ekonomskih“.

Milošević je zatim rekao da se na prošlom sastanku „izloženim elementima jugoslavenske državne zajednice ne može izvući zaključak da je to centralizam“ i da „prema deset izloženih točaka nitko ne može izvući zaključak da se tu radi o želji da se stvori još centralističkija država od ove koja sad postoji“. Pitao je Tuđmana može li među tih deset točaka naći jednu jedinu koja govori o centralizmu. Tuđman je rekao primjer jedinstvene armije i da je to za Hrvatsku neprihvatljivo. Polemika se još nastavlja:

Milošević: *Upravo se ta tačka odnosila da imamo i određene vidove i rodove vojske koja čuva državne granice i republičke oružane snage ali u funkcionalnom smislu to može u slučaju potrebe da funkcionira kao jedinstveno.*

Tuđman: *Ne, radi se da ta armija, znači, funkcionira po srpskim pogledima ispravno i bila bi u budućnosti, a po*

hrvatskim ne može funkcionirati. Mi želimo suvremeno pravo Republike Hrvatske da ima svoje oružane snage i naše suvereno pravo je da se dogovorimo kakvu ćemo zajedničku armiju imati. Kao što to molim vas, imaju svoj NATO ili savezničke snage a ne da im neko propisuje da li će Danska ili španjolska ili Grčka imati ovo ili ono, nego imaju svoje snage i zajednički dogovor. Prema tome to su potpuno različita dva pristupa. To moramo shvatiti, sve drugo je, oko referenduma i drugo, gubljenje vremena i zamagljivanje problema koji se ne mogu više zamagljivati, ne mogu se zamagljivati, od oružane sile do diplomacije, do monetarnog sustava, do svega.

Polemika se nastavila nešto kasnije:

Tuđman: *Htjeli ili ne upućeni smo na dogovor. Ko je taj koji može silom nametnuti svoju volju, to ne može ni Jugoslovenska armija jer ni ona nije jedinstvena, jer je ona odraz ovog stanja. Osim toga, bilo je pokušaja, pa prema tome, budimo realni i pokušajmo da iz te krize izađemo što prije da ne bi smo trpjeli svi duže tako.*

Milošević: *Da bismo izbegli silu, dogovorili smo se da demokratski rešimo, ne treba preskakati ni jednu fazu u dolaženju do takvog cilja. I ne možemo da prihvatimo da se može poći od toga da je Jugoslavija ukinuta, pa, na toj osnovi, odlučivati o mogućem savezu njenih dosadašnjih delova. Moraju da se definišu ti suvereni međunarodno-pravni subjekti koji razmatraju mogućnost svog eventualnog saveza. Nedefinisani su.*

Tuđman: *Zar vi niste definirali Srbiju kao državu svojim Ustavom. Zar ste morali čekati da budete međunarodno priznati da idete u Atenu, to je stvarnost u Jugoslaviji.*

Gligorov: *Dobro. Kada bi mogli barem da završimo ovo pa da idemo na ručak.*

Tuđman: *Ja bih mogao da vodim raspravu još satima.*

Izetbegović je rekao da republike imaju suvereniteta, ali je pitanje koliki je on sada te da oni ne ukidaju Jugoslaviju nego je transformiraju. „Ona se transformacijom ukida“. Gligorov je iznio svoje viđenje aktualnog stanja:

„Nije to realnost, realnost je sljedeće: Hrvatska želi da ima svoju suverenost, Slovenija ju je već izglasala, slična je tendencija kod nas, gospodin Izetbegović govori o Savezu suverenih država.“

Milošević je na to rekao da „u Bosni i Hercegovini uopšte neće prihvatiti da žive u samostalnoj suverenoj državi“. Izetbegović je na primjeru izgradnje kuće slikovito objasnio da se radi o transformaciji što znači da se „ne treba sve razrušiti pa iz tog materijala praviti nešto drugo“. Tuđman je tada iznio hrvatsko gledište:

„Kad je već Alija uzeo to tako slikovito da prikaže, nama je u Hrvatskoj i podstanarskog i sustanarskog života odveć nepodnošljivo. Prema tome, ne želimo ni podstanarstvo, ni sustanarstvo, želimo svoj dom, pored drugih domova i želimo da onda između tih domova uredimo takve odnose, da to budu dobrosusjedski odnosi, da rješavamo zajedno ono što nam je u zajedničkom interesu kao što se to u svakoj zajednici rješava, takve odnose želimo među republikama i narodima, koji čine sadašnju Jugoslaviju.“

Nakon pauze krenulo se u definiranje referendumskog pitanja. Tuđman je opet iznio hrvatsko gledište:

„Ako je riječ o formulaciji pitanja, da ne bi bilo opet nekakvih nejasnoća, ako bi se u tom smislu dogovorili, onda bi u Hrvatskoj, pitanje moralo glasiti u smislu, jeste li za to da Hrvatska bude u Jugoslaviji kao saveznoj državi ili da Hrvatska bude u savezu suverenih država. Ja ne znam da li je predsjedniku Srbije i Crne Gore poznato do koje je mjere animozitet prema samom nazivu i ovakvom nekakvom postavljenom pitanju, o opstanku Jugoslavije, dakle, bi izazvao sasvim suprotne efekte na tlu Hrvatska mislim da je to slučaj sa da ne govorimo o Hrvatskoj. Prema tome, ako se već suglasimo da republički parlamenti donose odluku, onda će oni formulirati pitanja koje će imati smisao i svog opravdanja da se dođe do odgovora kako smo kazali.“

Milošević se tome suprotstavio rekavši ponovno da „nije moguće ići drugim putem do tog mogućeg opredeljenja o nekom Savezu suverenih država, dok se prethodno one ne konstituišu i ne definišu“. Rekao je i da „mi nismo ni predlagali nikakav Savez suverenih država“ te da je ovaj prijedlog „da li ste za saveznu državu, ili Savez suverenih država faličan“, jer „implicitno sadrži stav o tome da su to na neki način dve alternative koje zanemaruju činjenicu postojanja Jugoslavije i njenog legaliteta“. S njim se slaže Bulatović.

Izetbegović je rekao da će oni najvjerojatnije postaviti pitanje „da li ste za to da se postojeći jugoslovenski sistem transformira na Savez suverenih država ili za to da se

transformira u saveznu državu te da se koncepti mogu nazvati „hrvatsko-slovenski koncept“ i „srpsko-crnogorski koncept“.

Kučan je rekao da je referendum „verifikacija demokratstva, političkog opredjeljenja jedne republike u pogledu željene budućnosti te republike“. Tuđman se nadovezao: „da bi predstavnici republika onda raspravljali na temelju dokazane volje verificirane volje svojih građana“. Milošević je ponovio da prijedlog o neposrednom opredjeljivanju između savezne države i saveza suverenih država zanemaruje činjenicu da Jugoslavija postoji, a suverene republike ne. Tuđman mu je odgovorio da Republika Srbija postoji jer je Milošević kao njezin predsjednik bio jučer u Grčkoj, a Tuđman sutra kao predsjednik Hrvatske ide negdje drugdje te da republike postoje i prema sadašnjem ustavu. Kučan je napao Miloševića da nije dosljedan jer kad mu odgovara onda je on Jugoslavija, a kad mu ne odgovara onda Jugoslaviju ruši i budući da ju je srušio, onda neka se razgovara o toj činjenici da je ona srušena i što će se uraditi po tome. Poručio mu je da vodi ilegalni rat protiv legalne vlasti u jednoj republici. Milošević se zatim ponovno jasno očitovao o svom i Bulatovićevom stavu:

„Mi smatramo da bi došli do izjašnjavanja o savezu suverenih država moraju prethodno da postoje subjekti tog saveza. To Momir i ja mislimo. Sasvim koncizno. Imamo pravo da to izrazimo. Stav mora da se razjasni.“

Nakon kraće rasprave u kojoj se opet ponavljalo jedno te isto, Kučan je rekao Miloševiću:

„Ako si na tom stavu onda ti molim uzmi tu Jugoslaviju i kaži da je to tvoja država a mi onda moramo kao argumentaciju zašto smo se odlučili da živimo sami jer ne želimo živjeti u takvoj Jugoslaviji kakvu ti praviš da postoji.“

Uslijedila je prepirka Kučana i Miloševića (isječki prepirke):

Kučan: *To je jednostavno. Slobodane za ovakvu vrstu razgovora nisi spreman. Ovaj čin razgovora smo obavili jedno tako tumačiš jedno drugačije. Na Brdu smo se dogovorili koje opcije predlažemo mi, koju ti predlažeš, odnosno koja je jedna koja je druga. Jedna je opcija savezna država sa tih devet točaka, druga je savez država koji bi se zasnivao na sjedećim principima. I rekli smo o tome treba odlučiti referendumom. Danas*

razgovaramo o tome kako sprovesti referendum i ništa više.

Milošević: Ali ima međufaza.

Kučan: O čemu bi po tebi trebao biti referendum?

Milošević: Pošto postoji ova alternativa o savezu suverenih država, prvo mora da bude referendum o tome da se republika konstituiše i definiše kao suverena država. A onda može da odlučuje o tome da li će da stupa u savez. A ne da govorimo o savezu nepostojećih republika.

Kučan: Oprosti ja se sa tim ne slažem.

Tuđman je cijelo to vrijeme predlagao varijante referendumskih pitanja, kao npr:

„Znači, kazali smo, stavićemo sve te tri mogućnosti koje su, samostalna država, savez samostalnih država i savezna država. Stavimo svojim građanima na raspolaganje, vi dajte svoje. Nema više potrebe da....“

Milošević je kao primjer problema uzeo Bosnu i Hercegovinu, na što je Izetbegović po prvi puta jasno rekao da Bosna i Hercegovina nije za opciju potpuno samostalne i suverene države:

Milošević: Uzmimo za primer BiH. Većina se izjasni da se recimo izjasni da se konstituiše kao nezavisna i suverena država. Znači potpuno samostalna nezavisna i suverena država. A Srbi u BiH neće da žive u samostalnoj suverenoj državi.

Izetbegović: U BiH ta opcija ne postoji, i to nije realna politička opcija koja postojine znam koliko je u Sloveniji i Hrvatskoj, ali u Bosni postoji samo dilema između jedne savezne države dosadašnjeg tipa i jedne zajednice u kojoj bi se suverenost države više osećala, ali koja bi ipak ostala u jednoj zajednici i sa nekim zajedničkim funkcijama. Inače Bosna uopšte ne razmišlja osim u nekom krajnjem slučaju nužde, o nezavisnosti i nekim događajima.

Milošević: To otvara pravo naroda na...

Izetbegović: Mi ne postavljamo to pitanje na takav radikalni način, o tome se radi. Mi ga namjerno nećemo da postavimo. Mi znamo da bi neko drugi htio da nas nauče da ostavimo tako i da stvorimo rasep među građanima. U nas postoje samo dvije opcije, jedna je

savezna opcija a i druga, u svakom slučaju da budu zajednice. U jednom slučaju u vidu savezne države, u drugom slučaju saveza država. To su dve opcije ali u oba slučaja se implicira zajednica, nikakva nezavisnost. Nezavisnost je jedna treća krajnja mogućnost koja bi mogla da postigne jedan iznuđeni potez u nekoj teškoj nevolji ili nekom razvoju događaja koji mi za sada ne vidimo.

3.5. Peti sastanak: 29.4.1991. – Cetinje

Peti sastanak u nizu održan je u Cetinju u Crnoj Gori.²¹ Domaćin Momir Bulatović predložio je da u okviru dnevnog reda posebnu pažnju posvete nastavku razmatranja pitanja referenduma. Rekao je da ima tu nesreću da je prisutan na sjednicama Predsjedništva SFRJ u kojem sve više raste otpor prema ovakvim susretima. Nakon uvodnoga govora riječ je dao predsjedniku Tuđmanu koji je predstavio hrvatsku odluku o referendumu:

„Da kažem svoje i da onda poslije toga, ovako kako je domaćin, predsjednik Bulatović iznio problem referenduma je veoma zanimljivo, u pitanje su uključena sva bitna pitanja naših rasprava. No, opet treba konstatirati da se opet susrećemo sa jednom pojavom kao da referendumom tri puta diskutiramo i sve nam novo nanovo. Međutim, mi smo se krajnje sporazumjeli da se sprovede referendum do kraja svibnja i bilo je riječ o sadržaju tog referenduma i ovi pokušaji da se nametne isti postupak isti dan i ista pitanja, i tako dalje, već unaprijed govore o jednom prilazu koji da se lapitarni izraz nema prolaz, koji ne vodi računa o realnostima republika.

S obzirom na ta iskustva, na dosadašnje dogovore, pa i na posebne okolnosti sa kojima se mi u Hrvatskoj susrećemo, mi smo donijeli odluku s kojom ste vjerojatno upoznati, no, ja ću vas ovdje i upoznati sa njome.

Ta odluka o referendumu Hrvatske glasi ovako:

U svezi s pregovorima o razrješenju državne krize u SFRJ, a radi utvrđenja i ostvarenja volje hrvatskog naroda i svih građana republike Hrvatske, temeljem

²¹ HDA, UPRH: *Magnetofonske bilješke sa petog sastanka predsjednika predsjedništava i predsjednika republika*, održanog na Cetinju 29. aprila 1991.godine. Arh. str. 2-98, trans. str. 0-96.

članka 98. i 87. Ustava Hrvatske, članka 3. Zakona o referendumu, donosim odluku o raspisu referenduma.

Rimsko jedan. Raspisuje se referendum u Republici Hrvatskoj, drugo, referendum će se održati dana 19. svibnja 1991., treće rimsko, na referendumu će građani odgovoriti na pitanje:

Prvo, jeste li za to da Republika Hrvatska kao suverena i samostalna država koja jamči kulturnu autonomiju i sva građanska prava Srbima i pripadnicima drugih nacionalnosti u Hrvatskoj, može stupiti u savez suverenih država s drugim republikama, prema prijedlogu Republike Hrvatske, Republike Slovenije, za rješenje državne krize SFRJ-ota. Odgovor da - ne.

Drugo, jeste li za to da Republika Hrvatska ostane u Jugoslaviji kao jedinstvenoj saveznoj državi, prema prijedlogu Republike Srbije i Socijalističke Republike Crne Gore za rješenje državne krize SFRJ-ota. Da - ne.

Četvrto, referendum će provesti republičke općinske komisije za promjenu referenduma, ustavnost i zakonitost republičkog referenduma nadzire Ustavni sud Republike Hrvatske.

Peto, ovu odluku objaviti u narodnim novinama. Predsjednik Republike Hrvatske, potpis predsjednik Vlade.

Prema tome to je odluka Hrvatske koja kod nje ostaje.

Mislim da smo udovoljili zajedničkom dogovoru da odgovorimo na pitanje jesu li građani za to da prihvate prijedlog da se ostane jedinstvene jugoslavenske države kao savezne federativne države ili pak za to da se između suverenih samostalnih država ostvari savez.

Mi smo donijeli takva dva pitanja, unatoč tome što smo imali iz gotovo svih opozicionih stranaka prijedloge pa i pritisak da postavimo jedno jedino pitanje da li smo za punu samostalnost Republike Hrvatske za razdruženje sa Jugoslavijom. Smatrali smo da ovakvim pitanjima dajemo prilog zajedničkim naporima za rješavanje krize i da u biti dobivamo volju građana za daljnju politiku hrvatskog vrhovništva, s time što se nas u Hrvatskoj tiče završena rasprava o referendumu. Mi ga provodimo i očekujemo rezultate referenduma.“

Kučan je rekao da se slovenski stavovi nisu mijenjali od onoga što je bilo rečeno na Brdu kod Kranja i Ohridu

odnosno da je plebiscit u Sloveniji proveden, a ako bi došlo do realnih izgleda za zasnivanje nove zajednice suverenih država, Slovenija bi vjerojatno i tu odluku stavila na novi plebiscit.

Izetbegović je rekao da će što se tiče Bosne i Hercegovine najvjerojatnije referendum organizirati tako da dobiju odgovore na dva pitanja: jeste li za suverenu i nedjeljivu Bosnu i Hercegovinu u sastavu jugoslavenske zajednice i kako građani Bosne i Hercegovine vide Bosnu i Hercegovinu u budućoj jugoslavenskoj zajednici. Dakle vide li je kao savez država ili saveznu državu.

Gligorov je rekao da sada ne može decidirano odgovoriti kako će glasiti definitivna formulacija pitanja jer to moraju utvrditi daljnjim konzultacijama u skupštini Makedonije. Rekao je i da pozdravlja način formuliranja pitanja u hrvatskom referendumu.

Milošević je opet zauzeo suprotnu poziciju i rekao da su danas daleko od onoga što se postiglo u Kranju pa čak i daleko od opredjeljenja da se ide na demokratski put s pregovorima. U Kranju je najvažniji postignuti rezultat bio da su svi bili suglasni da se o tako važnim pitanjima osigura izjašnjavaње referenduma, ali od tada do danas u Sloveniji, Makedoniji i Hrvatskoj stvorena je situacija koja ideju o neposrednom izjašnjavaњу naroda i građana Jugoslavije dovodi u pitanje. On polazi od toga da se ne može odlučivati na drugačiji način nego na način na koji se mijenja Ustav Jugoslavije, donošenjem odgovarajućeg ustavnog zakona ili na sličan način. Za njega referendum ima smisao da građani i narodi Jugoslavije ostvare svoje pravo da priopće svoj stav o pitanjima svoje budućnosti i da se onda polazeći od njihova stava u Ustavom predviđenoj proceduri taj stav u organima Jugoslavije pretvori u Ustavnu normu. Prema njemu, zamijenjene su teze na dva temeljna mjesta: tko se izjašnjava na referendumu i gdje se donosi odluka, odnosno izjašnjavaju li se građani ili jugoslavenski narodi, postoji li Jugoslavija, njezin Ustav i njezini organi i donose li se odluke u republikama. Osvrnuo se na govor koji je iznio Tuđman (isječci izlaganja):

„Ja sam zabeležio ovo pitanje, koje je izneo Franjo Tuđman i jednostavno jedan za sebe komentar. Ovdje govorimo otvoreno. To Hrvatsko pitanje za referendum se obraća praktično samo jednom narodu, hrvatskom, a ostali su građani. Znači, drugim jugoslovenskim narodima, na ovakav način, u Hrvatskoj se ne priznaje ni to svojstvo, ni pravo na izjašnjavaње, ni pravo na samoopredjeljenje. Time bi se, po mom mišljenju, vršila

jedna nacionalna majorizacija, što sigurno ne bi vodilo jednom mirnom i demokratskom putu razrešenja krize.

Dakle, po mom mišljenju, važna je dilema da li se izjašnjavaju građani ili narodi, jer se u suštini moraju izjašnjavati i građani i narod.

Ne može se dakle, pod parolom sprečavanja nacionalne majorizacije u Jugoslaviji, osporavati izjašavanje svih građana Jugoslavije, istovremeno zalagati za nacionalnu majorizaciju na nivou republike, na što se u suštini svodi nepoštovanje principa koje je Momir predložio.

Iz svih tih razloga, ja se od početka razgovora zalagao za referendum kao oblik neposrednog izjašnjavanja svih građana, i istovremeno pravo svakog jugoslovenskog naroda na samoopredjeljenje u slučaju da njegovim interesima ne odgovara odluka većine građana u Republici koji žive.“

Predložio je svoje varijante referendumskih pitanja:

„...bilo bi logično da pitanje bude da li ste za očuvanje Jugoslavije, kao zajedničke države ravnopravnih građana naroda i republika, ili ta vaša republika postane suverena i nezavisna država izvan Jugoslavije, s tim što bi ovo prvo moglo da se formuliše da li ste da vaša republika, tu se upotrebi ime Republike ostane ravnopravna republika u Jugoslaviji kao zajedničkoj državi ravnopravnih naroda i građana i ovo drugo, ili da vaša republika postane suverena i nezavisna država izvan Jugoslavije...“

Gligorov je rekao da oni u Makedoniji ne žele da pitanje glasi „jeste li za otcepljenje“ nego da žele preuređenje sadašnje jugoslavenske zajednice u onom smislu u kojem se raspravljalo u Kranju.

Nakon pauze svoje stajalište iznio je Kučan (isječci izlaganja):

„Pa evo, ja bih ponovo predlagao ono što sam već danas predložio da mi ipak postavimo ovo pitanje referenduma i da idemo na pitanja koja ne možemo izbjeći, i koja ne možemo izbjeći i poslije sprovođenja ovih referenduma. Jer, slušajući sada predsjednika Miloševića, mislim potpuno jasno da to nije diskusija o referendumu. Nego, to je diskusija o našem razumijevanju Jugoslavije, smisla njenog postojanja i razloga za njen nastanak, a tu su razlike. Od svega početka i mislim, nema smisla na svakom pitanju do koga dođemo uvoditi to u diskusiju. Jer, u stvari, ako se pogleda dobro sadržaj te diskusije,

diskusije kako sačuvati odnose u Jugoslaviji koji pogoduju interesima jednog naroda. I, što se Slovenije tiče, mi smo rekli da u takvim odnosima ne želimo više živjeti. I, ako je to tako, onda je bolje da razgovor o takvoj zajednici ne opterećujemo mi svojim stavovima, jer mi interesa u takvoj zajednici živjeti nemamo.

I zato je moj predlog, iz principijelnih, iz ovih razloga političkog oportuniteta, da ostavimo mi diskusiju o Jugoslaviji za druga vremena i drugima, a da mi riješimo pitanje ove krize, naravno, ako je moguće sporazumjeti se oko toga što su danas republike. Ako se oko toga ne možemo sporazumjeti, onda naravno to je jalova diskusija. Jer me je iznenadilo na Ohridu odgovor posljednji Miloševića, da republike sada nisu suverene. Ja nemam ništa protiv toga. Ako se u Srbiji smatra da Srbija nije suverena republika, ali mi smo Slovenci čitavo vrijeme, od 1974. godine, smatrali, kao i ranije, odavno da je Republika, suverena republika, koja dio svojih funkcija, u svom i zajedničkom interesu prenijela na saveznu državu i sada se radi o pitanju vraćanja tih funkcija natrag na republiku kao suverenu državu. Dakle, ako to nije jasno, onda ćemo i o drugim pitanjima razgovarati.“

Nakon toga riječ je uzeo Tuđman (cjelovit govor):

„Mi ne možemo ni jedno pitanje taknuti, a kamo li započeti razmatrati, a da se ne spotaknemo na biti problema. Šta je Jugoslavija, šta su republike u njoj? I, ako je već riječ o tome, onda, evo moram i ja, kao što je i sada predsjednik Kučan, reče nešto o tome. U prilazu gospodina Miloševića, predsjednika najveće jugoslavenske republike, stalno se polazi od toga, kako su republike nekakve administrativne, šta, pokrajine ili te oblasti, ili ne znam što. Zašto se ne postavi pitanje, zašto ni jedan nesrpski narod nije za dosadašnju Jugoslaviju, niti za tu i takvu Jugoslaviju, nego samo Srbi? Oni imaju, Crna Gora, ima ovo što čujemo, iako smo čuli od gospodina Bulatovića, na nekom prethodnom razgovoru da, ipak, treba i u Crnoj Gori provjeriti referendumom, zašto će se crnogorski narod opredijeliti.

Gospodin Milošević postavlja pitanje, gdje se donose odluke, u republikama ili na saveznom nivou. I stalno, i on kao i Jović u Predsjedništvu, predlaže i insistira u tome da su savezni organi ti, gdje se moraju donositi odluke o svim bitnim i važnim pitanjima za Jugoslaviju u cjelini, pa i za svaki pojedini narod.

Moram podsjetiti na to, da nemamo pravo da zaboravimo spoznaje i odgovore, koje smo nažalost već povijesno dobili. Jugoslavija, nastala tek 1918., a ti narodi naši, koji su je stvorili, živjeli su do 1918., tisuću ili tisuću tristotina godina izvan nje. Oblikovali su se kao posebne, većina od njih, nacionalne individualnosti, što više, ne samo kao posebne nacionalne individualnosti, nego su proizašli iz potpuno različitih civilizacijskih sfera. I to je ona zla kob, s kojom se susrećemo do danas i koju moramo prebroditi u ovo doba. Ta i takva Jugoslavija nastala 1918., proživljavala je krizu - državno-političku krizu od 1918. preko 28., 29., 35, 38, 39, 41., i raspala se ne samo vojnički, nego duhovno u drugom svjetskom ratu. I, gospodo, nije bilo ni jedne građanske stranke, niti građanske ideje, koja bi ponudila nacrt obnove te Jugoslavije, niti su međunarodni svjetski čimbenici bili za obnavljanje takve Jugoslavije, kakva je ona bila, zapravo, najprije Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, pa od 1929. Kraljevina Jugoslavije. Niko je nije želio obnoviti. I našao se komunistički pokret, Komunistička partija i to na čelu sa jednim čovjekom, izvan srpskog naroda, koji je osim komunističke utopije, imao i tu ideju, da je obnovi kao zajednicu ravnopravnih naroda. I po tim AVNOJ-evskim načelima pa do, i prvih, ustava su ti narodi određeni kao ravnopravni subjekti, i oni povijesni narodi, i ovi koji su se oblikovali, ako hoćete i u te dane u razdoblju od drugog svjetskog rata, do kraja kao što je slučaj sa makedonskim narodom, a u državno-pravnom smislu i slovenskim. I to pitanje nije bilo negirano ustavno-pravno, nego je bilo negirano jednostranačkim monopolizmom, ali su i ti tvorci, te obnove, znači, Jugoslavije na komunističkoj utopiji, na komunističkom internacionalizmu, ali, ipak, i na težnji da riješe taj „gordijev čvor“ međunacionalnih odnosa, došli 74. do spoznaje da je jugoslavenska zajednica, održanje jugoslavenske zajednice nemoguće bez konsenzusa, bez, znači, zapravo, konfederalnog puta. I sad se, nasuprot tome, susrećemo u prijedlogu Srbije i Crne Gore, sa vraćanjem, čak, unatrag.

Gospodo, nasuprot tome moram vam kazati, da što se tiče Hrvatskog naroda, je isto tako, nepodijeljeno mišljenje, da se u toj, i takvoj Jugoslaviji čak, kakva je do sada bila, po tim ustavima AVNOJ-evsko titoističkim, Hrvatska više ne može održati. A vi je želite vratiti još u gore centralističko zdanje, bez obzira pod nekakvom frazom moderne demokracije i pluralističke demokracije i slobodnog tržišta itd. Sve smo mi to na ovaj ili onaj način imali od 1918. do 1941. i sve to skupa. Prema tome, s

obzirom i na naše spoznaje rekao sam Hrvati imamo iskustva življenja u zajednicama s drugim narodima i u personalnoj uniji i u realnoj stoljetnoj i sa Jugoslavijom, i prema tome Hrvatska je isto tako odlučna da ne može biti više rasprave - diskusije na temelju tih AVNOJ-evsko, titoističkih koncepata do sada, da su republike neadministrativne jedinice nego li da su one suverene, da one predstavljaju zajednicu ravnopravnih naroda u toj saveznoj državi do sada i da u tom federalnom konfederativnom hibridu Hrvatska nije bila zadovoljna, niti je danas zadovoljna, izvojevali smo demokraciju u Hrvatskoj, donijeli smo novi Ustav i gospodo od toga natrag ne može biti. Pa povijest se dokazala i ranije i danas. Nema te sile s kojom bi Srbija mogla nametnuti svoju volju. I zbog toga kada se postavlja pitanje da Hrvatska sa ovakvim referendumom želi dobiti, da će dobiti volju hrvatskoga naroda a da se to ne priznaje drugima, oprostite gospodo. Da, dobićete odgovor i volju hrvatskog naroda, hrvatskog naroda koji je živio ne samo u tim granicama u kojima i danas Republika Hrvatska živi nego i šire. A kazali smo priznajemo i svima drugima i kulturnu autonomiju i sva građanska prava. I to je ono što nitko u slobodnom svijetu ne može osporiti, osim zaista jedne iracionalne ideje, da tamo gdje je jedan Srbin, da je to Srbija. Oprostite, to je nešto čime se dolazi u suprotnost sa stvarnošću na ovome tlu, sa stvarnošću ovoga svijeta i što nema prolaza što može izazvati teškoće, tragediju, ali bojim se tragediju već uza srpski narod.

Postavljate pitanje građana i naroda. Pa da li će Srbija pristati na to da da pravo, koliko imate Albanaca, (milijon i po) da se ocijepi od Srbije, Mađarima, Hrvatima? Hoćete li preći preko svoje, staviti na raspolaganje svoj povijesni nacionalni identitet i teritorij? Ne, nećete, sasvim sigurno nećete. Ali vi postavljate drugi kriterij, druga načela za sebe a druga za druge narode. Vi govorite o tome da republike nisu suverene a sebi uzimate suverena prava i najprije ste narušili ta AVNOJ-evska i titoistička načela do sada stvorene održavanja Jugoslavije poslije Drugog svjetskog rata. Prema tome, nisu to administrativne granice, to su po Ustavu stvarne republičke granice. A osim toga treba se prisjetiti s kakvim smo granicama ušli u tu zajedničku jugoslavensku državu. To su činjenice koje su neoborive. Ti geopolitički momenti su od životne važnosti za svaki narod, ali te geopolitičke momente i priznaju i vode računa međunarodna javnost, pa i one silnice međunarodnog života koje utječu s našom voljom

ili protiv naše volje i na stvaranje međunarodnog poretka na našem tlu. Prema tome slažem se sa Slobom da sadašnja, da se u sadašnjoj povijesti on kaže prevaziđeni ti zahtjevi za čistonacionalne države. Jesu. Ali onda kako, ta nacionalna istinita postavka je čisto iz suprotnosti sa svime onim što predlažete, što zahtijevate. Prema tome ja bih molio da se jednom svedemo na stvarnost, na realne pozicije, da ne možemo jedan drugome nametnut svoju volju, svoju dominaciju i da pokušamo tražiti rješenja koja bi nas vodila iz sadašnje najdublje državno-političke krize u jedan demokratski način, u jedno stanje koje bi omogućavalo suživot naroda na ovome tlu, bez opterećenja koja nam je povijest objektivno ostavila i koja se umjetno održavaju. I zbog toga što se tiče Hrvatske, znači donijeli smo odluku u duhu zajedničkog dogovora, da damo odgovor da li smo za mogući savez suverenih država. Ali smo dali i to, u što smo uvjereni, kakav će ishod biti, da dobijete vi ostali odgovor i da vidite da vam ni većina Srba neće u Hrvatskoj glasovati, jer su ovi koji su pod inscenaciji velikosrpske politike iz Beograda, koji teroriziraju, ti Martići i Babići, teroriziraju i obmanjuju i većinu srpskog pučanstva. Ni većina srpskog pučanstva vam neće dati odgovor koji vi očekujete. Prema tome, dajmo, pokušajmo da iz te krize, zbog toga da ne bismo upali u još veća zla, i zbog toga da bismo da gospodarski ne bismo doživjeli tako strahoviti slom, kakav ćemo onda godinama teško, pokušajmo naći rješenje, kažimo jesmo li za savez ili ako nismo, kažimo da smo za demokratski razlaz i priznajmo oko toga one fakticite, onu stvarnost koja je nepromjenljiva, postojanje tih naroda i postojanje tih naroda u odredjenim povijesnim granicama.“

Riječ je zatim uzeo Gligorov i rekao: „Prvo da kažem da smo mi zato da se sačuva jugoslovenska zajednica“. Tijekom obrazlaganja takvog stava, rekao je i da sve republike žele biti dio Europske zajednice, da je taj cilj prema uvjeravanju europskih i svjetskih faktora lakše postići kroz jugoslavensku zajednicu.

Izetbegović je potom rekao da je pažljivo saslušao Gligorova i da se „skoro od riječi do riječi“ slaže s njim. On smatra da s jedne strane moraju prilagoditi činjenicu suverenosti republika, a s druge strane prilagoditi imperativ održanja jugoslavenske zajednice te da se na te dvije činjenice treba bazirati rješenje. Smatra i da ih „nerazumna odbijanja da se jugoslavenska zajednica održi vodi na međunarodnom planu u teške probleme“. Zatražio je da se priznaju dvije činjenice i da se izlaz traži u tom pravcu: da su

republike suverene države i da se treba sačuvati jugoslavenska zajednica.

Odmah mu je oponirao Tuđman da ne postoji imperativ očuvanja jugoslavenske zajednice (cjelovito izlaganje):

„Ja bih molio gospodina Izetbegovića da uzme u obzir da sa stanovišta Hrvatske, kao i Slovenije, ne postoji imperativ održavanja jugoslavenske zajednice. Naprotiv, sve iskustvo govori da iz svega toga šta je ta jugoslavenska zajednica donijela hrvatskom narodu, u cjelini, pa među inim i slabljenjem sastavnica hrvatskog naroda na tlu Bosne i Hercegovine govori da iz te zajednice bi hrvatski narod trebao što prije da izaći. Mi smo, međutim, da bismo dali mogućnosti demokratskog rješenja i da bismo učinili još jedan pokušaj traženja nekih zajedničkih interesa u duhu suvremenoga svijeta, kazali da je ta zajednica moguća, zamišljiva kao savez suverenih država. I o tom ne bi trebalo biti spora. Ako ne postignemo takav dogovor, o savezu suverenih država, što uključuje u sebi elemente i međunarodnog subjektiviteta i vlastitih oružanih snaga, onda za Hrvatsku nema, ne samo, imperativa, nego nema nikakvih mogućnosti opstanka u toj zajednici. Prema tome, molio bih sve čimbenike, sve nas koji sudjelujemo u ovim razgovorima, da se o tome vodi računa. Znači, pored onoga, one odluke o razdruživanju, da u tom pogledu ne bude nikakvih dvojbi o interesima i volji hrvatskog naroda, koja je očitovana i na prvim slobodnim izborima, i Ustavu koji smo donijeli.

Radi razjašnjenja, mislim kod ulaska u zajedničku državu, da su međunacionalni odnosi na tlu Bosne bili u onoj formuli 22, 33, 44, prema tome, mijenjanje je, kao što vidite, osjetno na štetu hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. A u cjelini, kad pogledamo, onda je to daleko i u demografskom i u gospodarskom smislu, već neizdrživo za sam opstanak hrvatskog naroda, koji je i demografski i gospodarski doveden u ozbiljne ugroze, jer se najveći broj, u najvećem razdoblju zajedničkog suživota iz Hrvatske izvlačilo 8% nacionalnog dohotka, što nije ni iz kakvih kolonija izvlačeno. A demografski smo dovedeni dotle da je svaki drugi-treći Hrvat u svijetu. I dovedeni smo do stanja, kad smo i ovih dana, bili stavljeni pred dilemu da nam se postavlja ultimatum, da povučemo svoju posadu sa Plitvica, jer da će Armija uništiti, pa smo kazali ne. Takvu sam odluku morao sam donijeti, ali uz potvrdu čitavog naroda, ili, pak, jučer ultimatum 5 minuta da povučemo iz Kijeva, pa smo rekli

ne. To smo donijeli na temelju vlastite spoznaje, vlastitih prosudbi i položaja hrvatskog naroda i odnosa snaga u Jugoslaviji i svijetu i od spremnosti hrvatskog naroda da više nije spreman ni za kakvo popuštanje u smislu dovođenja njegove sudbine i danas i sutra.

Drugim riječima, nema nikakvih argumenata, a nema ni sile, koja bi mogla spriječiti hrvatski narod kao jedan od najstarijih evropskih naroda da ostvari tu svoju suverenost koju je zadržao, svoju nacionalnu opstojnost tijekom cijele povijesti, a i u ovoj državi od 39 pa nadalje zadržavao i bila priznata i onoj obnovi AVNOJ-evskoj Jugoslavije i sada u demokratskoj preobrazbini, pravno-ustavno-pravno ustanovljivu i koju žele ostvariti. Oživotvoriti.“

Izetbegović je zatim u svom novom objašnjenju rekao da govori „samo da treba održati jedan vid jugoslavenske zajednice“ i „kakav, to je drugo pitanje“. Pojasnio je i svoje stajalište:

„Ja i dalje stojim na stanovištu da postoji takav imperativ s obzirom na nacionalne odnose koje imamo u zemlji, oni nam govore ne u korist razlaza, nego naprotiv da se traži nekakav modus vivendi zajedničkog života, jer smo jako pomiješani, osim Slovenije i nešto Makedonije i tako dalje, svuda postoji velika izmješanost stanovništva koja bi u slučaju razlaza stvorila ogromne probleme, skoro nerješive, naravno prije svega u Bosni i Hercegovini, stvorila bi ogromne probleme, i ja kao predstavnik Bosne i Hercegovine moram to da kažem, i nerado uopće razmišljam o razlazu, jer znam da bi tenzija bile vrlo velike, Hrvatska je isto tako djelomično zahvaćena tim nešto manjoj mjeri tim problemom. Mislim da je to jedna stvar. Druga stvar, odlaže se konsolidacija odnosa s inozemstvom, zbog toga što najvjerojatnije razlaz bi trajao godinama...“

Zatim je Kučan dao nekoliko opservacija o tom problemu:

„U toj diskusiji već nekoliko puta i na nekoliko tih sastanaka izgleda da se postavlja očuvanje Jugoslavije kao imperativ, i da tom cilju treba sve drugo podrediti. Što se Slovenije tiče, ja sam rekao nama ona imperativ nije, ali nam je od velike koristi. Prvo su nam ipak interesi Slovenije, a jugoslovenska zajednica, ako je moguće ako postoji interes i kod drugih i mogućnost da se ona ostvari, a mi smo rekli za kakvu zajednicu bi imali interes i za kakvu bi bili spremni angažirati jer sva upozorenja o

kojima je govorio Kiro i koja mi čujemo iz svijeta itd., onda su donekle opravdana, ali opravdano je i ne živjeti u ovakvoj zajednici kakva je danas.

...ne vjerujem da je iko od vas spreman živjeti dalje u braku a da ne znate kakva vam je pozicija.“

Nakon pauze Tuđman je predložio da budući da su se ostala četvorica izjasnili, da bi bilo dobro čuti što misle Srbija i Crna Gora o ovom referendumu. Bulatović je rekao da su razmišljanja u rukovodstvu Crne Gore da se predloži njezinoj Skupštini da raspiše i organizira referendum o političkoj budućnosti Jugoslavije. Precizirao je razmišljanja koja je predložio:

„Sad recimo da Crna Gora bude republika unutar Jugoslavije kao savezne države ravnopravnih republika naroda i građana, i drugo to je naravno sve u radnoj verziji, da Crna Gora postane suverena, nezavisna i samostalna država izvan sadašnje države Jugoslavije, uz mogućnost da se, ukoliko se odredi je li za pitanje broj dva, građani tada i izjasne da li ta nova država želi da pokrene postupak udruživanja u savez suverenih država. To su, naravno razmišljanja i radna verzija.“

Bulatović misli da je „neophodan period od tri do pet godina da se materijalni bilansi i neka nova praksa izvedu na čistinu“ jer „u ovom trenutku prosta ekonomska logika i računica pokazuje, da nema tog ekonomskog potencijala, koji može da izdrži sada pripadajući mu dio jugoslovenskih dugova“. S druge strane, „zabrinutost Evrope i svijeta, nije toliko usmjerena na pitanje, da li ćemo mi naći neka pravedna rješenja, nego ko će garantovati za sve te dugove. Ko će vraćati sve te obaveze“.

Pred kraj sastanka, ponovno je došlo do polemike u vezi s provedbom referenduma:

Tuđman: *Na kraju smo se dogovorili da referendum provedemo po republikama po dva ova osnovna pitanja. To je bilo dogovor na kraju.*

Milošević: *Znam, ali ta dva osnovna pitanja treba identično da se postave, inače kako ćemo mi da tumačimo rezultate.*

Kučan: *Meni nije jasno. Treba ustanoviti volju građana po republikama i ako pitanje u slovenačkom plebiscitu nije formulirano identično sa pitanjem koje će postaviti kako vidim Hrvatska ili kako čujem, kako bi mogla formulirati Crna Gora, ali je nesporno utvrđeno šta je*

volja velike većine Slovenaca. Dakle, taj je rezultat potpuno primjerljiv sa onim rezultatima koje ćete dobiti. Jedino ako ćete pitati da li ste za to da se ništa ne mijenja, pa i to je primjerljivo, jer tu je potpuno jasno po našem stavu da i to ne dolazi u obzir.

Tuđman je ponovno izrazio stajalište predstavnika Hrvatske:

„...znači ovo što čujete sada od mene ili od drugih predstavnika Hrvatske pa predložimo da jedina mogućnost zajedničkog života u budućnosti vidimo na uređenju novog dogovora, ono što je čak i Jović u ljeto prošle godine nazvao novim historijskim dogovorom, da ćemo čuti sada vjerojatno volju naroda. Znači da hrvatski narod, građani hrvatske mogu zamisliti znači kao savez suverenih samostalnih država. Ako toga nema ili ako se ne izjasne, jasno ako bi se izjasnili za saveznu državu, onda jasno, onda bi ja i vodstvo Hrvatske moralo odstupiti, promijeniti svoju politiku ili odstupiti, ali pretpostavljamo, jer smo izabrani na takvom programu kakvom sada i postojimo da će to biti tako, ako toga nema, onda sa našeg gledišta jedino pitanje je razlaz.“

Nešto kasnije opet su u polemici Tuđman i Milošević:

Tuđman: U početku smo konstatirali, čak je to jedan Jović konstatirao, jel.

Milošević: Ne razumem šta to znači čak je jedan Jović konstatirao.

Tuđman: Zato što je Jović, kao političar, dopustite mi da kažem tu svoju ocjenu, jedan nekonzistentan čovjek koji, čak i u tijeku jedne sjednice, stvarima prilazi na ovaj ili onaj način. Ali je napisao i to postoji dokumenat, da je postojeće ustavno stanje nadiđeno da više Jugoslavija kakva je bila po Ustavu ne postoji.

Milošević: Ne da ne postoji, nego da ne može da funkcioniše, da treba menjati taj Ustav.

Tuđman: Prema tome i stvarnost slovom jednostavičkog sustava, taj Ustav je praktično stavljen van snage, i onim što ste vi donijeli prvi pa mi drugi, Slovenci itd. imamo novo stanje - jedno prijelazno stanje i, prema tome, pozivati se sada na nešto što je jedva prisutan mrtvac je iluzorno. Prema tome, nalazimo se i sučeljeni sa činjenicom da smo u prijelaznom stanju, da republike postoje, da imamo različite poglede i riječ je o tome da li možemo naći modus vivendi ili pak da se dogovorimo ajmo u brakorazvodnu parnicu.

Milošević: *E, pa tu je jedna od tačaka našeg razlikovanja, jer ja mislim na primjer da ne možemo da isključimo ni Ustav Jugoslavije ni savezne organe iz daljeg toga stvari, upravo radi potrebe održavanja legaliteta toka raspleta jugoslovenske krize.*

U raspravu se uključio Bulatović rekavši da ne vidi u čemu je problem da se ovaj postupak osamostaljivanja, razdruživanja, odcjepljenja regulira sa stajališta jedne norme ili Ustavom ili zakonom. On ne vidi u čemu bi bio interes bilo koga da bilo kome nameće što drugo nego upravo jedno inzistiranje na jednoj legalnoj proceduri.

Kučan je na to rekao da postoji interes da se to regulira i da je zato osnivačka Skupština i donijela tu rezoluciju o razdruživanju i upitala sve republičke skupštine slažu li se sa takvom procedurom. Odgovor su dobili samo od strane Sabora Hrvatske, usprkos uvjerenjima ostalih da će predložiti svojim skupštinama da o tome raspravljaju. Rekao je i da će „morati na kraju ući u jednostrano ostvarivanje volje građana Republike Slovenije, ne što mi želimo to, nego zato jer za drugi put ostvarivanja naše odluke nema spremnosti. A, mijenjati Ustav samo da bi se utvrdila procedura a pitanje da li će taj Ustav poslije toga još opstati i da li će se primjenjivati ne, to je za mene suvišan posao. Ja jesam da se ta procedura regulira, ali da se regulira istovremeno sa tim novim dogovorom koji će regulirati i druga pitanja“.

Sastanak su zatvorili Tuđman i Bulatović:

Bulatović: *Meni je samo žao što se neke paralele prave nedovoljno argumentovano. Ja uopšte nikada nijesam doživio i shvatio to što nam vi stalno govorite da mi predložimo neki model centralističke države. Mi samo predložimo model države.*

Tuđman: *Vi predlažete, oprostite, predlažete jedinstvenu državu sa jedinstvenom vojskom sa jedinstvenim međunarodnim subjektivitetom. To je ono što je unatrag od Ustava 1974. godine od proklamiranih načela AVNOJ-a. To je ono što čak jednostranački sustav nije mogao nametnuti.*

Bulatović: *Ja bih predložio da ovo završimo, da bismo mogli ići dalje.*

3.6. Šesti sastanak: 6.6.1991. – Stojčevac kod Sarajeva

Šesti sastanak u nizu održan je u Stojčevcu kod Sarajeva.²² Alija Izetbegović kao domaćin predložio je za prvu točku dnevnog reda „Utvrđivanje zajedničkih interesa i funkcija buduće jugoslavenske zajednice – moguća rješenja“.²³ On i Gligorov izradili su jedan dokument nazvan „Platforma o budućoj jugoslavenskoj zajednici“.²⁴ U njemu su pokušali „identificirati zajedničke interese i funkcije buduće jugoslavenske zajednice“. Prema tom dokumentu, osnovno o čemu bi se trebali složiti je pitanje što su republike i što je buduća zajednica. Nema apsolutne suverenosti, a buduća zajednica je „makar akter državne zajednice“. Rekao je da ih europljani ponovno upozoravaju na to da „konačno učine neki konstruktivan korak, inzistiraju da se nađe mirno rješenje i da se ono konačno formulira“.

Taj dokument razmotrila je Vlada RH te izrazila svoje mišljenje u kojem ima niz primjedbi. Platforma je kompromis između hrvatsko-slovenskog prijedloga o konfederalnom ugovoru i srpsko-crnogorskog o modernoj federaciji. U mnogome je nedorečena, neodređena i podložna proizvoljnim interpretacijama. Uvelike nastoji slijediti model EZ-a, ali ne konzistentno. Ne uzima dovoljno u obzir dostignutu razinu ustavno-pravnog položaja republike kao država, a posebno je zanemareno postignuće u demokratskom izjašnjavanju građana Hrvatske i Slovenije za definiranje suverene i demokratske državnosti. Neodređena je i neprecizna u pogledu nosilaca pregovora o sudbini jugoslavenskih država. Predloženi „prenos suvereniteta“ apsolutno je neprihvatljiv i izravno je u suprotnosti sa člankom 2. Ustava Republike Hrvatske prema kojem je „suverenitet RH neotuđiv, nedjeljiv i neprenosiv“ te da „Hrvatski Sabor i narod samostalno odlučuju o uređivanu gospodarskih, pravnih i političkih odnosa u Republici Hrvatskoj, kao i udruživanju u saveze s drugim državama“. Iz predložene platforme može se zaključiti da se ne uvažavaju u potpunosti principi neotuđivosti, nedjeljivosti i neprenosivosti suvereniteta članica predložene zajednice

²² HDA, UPRH: Magnetofonski snimak šestog sastanka predsjednika republika, odnosno predsjednika predsjedništava republika, održanog u Stojčevcu kod Sarajeva 6.juna 1991. godine. Arh. str. 156-242, trans. str. 0-86.

²³ HDA, UPRH: Predsjedništvo SRBiH. Dnevni red. Br. 02-011-430/91 od 2.6.1991.

²⁴ HDA, UPRH: Predsjednik predsjedništva SR Bosne i Hercegovine i Predsjednik Republike Makedonije. Platforma o budućoj jugoslavenskoj zajednici. Sarajevo, maja 1991. godine.

jugoslavenskih republika što je *conditio sine qua non* svakog razgovora i mogućeg dogovora o budućoj zajednici. Vlada je zaključila da se predložena Platforma prihvati kao jedna od podloga za nastavak razgovora o uređenju odnosa između država u okviru mogućeg saveza jugoslavenskih država jer je ocijenjeno da Platforma predstavlja kvalitativni pomak u odnosu na dosad iskazivane stavove predstavnika Bosne i Hercegovine i Makedonije.²⁵

Budući da su nakon Izetbegovićeva izlaganja svi šutjeli, riječ je uzeo Tuđman: „Mislim da se nismo sastali da ovdje šutimo. Prema tome, razgovor mora početi“. Rekao je da „politička kriza u kojoj se Jugoslavija nalazi, radikalizira sve one elemente koji zaoštravaju tu krizu, unose anarhiju u nju“ i da je „u tom pogledu osobito sprečavanje Ustavne smjene na čelu Predsjedništva Jugoslavije označilo gotovo bezizglednost razgovora“. Spomenuo je da je jedino Hrvatska postupila u skladu s ranijim zaključcima provedši referendum. Izložio je rezultate da je izašlo 84% biračkog tijela od čega se 94% izjasnilo za „suverenu samostalnu Hrvatsku koja jamči građanska prava Srbima i svim drugim nacionalnostima, kulturno pravo, kulturnu autonomiju, i koja može stupiti u savez sa drugim republikama kao suverenim državama“. Za federaciju po prijedlogu Srbije i Crne Gore glasalo je svega 5% birača. Istaknuo je da je u tom referendumu sudjelovalo i preko polovice srpskog pučanstva, „unatoč svemu onom odmetništvu“ te da je „hrvatski Sabor poslije toga donio i odluke da do 15. ovog mjeseca treba raščistiti sa time da li se uopće može, ko je za savez suverenih republika - država, a ko ne i da li se onda u daljem razgovoru može govoriti o problemima rješavanja tog saveza ili pak o razdruživanju“. Iznio je stajalište Hrvatske o daljnjim koracima:

„U svakom slučaju smatram da nas opće prilike obvezuju i da smo dovoljno odgovorni da danas pokušamo dati odgovor na to. Na demokratski način za savez ili za razdruživanje. Daljnje odlaganje je, mislim što se tiče Hrvatske, ne dolazi u obzir jer mi na temelju odluke referenduma i Sabora moramo donijeti u tijeku ovog mjeseca odluke. Prema tome, čini mi se da sa ovog sastanka na to pitanje moramo dobiti odgovor. Ko je za traženje izlaza iz jugoslavenske krize u savezu suverenih republika - država? Ako o tome ne možemo postići

²⁵ HDA, UPRH: Vlada RH. *Prijedlog stajališta Vlade Republike Hrvatske glede Platforme o budućoj jugoslavenskoj zajednici, koju su predložili Predsjednik Predsjedništva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i Predsjednik Republike Makedonije.*

dogovor, onda predlažem da na demokratski način postignemo dogovor kako da pridemo razlazu. A smatram da bismo mogli voditi raspravu, da bi trebali uzeti riječ predstavnici Srbije i Crne Gore, jer je gledište ove četiri druge republike u uslovima tih - ona što se zove konfederalnim osnovama - savez.“

Zatim je Izetbegović rekao da prijedlog koji je podnesen nije bio na Skupštini Bosne i Hercegovine, ali je bio na Predsjedništvu Bosne i Hercegovine gdje je prihvaćen sa 5:2 glasa. Predstavnici Srpske demokratske stranke nisu prihvatili ovaj prijedlog jer u ovakvom prijedlogu to nije federativna Jugoslavija za koju su se oni opredijelili. Izetbegović drži da bi se izlaz trebao tražiti u predloženom pravcu, ali takav izlaz da rješenje „odgovara i srpskom narodu“.

Milošević je rekao da „nekoliko bitnih stvari predstavlja jedan sasvim konstruktivan prilaz“, a to su „pitanja koja se prije svega tiču pojašnjenja da buduća jugoslavenska zajednica ima karakter države“. Za predloženu platformu rekao je da „čini jedan značajan korak da se naš rad nastavi“. Iznio je pet principa na kojima je moguće napraviti kvalitetnu sintezu od kojih je na prvom mjestu da se „Jugoslavija ne ukida i ne prestaje u svom subjektivitetu i kontinuitetu ni u jednom trenutku ustavno-pravne reforme“.

Izetbegović mu je na to odgovorio da su viđenja očito prilično različita. Objasnio je bit koncepta, „da suština koncepta je da se radi o suverenim republikama koje grade državu - najkraće rečeno, državnu zajednicu“. On smatra da se svatko ponečeg odriče: „Milošević bi morao konačno da prevali preko jezika suverene republike, a najvjerojatnije hrvatska strana treba da prihvati princip državne Zajednice, odnosno ono što gradimo da je država i uz jednu ogradu“. Prema njegovu mišljenju, „radi se o jednom polukoraku, jednoj transformaciji Jugoslavije u jedan novi kvalitet. A ne potpunom uklanjanju Jugoslavije što bi vjerovatno velike probleme izazvalo i unutra, pogotovo spolja“.

Bulatović je rekao da u osnovi podržava prijedlog i da je pristalica da „u ovom trenutku pristupimo ovom realnom, zreom političkom kompromisu“. Pojasnio je što piše u predloženoj platformi o tome na koji način uspostaviti buduću državnu zajednicu suverenih republika: „treba paralelno s jedne strane regulisati uzajamna prava i obaveze proistekle iz dosadašnjeg zajedničkog života, a s druge strane utvrditi zajedničke interese, odnosno funkcije buduće Zajednice“. Bulatović smatra da u tekstu ne bi trebalo pisati da se formiraju zajedničke oružane snage i sistem zajedničke obrane između ostalog i radi očuvanja

unutrašnjih granica, jer je jedini slučaj kada su se zaratile dvije članice konfederacije rat Pruske i Austrije 1866. Rekao je i da ako sudionici sastanka misle da se države u konfederaciji mogu zaratiti, onda je se „to teško može uskladiti s ovim što smo do sada prije smatrali da treba da predstavlja karakteristiku jedne državne zajednice“.

Kučan je rekao da što se njega tiče, razumijevajući stavove Slovenije i ove platforme, prihvatljivi su ciljevi koji određuju krug mogućih zajedničkih interesa naroda odnosno njihovih republika. Polazište platforme je suverenitet republika i on se s takvim prilazom slaže, a trebalo bi definirati karakter tog suvereniteta tj. je li on „djelomičan, ograničen, formalan ili potpun“. Za Sloveniju je moguće „samo razumijevanje onog suvereniteta koji znači potpun suverenitet, a taj pretpostavlja i međunarodnu dimenziju, dakle međunarodni subjektivitet“. Rekao je i da „svi oni koncepti preuređivanja Jugoslavije koji ne vode računa o tom realnom interesu svake republike, oni na kraju nisu interesi nikoga“. Stav Slovenije je „da samo suverene države mogu biti subjekt nove zajednice, da republike ili barem Slovenija mora konstituirati suverenu državu i da je to uslov za njeno ulaženje u novu zajednicu“.

Tuđman je rekao da prijedlog Izetbegovića i Gligorova polazi od suverenosti republika, ali „odmah kod toga u tom prijedlogu slijedi zamka, nedosljednost, nelogičnost, suverenost republika koje grade državu. Znači jednu državu“. U vezi s tim dalje je rekao:

„I to je suprotno onome o čemu je govorio Kučan, suprotno prijedlogu - to nije više prijedlog nekakvog vodstva Hrvatske ili Slovenije, to je jasno izražena volja hrvatskog naroda i poslije toga i slovenskog naroda. I budimo onda, pokušajmo sagledati to, taj prijedlog i o čemu se sporimo. Prijedlog takav kakav ste vi podnijeli iz Bosne i Makedonije, on je zapravo na razini čuvanja dostignuća međunacionalnih odnosa po Ustavu iz 1974.godine. Čuvanje tih hibridnih elemenata federalno-konfederalnih koji ne zadovoljavaju nikoga. I predsjednik Milošević je u pravu kad on smatra da, kad je ranije u razgovorima izravno osudio hibridnost tog federalno-konfederalnog Ustava iz 1974, godine i kad i danas govori da se ne mogu mehanički spajati različiti elementi da bi oni onemogućili zapravo funkcioniranje te zajednice u ovom smislu. I prema tome, tu je bit problema, tu je polazište, tu je izvorište i budimo svjesni toga. Ovo što je izložio danas gospodin Milošević, a čemu se u biti priklonio i Bulatović, osobito svojom argumentacijom o međunarodnoj nemogućnosti priznanja republika itd.“

svodi se znači na onu tezu i onu težnju stvaranja jedne efikasne federacije - djelotvorne efikasne federacije, a sa tom i takvom, odnosno ta i takva težnja stvaranja efikasne djelotvorne federacije, ona je vraćanje čak međunacionalnih odnosa natrag u odnosu na Ustav 1974. godine i ona je u suprotnosti sa sveukupnim iskustvom, pa i suvremenim stanjem, s jedne strane stanjem ovog što je Kučan sada spomenuo da je to naša politička realnost, potpuno nepovjerenje između republika i naroda Jugoslavije i s druge strane u suprotnosti sa dostignutim stupnjem demokratskog izjašnjavanja naroda u Jugoslaviji koje je došlo podjednako do izražaja u Ustavu Srbije, u plebiscitu Slovenije, u Ustavu Hrvatske i referendumu Hrvatske, u Deklaraciji o suverenosti Makedonije, Prema tome, to što se predlaže u ovoj platformi ne vodi se računa o toj realnosti, a i ovo što zastupaju predsjednik Milošević i Bulatović isto tako ne vodi računa o tome, nego idu, predlažu nešto što se svodi na onu ideju djelotvorne, efikasne federacije. Prema tome, za nas u Hrvatskoj, govorim za Hrvatsku, čuli ste Kučana, takvi predloži koji vraćaju čak unatrag od Ustava 1974. ili pak koji na svoj način konzerviraju to jedno hibridno stanje koje dovodi do nedjelotvornosti i do neprodublivanja krize zapravo i političke i gospodarske nisu prihvatljivi. Znači, rješenje je moguće na osnovama, na polaznim osnovama suverenosti republika kao država i, znači, ne da oni stvaraju jednu državu nego stvaraju Zajednicu država. I u tom pogledu je neprimjereno pozivanje na slučaj Ukrajine i Bjelorusije jer, molim vas gospodo, podsjetimo se, čak u jednom Sovjetskom Savezu koji je još uvijek bremenit sa komunističkim ustrojem, tamo se stvara Savez suverenih država. I, gospodo, ja sam bio nedavno u Ukrajini i u praksi itd. oni su otišli daleko već i od nas u smislu međurepubličkih odnosa, čak i na tako delikatnom pitanju kao što je vojno. I mi kao da zaboravljamo tu činjenicu da je svijet ne samo u slomu socijalističkog poretka kao takvog, nego i u međunacionalnim odnosima na tom tlu postavio zahtjeve izlaza iz krize i u tom međunacionalnom odnosu u smislu stvaranja Saveza suverenih država. A osim toga, isto tako, još neprimjerenije pozivanje da bi bilo nemoguće međunarodno priznanje pojedinih republika na slučaju Evropske zajednice. Postoji Evropska zajednica, postoji puna diplomatska međunarodna suverenost onih država koje čine tu Zajednicu. Prema tome, to nisu nikakvi argumenti koji dovode u pitanje naše polazište da treba

izlaz iz krize tražiti, znači, na osnovama suverenosti republika kao država i na osnovu novog dogovora, ako je on moguć, o stvaranju zajednice na jugoslavenskom prostoru - suverenih država. I ako se od toga podje, onda možemo raspravljati o detaljima na ekonomskom, odbrambenom i drugom s tim da stručnjaci ekonomski itd, što se tiče tih prijedloga, smatraju da - koliko god sadrži prihvatljivih pozitivnih elemenata, s druge strane ima i takvih elemenata koji vode, s obzirom na iskustva, negativna iskustva, centralizaciji koja je neprihvatljiva.

Znači, tu smo i pogledajmo još jedanput da je bitni problem u tom shvaćanju jesmo li za suverenost republika kao država, a da to prihvaćanje suverenih republika i ravnopravnosti naroda u jednoj državi nezadovoljava i da ono zapravo prikriva mogućnost održavanja sadašnjeg stanja, odnosno produžavanja krize što nije u interesu, ja mislim, ni jedne republike. A što se tiče ovog za šta je i predsjednik Slovenije imao potrebu, vjerojatno zato što ima u jugoslavenskoj javnosti i u međunarodnoj javnosti nekih mišljenja odnosno naklapanja i pokušaja čak i uticaja na rješavanje i unutarnjih i međunarodnih faktora, da bi trebalo ukloniti tobože neke subjektivne zapreke, tj. nas pojedince, pa da bi onda stvari mogle se riješiti. Prema tome, što se Hrvatske tiče da je tu referendum bio odgovor na takva pitanja i da se ne zavaravamo, naša je povijesna odgovornost sviju nas šestorice zajedno i svakog posebice da sagledavajući bit problema pokušamo spriječiti. Ja vjerujem, ja još uvijek čvrsto vjerujem, iako se upravo na Hrvatskoj vode igre koje bi vodile krvoproliću i ako se upravo u Hrvatskoj, recimo juče je vojna policija u civilnim odijelima hapsila ljude po Splitu. Prema tome, u Hrvatskoj se još uvijek vode igre zapleta, krvoprolića, nacionalnog sukoba, izazivanja socijalnih, itd. Ja još uvijek vjerujem u pobjedu našeg razbora, u činjenicu da niko ovdje sjedeći ni sa kakvim potporama jugoslavenske armije ili bilo kakvim drugim nema mogućnosti da nametne svoju volju. Prema tome, sagledajmo i moramo poći od toga da su republike i danas nacionalne države. Prema tome, da i po mogućnosti obnove Jugoslavije u II svjetskom ratu i po onome na čemu je mogla biti održavana ta zajednica do sada, da je taj element suverenosti republika bio prisutan i da ne možemo ići natrag. Prema tome, ako želimo tu Zajednicu održati u sadašnjim okvirima, moramo poći od polazišta da su one suverene kao države i da tu ne može biti nikhlive dvojbe da se može,

da tu ne može biti nikakve dvojbe da se može rješenje tražiti izvan. Ili pak, budimo realni razdružimo se pa ćemo onda za iks, da li za 5 ili 10, ne znam kada doći možda do zaključka da se ujedinito. Ali ovakvo jedno stanje kakvo je sada gdje smo svi paralizirani i gdje se, ne samo nepovjerenje, nego jedna iracionalna mržnja razvija do mjere besmislenosti i suludosti je neodrživa i čini mi se, da je u samoj toj činjenici da je stanje došlo do tog stupnja da nas upućuje na to da pokušamo naći rješenje na razini vremena u kome živimo, u Evropi i u svijetu. Toliko.“

Nakon pauze Milošević je rekao da treba obratiti pažnju na točke koje je prihvatila Skupština Republike Srbije. Prvo je potreba da svi garantiraju mir, drugo je „da se odmah donese ustavni zakon ili nekakav sličan jugoslovenski akt kojim će se urediti način ostvarivanja prava na samoopredjeljenje jednako za sve, kako bi narodima koji žele da se izdvoje i formiraju svoje posebne države bilo omogućeno da to učine na miran način bez nasilja. Regulisanje načina ostvarivanja prava na samoopredjeljenje jugoslovenskim aktom, znači ustavnim zakonom jednako za sve isključuje opasnost da se to pravo zloupotrebi i tako povrede jednaka prava drugog ili drugih naroda“. Treće je „da se sprovede referendum jednak u Jugoslaviji, tako da njegovi rezultati daju jasnu sliku o volji građana i naroda Jugoslavije“. Četvrto je da se polazeći od rezultata referenduma pristupi realizaciji volje naroda Jugoslavije i građana, u skladu sa donetim ustavnim zakonom i izvrše razgraničenja“. Peto je da se raspišu i održe slobodni višestranački izbori za Skupštinu Jugoslavije“. Milošević smatra da je jedno od osnovnih pitanja pitanje razgovaraju li o preuređenju Jugoslavije na demokratskim osnovama ili o njezinom ukidanju. On je razumio da „sve vjerne koliko učestvujemo u ovim razgovorima, razumem ih da razgovaramo o preuređenju Jugoslavije na demokratskim osnovama a ne o njenom ukidanju“.

Kučan ga je pitao kako bi se donosio taj ustavni zakon kojim bi se reguliralo pravo na samoodređenje, tko je nosilac kontinuiteta i subjektiviteta Jugoslavije u slučaju da netko želi otići na osnovi ostvarenog prava na samoopredjeljenje, regulirano ustavnim zakonom i kako bi se referendum u čitavoj Jugoslaviji sproveo, kako bi se utvrđivao njegov rezultat i kako bi on vrijedio.

Milošević je odgovorio da bi Ustavni zakon „mogli doneti na način na koji to propisuje postojeći Ustav, to znači da bismo mi zajedno sa Predsedništvom Jugoslavije koje je, po ustavu nadležan za pokretanje ustavne inicijative, ukoliko bi

postigli takav dogovor da pokrenemo tu ustavnu inicijativu pred Saveznom skupštinom i da ga donesemo u jednom relativno, veoma kratkom roku“. Kučan je na to odgovorio da ako nema suglasnosti na Ustavnom zakonu, nema ostvarivanja prava na samoopredjeljenje.

Tuđman je rekao da „pozivanje na referendum u Jugoslaviji znači nepoštivanje već održanog referenduma u Hrvatskoj“ te da „ako gospodin Milošević priznaje pravo naroda na samoodređenje, onda u ime kog načela se to može osporiti proveden referendum u Hrvatskoj ili plebiscit u Sloveniji“. Rekao je i da je u „toj državno-političkoj krizi ipak glavno pitanje međunacionalnih odnosa, a da se ti međunacionalni odnosi i čitava ta kriza veoma zaoštava i prelama na problemu Bosne i Hercegovine“. Predložio je „da se održi poseban sastanak predsjednika Bosne i Hercegovine, Srbije i Hrvatske, ili ako hoćete delegacije, posebne, (trojni)“. Rekao je da mu je hrvatska delegacija rekla „da se SDS organizira tako da izdvaja srpske krajeve“ te da je „Krajina već formirana i da želi prekrajanje“. Predložio je:

„Tražimo rješenje u tom smislu, kao što je rekao predsjednik Izetbegović, da ono zadovoljava i Srbiju i Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu.“

Milošević se složio s tim prijedlogom te zatim pokrenuo pitanje nepotvrđivanja Stjepana Mesića za predsjednika predsjedništva Jugoslavije:

„A što se tiče problema Predsedništva Jugoslavije, nije problem Ustav, jer je neizborom Stjepana Mesica nije povređen Ustav. Ustav bi bio povređen da je došlo do produžavanja mandata dosadašnjeg predsednika Predsedništva, a kao što znate Ustav ograničava mandat na godinu dana, do produžavanja nije došlo.“

Tuđman mu je odgovorio da je Stipe Mesić rekao da će on biti prvi i posljednji predsjednik Jugoslavije, ali da se nada da će se pod njegovim predsjednikovanjem postići sporazum o novoj zajednici Jugoslavije.

Milošević je rekao da imaju kolektivnog šefa države kojeg čine „osmorica članova toga Predsedništva“ te da je „predsedništvo u punom sastavu“.

Kučan je rekao da je povrijeđena ravnopravnost republika jer se nepotvrđivanjem člana koji je na redu „u pitanje dovodi izbor demokratske republike koja je tog čovjeka izabrala“, i „neslaganjem s tim takozvanim, ustvari, jednoj republici se reklo ne - vaša odluka ne dolazi u obzir,

jer ja lično glasam protiv njega odnosno trojica“. Prema Kučanu, to je „ogromna povreda ravnopravnosti“.

Tuđman se na to nadovezao: „Ne samo povreda ravnopravnosti, nego stavljanje Hrvatske u potpuno ponižavajući položaj i čak... to je politički efekat“.

Gligorov je rekao da se ne mogu oglašavati na to da „danas vrh države uopće ne funkcionira niti se sastaje a mi republike smatramo konstruktivnim dijelovima te zajednice. Vrhovni organ nije u dejstvu, a mi se pravimo, kao da to nije naš posao“. Rekao je i da je „taj čin Skupštinu SFRJ paralizirao“ te da „ona ne može normalno raditi“ jer „armija nema vrhovnog komandanta u dejstvu. Ona formalno ga ima u osmorici članova, ali oni ne mogu efektivno da rade“.

Izetbegović je zamolio Tuđmana da pročita formulaciju točke 3 oko koje se usuglašavaju, što je Tuđman napravio:

„Da je kriza u Jugoslaviji izazvana, prije svega međunacionalnim odnosima, a da se oni naročito oštro prelamaju na tlu Bosne i Hercegovine, da se preporuča sastanak predsjednika tih republika Bosne, Srbije i Hrvatske.“

Usljedio je kraći razgovor o tome:

Izetbegović: *Jer u svakom slučaju ako je riječ o razgovorima o Bosni i Hercegovini, između dva čovjeka ili tri čovjeka, za nas su povoljniji razgovori od tri čovjeka. Jer se neizbježno moraju voditi razgovori o Bosni i Hercegovini, mi to znamo.*

Milošević: *Da eliminišemo bar neke dileme.*

Izetbegović: *I sva sumnjičenja koja se pojavljuju u vezi sa tim. Da otvoreno razgovaramo o nekim stvarima.*

Tuđman: *Da se stvari ne zamagljuju, ne produbljuju, nego da idemo...*

Izetbegović: *Da, to je prihvatljivo. To su uostalom realni problemi i oni su tu, kako da se riješe. Vidjećemo?*

Nakon toga su se Milošević i Izetbegović ponovno sukobili u vezi s formulacijom karaktera buduće države. Milošević smatra da buduća Jugoslavija treba imati karakter države, a Izetbegović da treba imati obilježje državne zajednice. Zamolio je Miloševića da prihvati ovaj prijedlog jer je to kompromisni prijedlog koji predviđa uređenje buduće jugoslavenske zajednice kao Saveza suverenih država.

Nakon toga je Izetbegović upoznao sudionike sastanka sa stavom Europske zajednice pročitavši pismo Jacquesa

Santera, predsjednika Evropskog savjeta i predsjednika Vlade Luksemburga, od 5.6.1991.:

"U ime predsjednika Delora i moje lično ime želim Vam izraziti najiskreniju zahvalnost za otvorenu i iskrenu razmjenu mišljenja koju smo ostvarili sa Vama prilikom Vaše nedavne posjete Beogradu. Te razmjene mišljenja su samo potvrdile poseban karakter veza koje već dugo spajaju Evropsku zajednicu i Jugoslaviju kao i veliki interes koji obostrano polažemo na nastavak i razvoj tih veza.

Rezultati naših susreta su, naravno, bili predmetom vrlo pažljivog izučavanja od strane naših ministara inostranih poslova, na sastanku 3. juna u Drezdenu. Dužnost mi je da Vam još jedanput potvrdim zainteresiranost Zajednice država članica za jedinstvo i teritorijalni integritet Jugoslavije u skladu sa principima KEBS-a i Pariške povelje o novoj Evropi. Uvažavanje tih principa je danas od suštinske važnosti za puno učešće u evropskoj porodici. Tu ne može biti izuzetaka. U tim okvirima upotreba ili prijetnja silom bi bila neprihvatljiva. Kao što Vam je predsjednik Delor i ja imali čast potvrditi u Beogradu, Zajednica pridaje osobitu važnost poštovanju postojećeg institucionalnog okvira što predstavlja poštivanje unutrašnjih granica i smjenu na vrhu zajedničkog Predsjedništva, poštivanje ljudskih prava i prava nacionalnih manjina, traženje putem dijaloga mirnog rješenja za pitanja novog ustrojstva Jugoslavije i produbijavanje procesa demokratskih reformi. U ovom kontekstu potvrđujem vam značaj koji pridajemo nastavku ekonomskih reformi savezne Vlade.

U slučaju da ovi uslovi budu ispunjeni, Zajednica i zemlje članice će biti spremne da pomognu Jugoslaviji i da mobilišu potrebna sredstva za prevazilaženje postojeće krize. Sa ujedinjenom demokratskom Jugoslavijom Zajednica je spremna da produbljuje svoje prijateljske odnose i saradnju.

Žak Santer, predsjednik Evropskog savjeta i predsjednik Vlade Luksemburga.

4. Trojni sastanak u Splitu od 12.06.2014. – predsjednici Tuđman, Izetbegović i Milošević

Prema prijedlogu Franje Tuđmana sa sastanka u Sarajevu, u Splitu je održan trojni sastanak Tuđmana, Miloševića i

Izetbegovića. S ovog sastanka iz arhive predsjednika Tuđmana dobio sam samo tri varijante priopćenja. Iz priopćenja punog uobičajenih općenitih fraza može se istaknuti nekoliko stvari. Predsjednici su utvrdili da je za okončanje državno-političke krize SFRJ i za trajno rješenje nacionalnog pitanja u zemlji nužno postaviti i raspraviti pitanje odnosa Hrvata, Srba i Muslimana, kao i Hrvatske, Srbije i Bosne i Hercegovine, u svim bitnim političkim i državnim aspektima njihova međudnosa i konstitucije u suverene države. Predsjednici su se suglasili o potrebi nastavka višestrukih razgovora na najvišoj državnoj i parlamentarnoj kao i na stručno političkoj razini. Suglasili su se i o potrebi stvaranja uvjeta koji bi uklonili opasnost od teških sukoba među narodima, opasnim i po europsko okruženje. Otvorili su raspravu o teritorijalnom razgraničenju kao sastavnom dijelu započetog procesa razdruživanja i integracija južnoslavenskih država na novim načelima. U tom smislu je podržana ideja stvaranja takvih teritorijalno-državnih cjelina koje bi bile posljedicom etničke, kulturne i razvojne gravitacije i geopolitičke cjelovitosti. U interesu trajnog rješenja nacionalnog pitanja Muslimana u Jugoslaviji predlaže se stvaranje bosanske države sa većinskim muslimanskim stanovništvom. Do izražaja je došlo mišljenje da je neophodno uvažiti i interes međunarodne javnosti koja inzistira da se sva pitanja i sporovi u SFRJ, pa i ona najteža, rješavaju na miran i demokratski način.²⁶ Izvješće HINA-e ima i rečenicu da se tijekom susreta razgovaralo o Bosni i Hercegovini, među ostalim i o mogućnosti njezine kantonizacije.²⁷

5. Sastanak predsjednika Tuđmana i Kučana s predsjednikom SIV-a Antom Markovićem od 19.6.1991.

Posljednji transkript koji je deklasificiran za korištenje u svrhu istraživanja bio je sa sastanka predsjednika Tuđmana i Kučana s predsjednikom SIV-a Antom Markovićem.²⁸ Na sastanku je bio prisutan i Stipe Mesić. Na razgovoru se razgovaralo o načinu razdruživanja o čemu je govorio Tuđman:

²⁶ HDA, UPRH: Priopćenje sa trojnog sastanka u Splitu.

²⁷ Miroslav Tuđman. *Vrijeme Krivokletnika*, str. 202.

²⁸ HDA, UPRH: *Stenografske beleške sa razgovora predsednika SIV-a Ante Markovića sa rukovodstvom Republike Slovenije i Republike Hrvatske*; 19.6.1991. godine u Beogradu. Strogo poverljivo. Arh. str. 250-301, trans. str. 0-51.

„Dobro ja sam dao inicijativu da se nađemo u ovom smislu ne sa vama kao federacijom nego predstavnicima Hrvatske i Slovenije sa predstavnikom savezne vlade da bi smo se dogovorili šta poslije naših odluka krajem mjeseca, a to je za 7-8 dana, kad Hrvatska i Slovenija donesu odluke o osamostaljenju. Možda za tebe kao predsjednika savezne vlade to uopće nije interesantno. Znači da to ne smatramo činom koji se sprovodi u život u sim područjina, nego znači u državno-političkom smislu. Da! To znači osamostaljenje, upravo to, znamo priznajemo u aktu proces razdruživanja, koje može trajati na nekim područjima i mjesec a na nekim i brzo. Prema tome danas bi bilo interesantno da sa saveznom vladom postignemo suglasnost o funkcioniranju federacije u prijelaznom razdoblju.“

Kučan je rekao:

„Jer, rekao je predsjednik taj proces koji mi predlažemo - razdruživanje, koji znači postepeno prenošenje funkcija federacije na republike, na naše dve konkretno, on je potreban ne samo iz praktičnih razloga, nego i iz principijelnih razloga da se ne bi prekinuo normalni tok kruženja roba i kapitala, dakle da život teče normalnim putem.“

Markovića je interesiralo radi li se o otjepljenju ili ne:

„Da li odluka Slovenije je otcepljenje ili nije otcepljenje. Ja moram reći da sam čuo razna mišljenja. Mišljenja koja su govorila - nije otcepljenje nego je razdruživanje i odluka nije otcepljenje ali je diskontinuitet, prema tome otcepljenje. Ili bolje rečeno: formalno-pravno to neće biti otcepljenje ali suštinski ono to može biti.“

Tuđman je rekao da se radi o prenošenju samo suverenosti na republike i prihvaća pravni poredak. Marković je rekao da takvi zakoni u biti predstavljaju akte odcjepljenja. Tuđman je odgovorio da je to formalno pitanje, jasno je da je cilj izdvajanje, osamostaljenje i taj proces razdruživanja želi se dogovoriti sa saveznim tijelima, kao i razgovarati o udruživanju kao suverene republike. Marković je dalje tijekom razgovora rekao da se davno opredijelio da želi izgraditi i pomoći izgradnju novog sistema koji „predviđa između ostalog i nove odnose koji moraju biti formirani“. Tuđman je rekao da je dosada zastupao, i da misli da će Slovenija prihvatiti „da ne moramo ići najprije na potpuno razdruživanje da bi onda počeli razgovore o budućem savezu. Ne, to može biti istovjetan proces, ali sa stanovišta -

želimo suverenost i samostalnost da bi se kao takvi - ali istovremeno možemo raspravljati“.

Marković je rekao da je dobio najnoviju informaciju sa KEBS-a gdje su dali jednu rezoluciju o Jugoslaviji, gdje ponavljaju ono što su već rekli Delores, Santer, Baker i Bush. Kučan je dodao da su oni nezadovoljni činjenicom da im Milošević ne ide u taj koncept. Oni bi jedinstvo, a jedinstvo znači podršku Miloševiću. Sada ne znaju što uraditi i to im je vrlo teško. Kučan misli da oni idu na smjenu Miloševića, a onda i svih ostalih i ostalim republikama. Tuđman je na to rekao Markoviću da „postoji u i u ovdašnjem i u svjetskom javnom mnijenju da bi pomoću tebe trebalo ukloniti i ovdje prisutne pa i Miloševića, pa da se jugoslavensko pitanje riješi. To je iluzija i to je nemoguće. I ja apeliram na tebe da ne budeš instrument takve politike nego da budeš u duhu svog reformskog demokratskog što si dao da se ta kriza jugoslavenska razreši na taj način...“.

Marković je rekao da se slaže. Mesić je rekao da se svijet uzbudio zbog Miloševića. On je dobio veliki apetit pa mu više nisu dovoljni Vojvodina i Kosovo nego treba ići na Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu i Sloveniju. Svi žele ravnopravne odnose, a on ne želi. Tuđman je rekao da Milošević u „najbolju ruku želi Jugoslaviju bez Slovenije“ te da su „suočeni s tim da ako se ne može ostvariti čista hegemonija u smanjenoj Jugoslaviji onda Velika Srbija“. Kučan je rekao da im je Milošević na jednom od razgovora rekao: „Jugoslavija postoji - Srbi žive u istoj državi i živeće u istoj državi: to je Jugoslavija i dobro došli i drugi ali u toj državi“. Na to su mu odgovorili da to nije srpska država, „niste je vi stvorili i prema tome u njoj ćete živeti i vi i mi ili niko neće živeti“, a on je onda rekao: „alternativa je - ajmo mi na veliku Srbiju“.

Kučan je rekao da svi bježe od pitanja koja je alternativa ako ne uspije udruživanje u neku novu zajednicu. Za Bulatovića je rekao da „možda ne bježi jer nije ni svjestan toga“, a za Gligorova da „bježi jer zna da je pristao na svom saboru na rezoluciju o suverenitetu, a zna da je nije sposoban ostvariti.“ Za sebe je rekao da nema odgovor jesu li sposobni sami živjeti. Na to mu je Tuđman postavio pitanje „zašto jedna Slovenija ne bi mogla sama živjeti ako može jedan Luksemburg ili Cipar?“ te rekao da može živjeti samo je pitanje „je li u prvo vrijeme na istom životnom standardu ili manjem ili višem“. Nakon rasprave o monetarnoj politici i carini, Kučan je rekao koji je cilj sastanka s Markovićem:

„Ono što je po meni bitno, ja sam ti rekao i takav je bio i naš dogovor u subotu sa prijateljima iz Hrvatske, mi ćemo se u subotu ponovo naći da uskladimo još stvari,

dakle, ne radi se o otcepljenju, radi se o razdruživanju, radi se o postepenosti, radi se o jednom, kako bih rekao, razumnom procesu gde je nama ptorebno da imamo na strani Savezne vlade jednog razumevajućeg sugovornika, mislim da je potrebno to i Saveznoj vladi ako je ona oličenje tog jugoslavenskog interesa...

Dakle pitanje je kako? A to pitanje kako, to je to što govorim: koncilijantno demokratski, postupkom i postepeno, ali zato treba imati partnera.“

Zatim je Kučan ispričao kako je Jacquesu Deloresu i Jacquesu Santeru rekao da potcjenjuju činjenice i da su krivo informirani ako nacionalizme smatraju uzročnikom procesa raskrajanja Jugoslavije, ali da će proces dobiti formu nacionalizma ako što duže ostanu zatvoreni u rješavanju problema.

Tuđman je na to rekao da isto što su govorili Kučanu, govorili su i u Hrvatskoj, da bi trebali ostati u Jugoslaviji radi demokratizacije čitave Jugoslavije. On im je odgovorio:

„Gospodo draga, Hrvatska je te iluzije, da treba živjeti u toj zajedničkoj državi veoma skupo platila, odljevom nacionalnog dohotka od 8%, platila je sa, ne samo demografskim egzodusom, nego i nazadovanjem demografskim, platila je sa jednim općim, u mnogo čemu ne samo zabrinjavajućim nego i katastrofalnim stanjem, i prema tome, postavlja se pitanje, najjednostavnije pitanje, zašto je Srbija zainteresirana po svaku cijenu da održi Jugoslaviju, a zašto su nesrpski narodi u prvom redu Hrvatska i Slovenija, zainteresirani da steknu status koji im je i dosadašnjim Ustavom bio zajamčen pa čak i jednopartijski režim, kakav je bio komunistički, i autoritet jednog Tita to nije mogao osigurati, nego se padalo sve dublje i dublje. Iz svega toga treba izvući zaključke i koliko god mi moramo voditi računa o mišljenju međunarodnih čimbenika, pa i Evropske zajednice i Sjedinjenih Država i tako dalje, toliko isto tako ne smijemo biti oruđe, jer oni vode politiku svojih interesa, osiguranja svojih sfera utjecaja i to ponekad na bližu, a ponekad na dulju stazu a mislim da smo osobeno mi u Hrvatskoj dokazali da je moguće uskladiti politiku na taj način da ne dođe u sukob sa osnovnim interesima međunarodnog poretka i međunarodne zajednice i da će svijet u današnje doba priznati iz pragmatičnih razloga stvarnost kakvu ćemo stvoriti.“

Kučan je rekao da čita da je SAD u nekom priopćenju prije dolaska Bakera za veći stupanj autonomije republike: „Ovdje

je napisano, u tom smislu, onaj stupanj samostalnosti republika koji ne podrazumijeva ukidanje Jugoslavije kao državne zajednice, predstavlja osnov za uspješno razrješavanje jugoslavenske krize. Dakle, republike su odjednom postale teritorijalni dijelovi Jugoslavije koji mogu toliko dobiti od te Jugoslavije koliko ne smeta to Jugoslaviji“.

Tuđman se nadovezao na isto pismo:

„A prije tu, jugoslavenske zajednice, prije je formulirao u prethodnoj rečenici da je Jugoslavija državna zajednica, odnosno zajednička država. I još nešto, znamo iz sasvim pouzdanih izvora, ono što se još ne usuđuju napisati, da oni zamišljaju tu buduću Jugoslaviju, u ovim ili onim okvirima, kao takvu zajedničku državu, u kojoj nema federacije, nego u kojoj se sve svodi na regije. To je stvarnost sa kojom smo suočeni i kad ju stavimo u sklop sveukupnog iskustva, ne treba imati nikakve dvojbe. A osim toga i idu izravno, pa i ovo priopćenje, idu zatim, ako nema, ako ne pristajemo na tu smanjenu, bez Slovenije, Jugoslaviju, ko ima dominaciju - Velika Srbija. Ne smijemo se zavaravati da će umjesto Miloševića u Srbiji doći neko drugi, koji će tobože značiti rješenja za jugoslavenski Gordijski čvor.“

Zatim je došlo do rasprave o carini. Marković je smatrao da je osnovni problem u tome da carina ne može biti slovenska nego jugoslavenska, a Kučan je govorio da oni imaju svoju granicu i žele da bude slovenska. Marković je na to rekao da je to pravi razgovor i da to znači da Slovenija želi odcjepljenje, a ne razdruživanje. Kučan mu je odgovorio da se ne razumiju. Tuđman je na to rekao Markoviću da bi to trebalo prihvatiti: „Razdruživanje jasno teži postupnom i potpuno osamostaljenju na svim područjima“. Marković je rekao da „ako se 26.-oga mijenjaju granice, onda Milan ima pravo, a ako se ne mijenjaju onda nema“. Kučan ga je pitao što misli da će se dogoditi 26.-og, a Marković je na to rekao da to znači odcjepljenje jer ako se kaže samostalna država, onda je to to. Kučan mu je odgovorio da je to njegovo tumačenje. Marković je rekao da svo vrijeme radi na promjeni Jugoslavije i njezinog sustava. Tuđman mu je na to rekao da se ne radi o promjeni Jugoslavije jer nje nema tj. nema je duhovno, a faktički kako-tako, nego se radi o tome je li moguće ovu zajednicu u jugoslavenskim okvirima održati kao savez suverenih država. Marković je pitao mijenjaju li se granice Jugoslavije jer ako se ne mijenjaju, onda režim na granicama ostaje isti. Zatim je uslijedila rasprava o tome:

Tuđman: Ante, evo ti jedno pitanje. Od samoga početka smo postavljali da želimo tu zajedniku suverenih jugoslavenskih republika po uzoru na evropsku zajednicu. Da li postoje granice onih država koje stupaju u tu Evropsku zajednicu?

Marković: Molim te, uopće nije u tom pitanje.

Tuđman: Kako nije, u tome je pitanje.

Marković: Izvini.

Tuđman: Bez obzira kakav režim treba da postavite, ali zna se gdje je granica Belgije, gde je Francuske, itd.

Marković: Ali smo rekli da je to proces kroz kojega mi moramo proći. A vi kažete proces, ali izvinite, to je...

Mesić: Isti režim ostaje.

Marković: Ne, ne, kažete to je proces, proces je utoliko što vi u krajnjoj liniji sada, ajde ja ću isto to biti toliko otvoren pa da kažem, kao što Milan kaže da se iza ovoga kamuflira ostajanje postojećeg, ja ću reći da ti iza toga procesa kamufliraš zapravo otcepljenje.

Pred kraj razgovora Tuđman i Kučan zajednički su objašnjavali Markoviću:

Marković: Na taj način ne vrijedi razgovarati. Dovoljni ste onda vi sami sebi.

Tuđman: Tu smo došli do jednog principijelnog pitanja odnosa republika i savezne vlade i uopće saveznih tijela. Pravo naroda na samoodređenje. I ko je taj koji će to pravo ograničavati i na koji način i kojim sredstvima,

Kučan: To je logika onog zakona o otcepljenju.

Marković: Pravite medveđu uslugu procesu kojega želite sami ostvariti, veliku medveđu uslugu. A vi dobro razmislite.

Razgovor je završio tako da je Tuđman Markoviću rekao da među novinarima postoji javna tajna da je Marković rekao da treba likvidirati Miloševića, Tuđmana i Adžića da bi se Jugoslavija održala:

Tuđman: Ne samo da je jedan ozbiljan čovjek došao i prenio mi to, nego je to postalo među novinarima javna tajna da si ti kazao da bi se Jugoslavija održala, likvidirati Miloševića, Tuđmana i Adžića, šta se pod tim podrazumijeva, to govore novinari.

Marković: *Zar ti stvarno misliš da bi ja bio sposoban, pa ja nisam mrava zgazio.*

Tuđman: *Ja ne mislim to, pogledaj u novine. Nakon tih priča najedanput imaš u hrvatskim novinama talambase - Tuđman odlazi, evo ga, možemo lupati po njemu što god hoćemo.*

Marković: *I sve te novine, koje su tobože pod našom kontrolom. Idemo da večeramo.*

Zbog kronologije događaja bitno je napomenuti da se među sastancima šestorice predsjednika republika održao i dvojni sastanak Tuđmana i Miloševića u Tikvešu 15.4.1991. koji je bio nastavak njihova sastanka u Karađorđevu 25.3.1991. S tog sastanka HINA je dala izvješće da se sastanak održao kako bi predsjednici nastavili započete razgovore o odnosima dviju republika te razmotrili rezultate rada zajedničke grupe stručnjaka.²⁹

6. Što se vidi iz transkripata

Tvrnje Stipe Mesića da su sastanci „apsurdni“ i „suludi“ besmisleni su. Ovi sastanci poslužili su Hrvatskoj da procijeni stavove prvenstveno Srbije i jugoslavenske Vlade, a onda i ostalih. Na tim sastancima Hrvatska se pokazala kao strana koja se ne zalaže za jednostrana i agresivna rješenja nego traži mirno rješenje u okviru modifikacije postojećeg stanja, a ako to nije moguće onda će proglasiti samostalnost. Na temelju toga došlo se do okvirne forme referendumskog pitanja o samoopredjeljenju koje će zadovoljavati zaključke dogovorene na sastancima, ali pritom prvenstveno biti usmjereno na interese Republike Hrvatske. Osim toga, Republika Hrvatska se na temelju Tuđmanovih nastupa svijetu pokazala kao razumna država spremna na kompromise i koja traži mirno rješenje koje zadovoljava sve, dok se Srbija preko Miloševića pokazala kao nerazumna država koja nije spremna na kompromise. Tu se dogodio zaokret u svjetskoj politici koji je Hrvatska iskoristila za proglašenje samostalnosti.

6.1. Traženje mirnog rješenja

Iz transkripata se vidi da je predsjednik Tuđman odigrao vrhunsku igru nudeći savez suverenih država kao primarnu mogućnost, a punu samostalnost kao sekundarnu, ostavljajući vodstvo borbe za punu samostalnost Sloveniji

²⁹ Miroslav Tuđman. *Vrijeme Krivokletnika*, str. 200.

koja je imala prešutni dogovor sa Srbijom da može izaći iz Jugoslavije. Na taj način nije ispao glavni razbijač Jugoslavije za čiji su se opstanak zalagali SAD i tadašnja Europska zajednica, koji su smatrali da su svi jednako krivi za razbijanje Jugoslavije. Osim toga, predsjednik Tuđman je bio taj koji je inicirao pregovore o razrješenju krize, bio prvi domaćin sastanaka šestorice predsjednika i predložio trojni sastanak predsjednika Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije da bi se našlo rješenje koja odgovara i Bosni i Hercegovini. Time je pokazao da nije za ratnu opciju nego za mir i da nema dogovora o podjeli Bosne i Hercegovine sa Srbijom. S druge strane, Milošević je taj koji nije za dogovor, koji provodi agresivna rješenja i kojega je na kraju svijet izdvojio kao glavni problem. Stajališta Tuđmana o Bosni i Hercegovini koja se vide u transkriptima nikako se ne mogu protumačiti kao težnja za podjelom Bosne i Hercegovine između Hrvatske i Srbije. Transkripti su materijal koji pokazuje neutemeljenost takvih teza.

6.2. *Suprotna stajališta Tuđmana i Miloševića*

Iz transkripata se vidi da su Tuđman i Milošević na potpuno različitim stajalištima u pogledu razrješenja krize. Tuđman je za savez suverenih država ili za punu samostalnost, a Milošević je za novu federalnu Jugoslaviju. Tuđman predlaže da se kriza riješi putem referenduma provedenog po republikama, a Milošević je za rješenje putem jugoslavenskog ustava ili jugoslavenskog referenduma provedenog po narodima. Tuđman je za samostalnost republika, Milošević je za samostalnost naroda. Tuđman želi da svaka republika ima svoju vojsku, Milošević želi jedinstvenu vojsku za cijelu novu Jugoslaviju.

S jedne strane na zajedničkim stajalištima su Hrvatska i Slovenija, s druge Srbija i Crna Gora, a Bosna i Hercegovina i Makedonija su u sredini.

7. **Neodrživost teze o nužnosti napada na JNA za vrijeme sukoba u Sloveniji**

Određeni akteri hrvatske političke scene, u posljednja dva desetljeća medijskim prostorom širili su tezu da je predsjednik Tuđman trebao donijeti odluku o napadu na JNA u vrijeme kada je JNA ušla u sukob sa slovenskom teritorijalnom obranom jer bi Hrvatska tako osvojila naoružanje i savladala JNA pa do rata u Hrvatskoj ne bi ni

došlo. Tu tezu najviše je zastupao general Martin Špegelj. On navodi da je od prosinca 1990. do srpnja 1991. predložio tri cjelovita plana obrane Hrvatske.³⁰

Prvi plan sastavljen u prosincu 1990. i dogovoren s kolegama iz Slovenije predviđao je radikalni odgovor na vojni udar JNA sa zadržkom od jednog ili dva dana u kojima bi pouzdano ustanovilo te svjetskoj i domaćoj javnosti pokazalo tko je prvi počeo s nasiljem. Na predstavljanju plana državnom vodstvu 27.12.1990. predstavnici MUP-a iznijeli su svoja mišljenja prema kojima je plan neostvariv prvenstveno zbog pomanjkanja ljudstva i oružja, a onda i narušavanja težnji za mirnim rješenjem problema. Predsjednik Tuđman postavio je nekoliko pitanja koja su zapravo predstavljala njegove stavove o tom planu i iz kojih se vidjelo da se s njim ne slaže.

Špegelj navodi da mu se činilo kako se predsjednik Tuđman „ozbiljno uplašio mogućnosti da se njegov potpis nađe na toj velikoj mapi“, zapravo karti plana. Špegelj se sjeća da se Predsjedniku „vidjelo na licu da je obuzet strahom i zaokupljen nekim drugim“, ostalima „nedokučivim mislima“ te se Špegelj na temelju toga „usuđuje pretpostaviti da su to bile one koje će u Karađorđevu razrađivati s Miloševićem“. Iz ove Špegeljeve prosudbe vidi se njegova težnja da sastanak u Karađorđevu predstavi kao po Hrvatsku štetan događaj na kojem su se dogovarale po Hrvatsku štetne stvari.³¹ Već je utvrđeno da ne postoje spoznaje koje bi mogle ukazivati na „razrađivanje štetnih misli“ na tom sastanku, a ni događaji na terenu ne idu u prilog takvim tezama. Ovdje se pojavljuje manipulacija informacijama gdje se nagađanje predstavlja kao činjenica uzimanjem istinitog događaja kao temelja, na koji se onda proizvoljno nadograđuju izmišljene konstrukcije te se na taj način stvori dezinformacija. Takva dezinformacija u javnosti određeni događaj prikazuje nerealno, onako kako se nije dogodio, a to za sobom povlači i stvaranje nerealnih odnosno neistinitih posljedica koje je taj događaj uzrokovao.

Predsjednik je kao glavni razlog za odbacivanje plana naveo ulazak u proces dogovaranja i pregovaranja o preustroju Jugoslavije u konfederaciju što se ne smije dovesti u pitanje. Špegelj se čudio kako to da je Predsjednik izdao zapovijed da se u svrhu uklanjanja kninske pobune izrade čak tri aktivna odnosno operativna plana spremna za trenutnu realizaciju, a sada ne želi jedan preventivan plan za obranu cijele zemlje. Špegelj je pišući memoare „ s ovolike

³⁰ Martin Špegelj. Sjećanja vojnika.

³¹ Isto, str. 149-158.

vremenske distance“ zaključio da je Predsjednik mirovne pregovore pretpostavio obrani Hrvatske.

Špegelj, sudeći po kasnijem razvoju događaja, ni 1990./1991. nije imao sposobnosti strateškog promišljanja za razliku od predsjednika Tuđmana, a kasnije mu taština nije dozvoljavala da prizna svoje zablude.³² Npr. on u svojim memoarima između predstavljanja prva dva plana obrane, a zapravo napada na JNA, spominje probleme u popuni brigada hrvatskih oružanih snaga, nedisciplinu, problematiku malog broja zapovjedno školovanih ljudi u snagama ZNG-a i MUP-a, neorganiziranost, slabo stanje trenutne borbene spremnosti, želje zapovjednika brigada da svoje postrojbe što više popune ljudima koji „nisu zadovoljavali ni minimalne uvjete za takve elitne jedinice“ te „koji nisu smjeli biti ni u jednoj jedinici HV“.³³ Nije jasno kako je general Špegelj s oružanim snagama u takvom stanju namjeravao napasti JNA radikalnim odgovorom kakav je isplanirao.

Drugi plan nastao je u svibnju 1991. i zapravo je prerađeni dosadašnji plan obrane jer su „u međuvremenu nastale nove, povoljnije prilike za organizaciju obrane“. Sa slovenskim premijerom Janšom bilo je dogovoreno da pristupi potpunoj sinkronizaciji obrambenih planova. Plan je u obje republike završen 17.6.1991. Špegelj kaže da je desetke puta tražio da se formira zapovjedništvo TO ili HV kao službena ili javna institucija, ali je to bilo uzalud jer se razvoj oružanih snaga morao skrivati pod firmom osposobljavanja policije.³⁴

Špegelju nije bilo jasno da u situaciji kada Hrvatska nije samostalna nego je u sastavu Jugoslavije zakonski nije moguće formirati republičke oružane snage. U tim trenucima JNA je bila jedina legitimna vojna formacija na tlu Jugoslavije. Rješenje je trebalo tražiti sukladno tadašnjim političkim i zakonskim prilikama, a to je bila mogućnost jačanja hrvatskog redarstvenika.³⁵ Osim toga, od ožujka do lipnja 1991. održavali su se mirovni pregovori šestorice predsjednika republika na kojima se između ostaloga dogovaralo i kako će izgledati ustroj oružanih snaga u mogućoj budućoj zajednici suverenih republika. Jednostrano kršenje pregovora Hrvatsku bi, a ne Srbiju, dovelo na poziciju onih koji opstruiraju pregovore i koriste ih kao masku za agresivna djelovanja.

Treći plan odnosno po treći puta prepravljeni prvi plan je plan koji zapravo nije bio konkretan plan nego „riječ je tek o

³² Isto.

³³ Isto, str. 215-217.

³⁴ Isto, str. 218-221.

³⁵ Davor Runtić. Prvi hrvatski redarstvenik, str. 22.

prijedlozima“ koje je Špegelj predstavio u srpnju 1991. na sastanku s predsjednikom Tuđmanom. Prema tim prijedlozima, Hrvatska je trebala oduzeti oružje JNA napadom najprije na njezina skladišta, a kasnije i na vojarnje. Predsjednik je predložio da se plan iznese sutradan na sjednici Vrhovnog državnog vijeća. Špegelj ovdje opisuje da bi se navedeni problemi u oružanim snagama riješili „sređivanjem vojnih snaga, uključivši najstrože stegovne mjere prema razularenim ustaškim bukačima, privatnim vojskama raznoraznih 'vitezova' i paralelnim vojnim formacijama“ pa da „u datom trenutku zauzmemo skladišta i vojarnje i provedemo mobilizaciju“. ³⁶ Za Špegelja je sve to tako jednostavno, kao da se dječaci igraju rata u kvartovskom parku.

Da su stvari znatno složenije vidjelo se kroz probleme kasnijih napadnih operacija HV-a poput *Maslenice* i *Oluje*. Špegelj ovdje spominje i nekoliko „katastrofalnih akcija“ koje su pokrenute njemu iza leđa: akciju policije u Borovu Selu, pucanje iz ručnih bacača na kuće i improvizirane srpske barikade, katastrofalni napad na Mirkovce i provociranje u zaleđu Zadra. Čudno je da neuspjesi malih ofenzivnih akcija taktičke razine Špegelju nisu dovoljna opomena da bi se golema katastrofa mogla dogoditi pokretanjem ofenzivne akcije strateške razine na cijelom teritoriju Hrvatske. Pogotovo u kontekstu uspješnih i ofenzivnih i obrambenih akcija iste razine koje je provodila JNA u suradnji sa srpskim odmetnicima npr. u srpnju: blokada prilaza policijskoj postaji na Plitvicama, napad na selo Čelije kod Vukovara, neuspjeh MUP-a i ZNG-a u Tenji, itd.

Špegelj zanemaruje i politička događanja. Hrvatska je 25.6.1991. donijela Deklaraciju o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske i Ustavnu odluku o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske. Međutim, posredstvom međunarodne zajednice, radi lakših pregovora o razdruživanju među bivšim jugoslavenskim republikama, Brijunskom je deklaracijom 8.7.1991. utvrđen tromjesečni rok odgode primjene Ustavne odluke od 25. lipnja 1991. ³⁷ Hrvatska si nije smjela dozvoliti kršenje potpisanih međunarodnih sporazuma u situaciji kada njezin status nije u potpunosti riješen i kada svijet još uvijek nije načisto oko toga tko je agresor, a tko žrtva. Nakon što je JNA krenula u otvoreni rat, svijet je Miloševića i Srbiju proglasio agresorom,

³⁶ Martin Špegelj. *Sjećanja vojnika*, str. 239-258.

³⁷ Hrvatski sabor. *Važniji datumi iz povijesti saborovanja : 25. lipnja – Dan državnosti Republike Hrvatske.* URL: <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=1771&sec=461>. Pristup 4.10.2014.

tako da je Hrvatska s ojačanom vojskom u rujnu mogla krenuti u ofanzivne akcije prema JNA.

Na sjednici VDV-a 30./31.7.1991. bila je samo jedna točka dnevnog reda: prijedlozi generala Špegelja. Predsjednik Tuđman usprotivio se iznesenim prijedlozima s obrazloženjima da je to avantura s nesagledivim posljedicama jer bi se s hrvatske strane prekinuli politički pregovori, strane sile ne bi pozitivno reagirale, JNA je u tom trenutku prejaka, rat između JNA i Slovenije je dogovoren, hrvatski napad na JNA je pripremljena zamka za Hrvatsku. Na Špegeljevu stranu stao je Stipe Mesić. Nakon što mu plan nije prihvaćen, Špegelj je podnio ostavku.³⁸ Da je Špegelj bio u krivu, a Tuđman u pravu pokazali su kasniji događaji. Za upotpunjavanje mozaika ovog događaja nužno je da Vlada RH dopusti uvid u arhiv Predsjednika Tuđmana, poglavito transkript s navedene sjednice VDV-a. Tada bi se mogla utvrditi istinitost Špegeljevih citata njega, Tuđmana i Mesića koje navodi u svojim memoarima.

Zanimljivo je da je Špegelj u siječnju 1992. opravdavao Tuđmanovu odluku da ne prihvati njegov navodni plan, a da je tek kasnije počeo napadati Tuđmana radi toga:

„Jedan od razloga vaše ostavke na mjesto ministra obrane jest neslaganje s Predsjednikom u danima kad se ratovalo u Sloveniji. Vi ste tada predlagali napad na vojarne iako Hrvatska još nije bila napadnuta. Je li se vaš stav u međuvremenu promijenio ili i dalje ostajete kod toga da je trebalo napasti vojarne?

Apsolutno ne osporavam ispravnost odluka Predsjednika Republike ni tada ni poslije. Vrhovni zapovjednik, kombinirajući politiku, gospodarstvo itd. i vojnim faktorom, odlučuje o globalnim, ali i konkretnim, pitanjima. U tome spora nije bilo niti će ga biti.“³⁹

Špegelj nije jedini visoki časnik hrvatskih oružanih snaga koji je tako govorio. Uz njega je bio i general Anton Tus⁴⁰ koji smatra da je „najveća pogreška što poslije uspješne pasivne blokade u ljeto 1991. nismo zauzeli sve njihove vojarne i skladišta u Hrvatskoj“⁴¹. Njihove teze naknadno je počeo zauzimati i general Karl Gorinšek koji je 1994. rekao da misli

³⁸ Martin Špegelj. *Sjećanja vojnika*, str. 239-258.

³⁹ Velimir Vukšić. *Kako sam očerupao Bele orlove*. Globus br. 57 od 10.1.1992.

⁴⁰ Srećko Jurdana – intervju s Antonom Tusom. *Anton Tus svjedok Vukovara*. Nacional br. 105, str. 15-17 i 48 od 19.11.1997.

⁴¹ Mladen Pleše - intervju s Antonom Tusom. *Antun Tus oficir i džentlmen*. Nacional br. 64, str. 15-17 od 5.2.1997.

da je Špegeljeva teza točna.⁴² Koliko su dobre njegove vojne procjene pokazuje i to što je tada rekao da „što se tiče današnjih izgleda za oslobođenje okupiranih teritorija“ nije „siguran u uspjeh kakav je postignut *Bljeskom* u zapadnoj Slavoniji posebice ako se zna da se Srbi i ovdje i u BiH ubrzano vojno reorganiziraju, a Milošević pokazuje da mu nije ni na kraj pameti odreći se Knina ni ostalih ratnih stečevina“. Osim toga, Gorinšek je rekao „nije isključeno ni širenje ratnih ciljeva na jadransku obalu i Slavoniju, sve tamo do Đakova pa i Požeške kotline“. Gorinšek je izražavao i bojazan u vezi s pomoći Bihaću.⁴³ Samo dvadesetak dana nakon intervjua, operacijom Oluja oslobođen je sav teritorij osim istočne Slavonije koja je tri godine kasnije mirno reintegrirana u ustavnopravni poredak Republike Hrvatske, a srpska vojska ne da nije proširila ratne ciljeve na jadransku obalu i Slavoniju nego ju je Hrvatska vojska potisnula i iz većeg dijela Bosne i Hercegovine.

Sa Špegeljem se slagao i medijski eksponirani vojni analitičar Fran Višnar (isječci članka):

„Ne upuštajući se previše u političke ocjene, vojni promatrač će bez dvojbe ocijeniti da li je Hrvatska s lipanjskim ratom u Sloveniji propustila povijesnu šansu da se naoruža kako treba i s otežim oružjem tehnički spremnija dočeka rat sa Srbijom i s jugoslavenskom vojskom, koji će inače vrlo teško moći izbjeći ako ne kani dati drugoj strani nesagledive teritorijalne i političke ustupke. Da je vrhovništvo poslušalo Martina Špegelja i upustilo se u ofenzivnu šahovsku partiju, koju je osobno zamislio i predlagao bivši ministar obrane i zapovjednik Zbora narodne garde, odnos snaga danas bi bio drukčiji uz, dakako, nešto više mrtvih i ranjenih na obje strane. Jer, u situaciji kada za ozbiljne pregovore treba vremena (koje hrvatski protivnici zapravo i ne žele), rat je brže rješenje, ali, istodobno, u njemu gine mnogo ljudi.

Da bi operacija započela, vojska je trebala dati valjani povod. Traljavi upad u Sloveniju bio je zapravo poklon s neba: eto, razloga za hrvatsku agresivnost - napadnut je jedini saveznik.

Rezati je, pak, trebalo započeti onda kada je bilo i najpovoljnije: odmah nakon dvodnevog sloma JNA u Sloveniji.

⁴² Marinko Čulić - intervju s Karlom Gorinšekom. Imamo veliku Hrvatsku. Feral Tribune br. 513, str. 5-6 od 17.7.1995.

⁴³ Karl Gorinšek. Prst na okidaču i na-čelu. Feral Tribune br. 515, str. 8-9 od 31.7.1995.

Trebalo je iste večeri širom Hrvatske izvršiti hitru mobilizaciju i masovnu blokadu svih važnijih vojarni, vojnih skladišta i sanitetskih ustanova, dok bi u odnosu na čisto vojne ciljeve hrvatski minobacački, snajperski i protutenkovski nadzor poprimio oblike ratne bojne gotovosti.

Ipak, Hrvatska bi se naoružala, osobito teškim oružjem, te s većim samopouzdanjem dočekala početak velikog rata, o kojem bi Evropa i svijet imali sasvim drukčije mišljenje, nastojeći ga spriječiti svim sredstvima.“⁴⁴

Nevjerojatno je da jedan vojni analitičar piše ovakve stvari. Možda ga je ponijela protutuđmanovska atmosfera koja je u dijelu medija rasla od lipnja 1991. i da mu je nadjačala profesionalno prosuđivanje. Cijeli Višnarov članak djeluje kao kratki vojni avanturistički triler loše kakvoće snimljen u holivudskoj B produkciji.

Takva akcija protiv JNA dovela bi do katastrofalnih posljedica. Javljuju se tri razloga zašto je to tako.

7.1. Prvi razlog

Prvi razlog je činjenica da je napad hrvatskih vojnih snaga u nastajanju na JNA bila zamka srpskog i armijskog vodstva koje je željelo:

- a) da Hrvatska ispadne agresor na JNA, a ne obratno,
- b) da JNA iskoristi slabost vojske koja se tek ustrojava i pobijedi je.

O tome svjedoče srpski i armijski čelnici iz tog doba.

Borisav Jović (srpski Predsjednik Predsjedništva SFRJ i predsjednik Miloševićeve Socijalističke partije Srbije) o Miloševićevim planovima:

„Smatrao je da treba to da nas ozbiljno upozori da mi svoju taktiku, ovaj, prilagodimo. Treba vojsku tamo rasporediti oko srpskih prostora, prepustiti Hrvatima da izazovu sukobe i onda zadržati te teritorije.“⁴⁵

Veljko Kadijević (general JNA i savezni ministar obrane SFRJ):

„1) Preduzimati radnje i aktivnosti koje će maksimalno omogućiti da se zadatak izvrši funkcijom odvrćanja.

⁴⁴ Fran Višnar. *General koji je mogao postati maršal*. Globus br. 36 od 16.8.1991.

⁴⁵ BBC: *Smrt Jugoslavije*. 1. dio, Put u rat. Izdanje Večernjeg lista u suradnji s Continental filmom iz 2008.

2) Svjesno dozvoliti da neprijatelj prvi napadne i to tako da cijeli svijet vidi ko je agresor i šta hoće. Ovo je ključni stav zbog koga smo često bili kritikovani, čak nazivani izdajnicima i slično. Međutim, nama je bilo potpuno jasno da bi radeći suprotno, kako su inače neki sugerisali, pored ogromnih političkih gubitaka u datim međunarodnim okolnostima, potpuno upali u zamku brze i razorne vojne odmazde koja bi se u prvom redu sručila na Srbiju...

3) Teritorijalnu odbranu maksimalno paralisati u onim djelovima zemlje gdje bi ona mogla poslužiti kao baza za stvaranje vojske secesionističkih republika, odnosno secesionističkih snaga. U tom cilju je sva teritorijalna odbrana razoružana prije nego što su počeli oružani sukobi u Jugoslaviji. Pored toga, preko dijela starešina u Teritorijalnoj odbrani nastojali smo istu maksimalno držati van kontrole secesionističkih političkih rukovodstava. U tome smo djelimično uspjevali, svugdje više nego u Sloveniji. Naravno, da smo teritorijalnu odbranu srpskih djelova u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini upotrebili u dejstvima zajedno sa JNA.⁴⁶

Raznim povodima, Tuđman je u nekoliko navrata rekao kako su od njega tražili i predlagali mu da napadne JNA za vrijeme oružanog sukoba u Sloveniji i kako je on to odbio. Ja nisam ni jednom prilikom te njegove izjave komentirao, ali sam smatrao i onda i sada, da bi za nas bilo bolje da nas je tada napao nego kasnije, jer je bilo očigledno da do sukoba mora doći, a vrijeme više radi protiv nas nego za nas, kao i da mi, iz razloga koje sam detaljnije izložio povodom obrazlaganja osnovne zamisli uporabe JNA u ovoj fazi sukoba moramo sačekati napad, a ne prvi napasti.⁴⁷

Milan Aksentijević, general-major JNA i zamjenik zapovjednika 5. vojne oblasti potvrđuje ove navode prebacujući optičku na hrvatsku stranu:

„Nakon „rata“ u Sloveniji, koji to za nas uopšte nije bio, i nakon našeg povlačenja, postavljen sam na dužnost u Petoj vojnoj oblasti.

Nas zvanična politika želi pretvoriti u okupatorsku armiju, to je onaj recept iz Slovenije po kojem se narod treba okrenuti protiv JNA. Treba reći da je JNA napala, pa onda udri po nevinoj deci vojnicima.

⁴⁶ Veljko Kadijević. *Moje viđenje raspada* (1993.), str.93.-94.

⁴⁷ Isto, str. 129.

To je čista politika. Treba se pokazati kako Armija napada na zvanične vlasti Hrvatske, a u stvari je obratno.

Mi smo time doneli najplemenitiji i najdalekovidniji potez kada smo povukli jedinice JNA iz Slovenije. Zar ima smisla i zar treba zadržavati nekoga u zajednici koju smatra okupatorskom, koju ne smatra svojom domovinom. Zar ima smisla?

*Hrvatski i srpski narod žive ovde. Hrvatska je druga situacija, da je ona etnički čista, kao Slovenija, nitko ne bi rekao ni reć. Osim toga, dislociranjem JNA iz Slovenije nije Slovenija puštena iz Jugoslavije, već smo otvorili mogućnost za razgovore. Jer, Slovenija može napustiti Jugoslaviju tek nakon razgovora, to Evropa traži.*⁴⁸

Branko Mamula, admiral JNA:

„Tuđman je bio mudriji, i dublje je promišljao o tim stvarima od Špegelja. Njemu je bilo jasno da bi to bilo izazivanje JNA. Da se zaratilo u vojarnama došlo bi do strahovitih sukoba. Eventualna provedba Špegeljova plana dovela bi vojsku iz Srbije i Bosne i Hercegovine u Hrvatsku. Ne zaboravite da je u zapadnom dijelu Bosne i Hercegovine u širem području Zagreba bio smješten najveći dio oklopne grupacije JNA. Ta bi vojska svakako djelovala da su vojarne napadnute.“⁴⁹

7.2. Drugi razlog

Drugi razlog je dogovor Slovenije i Srbije da Slovenija ima dozvolu za izlazak iz Jugoslavije. Za taj dogovor hrvatsko je vodstvo znalo. Kao što se vidi iz transkripata s mirovnih pregovora šestorice predsjednika jugoslavenskih republika, predsjednik Tuđman na dva je sastanka spomenuo taj dogovor na što mu nitko nije replicirao:

„...nije nikakva tajna, nego je javna tajna da za takvu odluku su Slovenci imali i poticaja iz krugova službene beogradske politike, pa među inim čak i armije jer na kraju nije slučajno što je u dane uspostave demokratske vlast u Hrvatskoj teritorijalna obrana Hrvatske potpuno razoružana, a u Sloveniji ne...“ (Split, 28.3.1991.).

⁴⁸ Vlado Vurušić. *Metak za generala Aksentijevića*. Globus br. 39 od 6.9.1991, str. 5-6.

⁴⁹ Novi list, 13.6.2000. Prema: Davor Domazet-Lošo. *Hrvatska i veliko ratište* (2002.).

„...i, molim, ne samo za nas, za stolom, nego i za širu političku javnost je pomalo jasno da je na svoj način Slovenija dobila (privoljenje?) da ona može ići.“ (Brdo kod Kranja, 11.4.1991.).

O tome svjedoči i Davorin Rudolf, tadašnji hrvatski ministar vanjskih poslova:

„*Pojedini slovenski političari misle da im nismo pritekli u pomoć kada je započeo rat u Sloveniji 1991, a mogli smo.*

Dopustite da pojasnim što se u to vrijeme u nas zbivalo. Kada je u noći 27. lipnja 1991. počela agresija JNA na Sloveniju, premijer Joža Manolić sazvao je hitnu tajnu sjednicu Hrvatske vlade. Premda nenaoružani i bez obučanih vojnih postrojbi, htjeli smo pomoći Slovincima na svaki način. Na sjednici su, sjećam se, držani euforični govori solidarnosti. Nakon sjednice dotrčao je u Ministarstvo vanjskih poslova američki generalni konzul Mike Einik i upitao me što je Vlada odlučila. Odgovorio sam: Vojno ćemo pomoći Slovincima. Nastao je tajac. Amerikanac me gledao gotovo sažalno. Procijedio je: Ma, čime ćete im vi to pomoći? Znao je što imamo. Poslije su pronađeni dokumenti koji potvrđuju da je jugoslavenski armijski vrh jedva čekao angažiranje slabo naoružana Zagreba u slovenskome ratu pa da svom silinom grunu na Hrvatsku.⁵⁰

O tome su svjedočili sami Kučan i Milošević u dokumentarnom filmu *Smrt Jugoslavije*. U filmu se govori da se dva mjeseca prije proglašenja slovenske samostalnosti Milan Kučan iznenadio primivši poziv Slobodana Miloševića, jedinog čovjeka u Jugoslaviji kojega je vojska slušala. Prema naraciji u filmu, to bi bilo u negdje u travnju, ali iz transkripata s mirovnih sastanaka vidi se da je taj dogovor bio poznat i u ožujku. Stvar je u tome da je sastanak Kućana i Miloševića na kojem se o tome razgovaralo održan 24.1.1991. Dalje u filmu ide naracija: „Milošević je Kućanu predložio primamljivu ponudu. Poduprijet će slovensku secesiju ako ga Slovenija zauzvrat podupre u naumu da se dopusti milijunima Srba koji žive diljem Jugoslavije da se odcijepi od svojih republika i ujedine s maticom Srbijom“. Nakon toga kroz intervju govore i Kučan i Milošević:

⁵⁰ Andrija Tunjić. Hrvatska tone u politički bezdan. Matica hrvatska, Vijenac br. 482. URL: <http://www.matica.hr/vijenac/482/Hrvatska%20tone%20u%20politi%C4%8Dki%20bezdan/>. Pristup 23.8.2014.

Milošević: *Slovenačko rukovodstvo je ocenilo da je za Sloveniju bolje da izađe iz Jugoslavije. Da izvrši secesiju.*

Kučan: *Uzeo me pod ruku i rekao: Vidiš da ti svi skupa nemaju pojma što žele. Ne vide rješenje. Dogovorimo se mi dvojica. Ako hoćete vi Slovenci otići, u redu...*

Milošević: *Ali dozvolite onda. Hajde da promenimo jugoslovenski ustav. Da stavimo sve narode u istu poziciju, da uredimo način korišćenja prava na samoopredeljenje za sve narode na isti način...*

Kučan: *Dobro sam poznao Miloševića i vidio sam da s njim čovjek mora biti oprezan. Čim mu pokažeš prst on je spreman zgrabiti te za cijelu ruku.*

Kučan: *Svi smo vidjeli što to znači. Znači da se sprema rat. Razmišljao sam koliko smo vojno na to spremni.⁵¹*

Kučan se prema autorima dokumentarca nije usudio riskirati sve uzdajući se u Miloševićevu riječ pa su Slovenci morali odlučiti hoće li se boriti protiv armije. Nakon što je u Sloveniji počeo vojni sukob, čelnici EZ-a okupili su se na sastanku na vrhu u Luksemburgu. Jedan od njih, premijer Ujedinjenog Kraljevstva John Major rekao je:

„Glavni cilj je očuvanje jugoslavenske federacije.“⁵²

Prema daljnjim navodima u filmu, trojka ministara EZ sastala se u Zagrebu s predsjednicima Slovenije i Hrvatske da bi posredovala u smirivanju situacije i nagovorila Sloveniju i Hrvatsku da popuste sa svojim akcijama. Slovenci su pristali na prekid vatre i pregovore, ali borbe su nastavljene. Kadijević je jugoslavenskom predsjedništvu predlagao masovni vojni udar na Sloveniju. Članovi predsjedništva SFRJ bili su spremni odobriti napad. Čekali su mig Srbije, ali Srbija nije htjela napasti Sloveniju punom snagom:

Borisav Jović: *Ja sam tada vrlo jasno rekao da je besmisleno sa Slovincima se ovaj raspravljati i sa Slovincima ratovati jer slovenačka situacija je čista. Oni su ovaj, etnički imaju etnički čistu republiku, nemaju teritorijalne sporove. Jednostavno oni nama apsolutno ne smetaju ništa ako izađu iz Jugoslavije.*

Aleksandar Vasiljević: *I da zbog toga on predlaže da se donese odluka o povlačenju JNA iz Slovenije na nove granice.*

⁵¹ BBC: Smrt Jugoslavije. 2. dio, Ratovi za nezavisnost. Izdanje Večernjeg lista u suradnji s Continental filmom iz 2008.

⁵² Isto.

Slobodan Milošević: *Mi nismo želeli da se na bilo kakav način vojno deo Jugoslavije konfrontira sa Slovenijom .*

Borisav Jović: *Zato što kad su Slovenija i Hrvatska zajedno, onda je nama mnogo teško. Kad Slovenija jednom ode, onda sa Hrvatima možemo drukčije razgovarati.*

Gianni de Michelis: *Te sam se večeri privatno sastao s Miloševićem. Rekao je nešto što još pamtim: Hrvatska ne može otići tek tako. Ondje živi 600.000 Srba. Tih 600.000 Srba i njihova zemlja mora pripasti nama. Inače ne možemo tek tako pustiti Hrvatsku.*

Slobodan Milošević: *Ako mi ne osporavamo pravo nijednom narodu da izađe iz Jugoslavije, nemoguće je osporiti pravo onim narodima koji žele da ostanu u svojoj postojećoj zemlji, u Jugoslaviji, da ostanu, da žive u Jugoslaviji.⁵³*

Borisav Jović je stav Srbije o dozvoli Sloveniji da izađe iz Jugoslavije ponovio i u dokumentarnom filmu *Dogovoreni rat*:

„Pošto smo mi u Srbiji smatrali da Slovenija može da se odcepi od Jugoslavije, ako joj je to volja, mirnim putem i da mi nemamo nikakvog, apsolutno, razloga da nju prisiljavamo da živi sa nama, može lako zato što nema nikakvih međunarodnih nerešenih pitanja kao što je to u Hrvatskoj. Onda smo mi smatrali da nju ne treba da uznemiravamo. Ako hoće neka, neka postupi kako god hoće. Neka ode. Kad zatraži otcepljenje mi ćemo to odobriti u Saveznoj skupštini.“⁵⁴

Ishodište priča o dogovoru Kučana i Miloševića je njihov sastanak 24.1.1991. u Beogradu. S jedne strane postoje istraživači koji rezultat sastanka interpretiraju na način da je Kučan na tom sastanku podržao Miloševićeve stavove da Srbi trebaju živjeti u jednoj državi i da pravo na otcjepljenje imaju narodi.⁵⁵ S druge strane postoje istraživači koji isti

⁵³ Isto.

⁵⁴ Slađana Zarić i Filip Čolović. *Tuđman, Milošević: Dogovoreni rat?* Dokumentarni film, Radio-televizija Srbije, 2011. URL: <http://www.youtube.com/watch?v=Ddy2jXGnoc>. Pristup 24.8.2014.

⁵⁵ Sabrina Ramet. *The Dissolution of Yugoslavia: Competing Narratives of Resentment & Blame.* URL: <http://www.cla.purdue.edu/history/facstaff/Ingrao/si/Team2Report.pdf>. Pristup 28.7.2014. Blaž Zgaga. *Kdo je pomagal odpreti vrata pekla in pri tem še zaslužil?* 22.2.1014. URL: <http://www.cpn.si/aktualno/kdo-je-pomagal-odpreti-vrata-pekla-in-pri-tem-se-zasluzil/#more-181>. Pristup 28.7.2014.

rezultat sastanka interpretiraju suprotno, da takvog dogovora nije bilo i da suprotna strana krivo tumači kontekst izrečenog.⁵⁶ Oni smatraju da je citat izjave sudionika sastanka prikazan necjelovito, da je na taj način izvučen iz pravog konteksta i da mu je dodijeljen proizvoljni kontekst. Odigravanje i sadržaj sastanka predstavljeni su u beogradskom dnevnom listu Politika dan nakon sastanka.⁵⁷ Naslov članka i dio koji se odnosi na navodni dogovor Slovenije i Srbije sugeriraju da Slovenija uvažava interes srpskog naroda da živi u jednoj državi.

Kučan je ponudio objašnjenje zašto zaključak skupine koja smatra da je postignut dogovor Slovenije i Srbije nije točan:

„I taj je razgovor bio tada u palati Predsedništva u Beogradu. Nakon toga smo mi usvojili jedno saopštenje u kome je bila i ta rečenica da Srbija, dakle srpsko vodstvo, rukovodstvo, nema ništa protiv želje Slovenaca da žive u svojoj državi, a da i mi nemamo ništa protiv toga da Srbi žive u svojoj državi. Naravno, tu je bila i jedan drugi deo rečenice: ne na račun drugih.“⁵⁸

Njegove tvrdnje poduprla je slovenska autorica Spomenka Hribar u polemici s novinarom Blažom Zgagom i Slavenom Leticom:

„Zgaga citira dio službenog izvještaja s tog sastanka dviju delegacija koji se nalazi i u Politikinom članku:

Slaven Letica. *Cenzurirani predgovor umjesto odgovora Spomenki Hribar*. 20.6.2014. URL: <http://www.index.hr/like/clanak/slaven-letica-cenzurirani-predgovor-umjesto-odgovora-spomenki-hribar/755570.aspx> . Pristup 28.7.2014.

Aleksandar Sekulović. *Srpsko-slovenačka zavera*. 28.2.2011. URL: <http://www.cpns.si/wp-content/uploads/2014/03/Srpsko-slovenačka-zavera.pdf>. Pristup 28.7.2014.

⁵⁶ Spomenka Hribar oštro reagirala na tvrdnje suatora trilogije *"U ime države"*: Neke Zgagine tvrdnje su apsurdne! 19.6.2014. URL: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/spomenka-hribar-ostro-reagirala-na-tvrdnje-suatora-trilogije-u-ime-drzave-neke-zgagine-tvrdnje-su-apsurdne/755368.aspx>. Pristup 28.7.2014.

R.I. Druga strana priče o „istini o slovensko-srpskom paktu protiv Jugoslavije i o trgovini oružjem“. 10.3.2014. URL: <http://www.index.hr/vijesti/clanak/druga-strana-price-o-istini-o-slovenskosrpskom-paktu-protiv-jugoslavije-i-o-trgovini-oruzjem/733158.aspx>. Pristup 28.7.2014.

⁵⁷ *Slovenija uvažava interes srpskog naroda da živi u jednoj državi*. Politika br. 27766 od 25.1.1991., str. 1.

⁵⁸ Isto.

'Srbija poštuje interes Slovenije da na temelju prava naroda na samoopredjeljenje i kroz proces postizanja sporazuma o budućim odnosima republika ostvari neometano ostvarenje prava slovenskog naroda i Republike Slovenije na vlastiti put i opredjeljenje u pogledu budućeg povezivanja s drugim jugoslavenskim narodima odnosno republikama. Slovenija poštuje interes srpskog naroda da živi u jednoj državi i da budući jugoslavenski dogovor taj interes mora poštovati'.

Ona objašnjava da je u siječnju 1991. još bilo nade da je moguće ostvariti određeni "budući jugoslavenski dogovor", da je slovenska odluka donijeta na plebiscitu bila konačna te da za odluku o samostalnoj državi Slovenci nisu trebali nikakav pristanak ili dozvolu jer je samoopredjeljenje naroda po definiciji autonomno i suvereno. Hribar navodi da ovo nije jedini dio priopćenja, nego da postoje dijelovi i prije i poslije. Navodi dva pasusa koja po njoj objašnjavaju bit *sporazuma* obiju delegacija, a ne *pakta* Milošević-Kučan, prema kojima još uvijek postoji nada u uspostavljanje "treće Jugoslavije" u kojoj bi svi Srbi bili u jednoj državi, što je prema njoj pravi kontekst priopćenja:

„Zajednički je konstatirano da u razrješavanju jugoslavenske krize treba polaziti od prava naroda na samoopredjeljenje, koje ničime ne može biti ograničeno osim jednakim i takvim pravom drugih naroda. Obostrano je donesena ocjena kako pri ostvarivanju tog prava treba uvažavati specifičnosti i razlike u interesima, kao i to da njegovo ostvarivanje ne smije biti na štetu drugih naroda.”

„U razgovoru je bilo konstatirano da nije moguće na jednak način odrediti međusobne odnose svih republika u Jugoslaviji. Novi jugoslavenski dogovor mora zbog toga uvažavati razlike i interese svih jugoslavenskih naroda i republika u nastojanju da se jugoslavenska kriza rješava na miran način i u demokratskom procesu dogovaranja o budućnosti Jugoslavije.”

Osim ovih citata, Hribar daje i navod iz bilježaka o tom razgovoru:

„Interes srpskog naroda da živi u jednoj državi ne ugrožava prava nijednog drugog naroda, ukoliko se radi o saveznoj državi. Ako je to Jugoslavija, sa Slovenijom ili bez nje, to za srpski narod nije problem.”

Kada se Kučanova izjava usporedi s njegovim izjavama na mirovnim pregovorima, zaključak je da Kučan pod narod ne

misli na narod u nacionalnom smislu nego narod republike, iz čega proizlazi da Miloševiću ne priznaje pravo da Srbi žive u jednoj državi u smislu da otmu zemlje iz drugih republika i stvore Veliku Srbiju. Sudeći po njegovim raspravama s Miloševićem na tim sastancima, Kučan je o tome imao jednako mišljenje kao i Tuđman – da o osamostaljivanju odlučuju republike, a ne narodi.

Martin Špegelj se čudio kako to da se za vrijeme sukoba dio ratne tehnike JNA uz hrvatsku pomoć odvozi u Bosnu i Hercegovinu ili Srbiju.⁵⁹ Odgovor se krije u Odluci Predsjedništva SFRJ sa sjednice od 18.7.1991. koju je potpisao Stipe Mesić u svojstvu Predsjednika Predsjedništva SFRJ prema kojoj „Komande, jedinice i ustanove Jugoslovenske narodne armije prestaće da stacioniraju na teritoriji Republike Slovenije do definitivnog dogovora o budućnosti Jugoslavije. Lični sastav i svu pokretnu imovinu 31. korpusa predислоcirati na prostor Republike Srbije, a 14. korpusa na prostor Republike Bosne i Hercegovine. Premeštanje izvršiti u roku od tri meseca od donošenja ove odluke“.⁶⁰ Prema tome, postoji i zapovijed hrvatskog predstavnika na mjestu Predsjednika predsjedništva SFRJ koji je izdao zapovijed o premještanju postrojbi JNA iz Slovenije u Srbiju i BiH. Hrvatski napad na JNA u tom razdoblju bio bi u raskoraku s onim što je zapovijedio hrvatski predstavnik u Predsjedništvu SFRJ i to još na poziciji predsjednika.

Iz prikazanog se vidi da postoje dva tumačenja. Tumačenje da je na sastanku slovenske i srpske delegacije došlo do Kučanove podrške Miloševiću da svi Srbi žive u istoj državi i tumačenje da do nje nije došlo. Cilj ovog rada nije utvrđivanje što se stvarno dogovaralo na tom sastanku. Bitno je da su postojale makar indicije da postoji dogovor da Slovenija smije izaći iz Jugoslavije te da priznaje Srbima pravo da žive u jednoj državi kako je to zamislio Milošević. U slučaju kada neki ili svi igraju političke igre, bitno je misliti na sebe. Hrvatska na čelu s predsjednikom Tuđmanom bila je svjesna mogućih političkih igara Slovenije i Srbije, mislila na sebe i donijela ispravnu odluku da se zbog intervencije JNA u Sloveniji ne ulazi s JNA u rat.

⁵⁹ Vuk Đuričić. *General Martin Špegelj, prvi hrvatski ministar obrane: Tuđman i Milošević pregovarali su držeći fige u džepu*. Nedjeljna Dalmacija od 9.11.2001.

⁶⁰ HDA, UPRH: Odluka od 18.7.1991.

7.3. Treći razlog

Treći razlog je što su svjetske sile bile za opstanak Jugoslavije i smatrale su da je Hrvatska, odnosno predsjednik Tuđman, jednako odgovorna za njezino raspadanje.

U situaciji kada svijet želi opstanak Jugoslavije, traži mirno rješenje, a Slovenija ima dozvolu Srbije za izlazak iz Jugoslavije, napad na JNA bio bi hrvatsko samoubojstvo.

Hrvatska je dakle bila u nepovoljnom položaju da napadne JNA. Svijet je bio za očuvanje Jugoslavije, a u Tuđmanu je vidio jednakog krivca za raspadanje Jugoslavije kao što je Milošević. I Hrvatska i Slovenija u bitku za svoje međunarodno priznanje ušle su sa etiketom separatističkih pobunjenika koji razbijaju harmoniju i stabilnost Europe što je ocijenjeno kao anakronizam u odnosu na integracijske procese u Europi i kao opasan presedan za nekontrolirani raspad SSSR-a i oživljavanje „tribalizama“ i iredentizma širom istočne Europe.⁶¹ Ni Hrvatska ni Slovenija tada nisu bile samostalne i neovisne države nego je Jugoslavija još uvijek postojala, a JNA je bila njezina regularna vojska. Napad na nju značio bi agresorski napad na regularne snage SFRJ i izdaju mirovnih principa za koje se Hrvatska zalagala i na mirovnim pregovorima šestorice predsjednika republika i na sastancima s predstavnicima SAD-a i EZ-a.

Predstavnici Europske misije i Cyrus Vance čak i u listopadu 1991. pritiskali su Hrvatsku govoreći da bi za nju bilo dobro da deblokira vojarne bez obzira što prekid vatre nije uspostavljen jer se u suprotnom JNA daje izgovor za agresiju u smislu deblokade vojarni u svrhu zaštite srpske manjine. Tražili su da Hrvatska potpiše sporazum prema kojem nepokretni objekti JNA i oružje teritorijalne obrane ostaju u Hrvatskoj, a pokretnu imovinu JNA odnosi sa sobom.⁶² Hrvatska u lipnju nije imala dovoljno oružja. Kadijević je rekao da je JNA razoružala hrvatsku teritorijalnu obranu. Hrvatska se oslanjala na oružje koje je ostalo u MUP-u i koje je uspijevala nabaviti uglavnom na crnom tržištu, što se uglavnom svodilo na pješačko naoružanje koje je nedovoljno za uspješni napad na JNA. JNA je s druge strane imala svakakvog oružja za godine ratovanja što se vidjelo po ratovima u Hrvatskoj i BiH do 1995. i ratu na Kosovu 1999. Osim toga, u JNA je služio i jedan broj Hrvata

⁶¹ Mario Nobilo. *Pregovarati ili pucati*. Globus br. 47 od 31.10.1991.

⁶² Mate Granić. *Hrvati u privatnim srpskim koncligorima*. Globus br. 53 od 13.12.1991.

koji su bili na redovnom odsluženju vojnog roka. Sveopćim napadom na JNA, oni bi bili ugroženi od Hrvatske.

Da je odluka o suzdržavanju od napada na JNA i predvođenje u mirovnim procesima bila izrazito mudra pokazuje i činjenica da su u Europi postojale strane koje su Hrvatsku optuživale za pogoršavanje stanja u zemlji u rujnu 1991. kada je Hrvatska blokirala vojarne. U to doba svijet je već proglasio Miloševića i Srbiju agresorom, a Hrvatsku žrtvom te razmatrao priznanje Hrvatske. Ministar vanjskih poslova Nizozemske i predsjednik Ministarskog savjeta EZ-a Hans van den Broek optužio je hrvatske vlasti da je „jedina svrha blokade vojarni pojačavanje napetosti“ i da te mjere mogu dovesti do propasti mirovne konferencije. Hrvatskoj je zamjerio da ne prihvaća cijeli niz prijedloga koji bi doveli do smirivanja situacije na terenu. Prema tvrdnjama nekih inozemnih agencija, Hrvatsku je nizozemski ministar upozorio da se ne nada da će je itko priznati i da ne računa ni na slanje mirovnih snaga.⁶³ Srećom, predstavnici četiri ključne članice EZ-a (spominju se Genscher – Njemačka, De Michelis – Italija, Dumas – Francuska i Eyskens - Belgija) dali su izjave posve suprotne Van den Broekovoj, optuživši JNA da je odgovorna za eskalaciju sukoba. Svijet je tijekom cijeloga rata prijetio Hrvatskoj pri svakoj napadnoj akciji za oslobađanje teritorija što je najviše došlo do izražaja u operaciji *Maslenica*.

O negativnim komentarima na račun Hrvatske zbog napada na vojarne svjedoči i Zdravko Tomac iz SDP-a, potpredsjednik Vlade nacionalnog jedinstva:

„Neki potezi koje smo morali povući - da se naoružamo, da mobiliziramo veliki broj ljudi i praktično proglasimo ratno stanje i da napadnemo kasarne i otmemo oružje - nisu jako dobro primljeni. Vidjeli ste da smo na to dosta štro reagirali. Rekli smo im - ne možete vi, gospodo, od nas očekivati da potpisujemo ono što nam vi savjetujete, a da nas druga strana za to vrijeme napada i da mi na to ne smijemo odgovarati, kako ih ne bismo izazivali. Kao da njih treba izazivati da bi nas napadali. Imate potpuno pravo - ne smijemo imati nikakvih iluzija. Diplomatski se mora raditi na jednoj liniji, a vojno-obrambeno na drugoj.“⁶⁴

⁶³ Maroje Mihovilović. *Pljuska za Van den Broeka*. Globus br. 41 od 20.9.1991, str. 39.

⁶⁴ Boro Krstulović. *Bebićeve naredbe bila je velika greška*. Globus br. 41 od 20.9.1991., str. 3-4.

7.4. Što se dobilo odgađanjem napada

Kako je odgađanje napada na JNA išlo Hrvatskoj u korist sažeto je u nekoliko citata iz intervjua koje su dale osobe direktno uključene u tadašnja politička zbivanja.

Zdravko Tomac dao je ocjenu što se dobilo odgađanjem napada na JNA u lipnju, blokadom vojarni i potom napadom u rujnu:

„Kadijević je rekao da vojska djeluje kao jedinstven organizam. Time nam je on dao podlogu da možemo reći: ako je tako, ako se ne radi o dijelovima vojske, onda je sve što vojska radi i u Osijeku, i u Vukovaru i drugdje - u sklopu strategije koju vodi vojni vrh. S obzirom da oni vode rat protiv Hrvatske i vrše genocid nad civilnim stanovništvom, onda i mi imamo pravo da napadnemo vojarnje, da napadnemo tamo gdje, u datom trenutku ocijenimo da je protivnik najslabiji. Dakle, da ne čekamo da nas napadnu tamo gdje smo najslabiji i da se onda branimo, a da ostale dijelove tog jedinstvenog organizma pustimo na miru. U ova četiri dana, otkako smo donijeli te odluke, mi smo postigli velike uspjehe. Prvo, blokadom svih vojarni oslabili smo vojsku iznutra, zbog čega se ona počela iznutra raspadati. Drugo, rekli smo da znamo da u toj vojsci nisu svi isti. Znamo da mnogi u toj vojsci ne žele snositi odgovornost za one koji su okrvavili ruke. Pozvali smo sve njih da prijeđu na stranu naroda. U vojsci je potom došlo do velikog raslojavanja i mnogi su napustili vojsku i prešli na našu stranu.“⁶⁵

Admiral Davor Domazet Lošo, dva mjeseca nakon što je iz JNA prešao u HV:

„Da smo u tom trenutku i mi napali JNA, tenkovi bi u hipu napustili Sloveniju i obušili se na Hrvatsku. Započelo bi strahovito bombardiranje naših gradova. Ne treba zaboraviti da je prije dva mjeseca Armija imala mnogo veći potencijal nego sada. Prema mojim procjenama, njihov je potencijal u međuvremenu pao za pedeset ili čak šezdeset posto.“⁶⁶

Vođa oporbenog SDP-a Ivica Račan podržavao je Tuđmanovu politiku neagresivnog pristupa prema JNA:

„Mogu, dakle, iz tih kontakata (s predstavnicima SAD-a i tadašnje Europske zajednice; op.a.RD) reći da sam bio

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Jasna Babić. *Zašto sam odbacio šinjel JNA*. Globus br. 39 od 6.9.1991., str. 40-41.

svjestan da su za jasnu politiku samostalne suvremene Republike Hrvatske, koja je spremna da uspostavlja s drugim samostalnim republikama kao državama u Jugoslaviji odnose suradnje a ne rata. Za mirotvornu politiku Hrvatske mi smo dobijali i dobivali, a i dalje bismo dobivali podršku, ali ne bismo dobivali podršku za neku ratoborniju politiku.

*Sjetite se onih vijesti koje su dolazile u Sabor. Išlo se za izazivanjem nerazumne, brzoplete, radikalne odluke hrvatskoga Sabora, odluke prema eskalaciji rata, sve do najave rata Srbiji i Armiji. Da je do toga rata došlo, pitam vas: tko bi se poslije bavio pitanjem što je sve tome prethodilo? Miloševićeva agresivna, imperijalna, politika došla bi do nekih argumenata u ponašanju hrvatske vlasti kojima bi pokušala naknadno pravdati svoju agresiju.*⁶⁷

S Tuđmanovim odlukama slaže se i Gianni De Michelis koji je bio član delegacije koja je nagovarala Sloveniju i Hrvatsku da popuste:

*„No, odgovornost je, prije svega, na Slovencima, koji odlučili ubrzati svoj proces nezavisnosti jer su bili uvjereni - što je, uostalom, i točno - da je za njih to pitanje jednostavno. Ako malo bolje pogledate, slovensko je pitanje riješeno, uz manje štete, između 25. lipnja i sastanka na Brijunima, 13. srpnja. Dakle, vrlo brzo. No, tada je već bilo jasno, i to smo Slovencima rekli, da ubrzavanjem svoga procesa prisiljavaju Hrvate i Tuđmana da učine to isto. Nemojte zaboraviti da 25. lipnja Hrvatska proglasila nezavisnost, ali da je, istodobno, izjavila da je spremna čekati tri, četiri mjeseca tu odluku i primijeni. Upravo je Slovenija odmah postavila nove table na graničnim prijelazima, a Hrvatska nije. Tuđman jako dobro znao kamo bi ga to dovelo.*⁶⁸

Američki politolog Patrick Glynn također se slagao s Tuđmanovim odlukama u vezi s napadom na JNA:

„Politika ustupaka EZ-u bila je presudna za dobijanje priznanja. Mnogi ljudi u Hrvatskoj, čini mi se, zagovarali su politiku vođenja totalnog rata. Mislim da bi to bila katastrofa. Osim što bi bilo mnogo žrtava na obje strane, vojno ne biste uspjeli. Možda nisam u pravu, no teško je procijeniti pravu snagu JNA. Međutim, Hrvatska je bila na

⁶⁷ Boro Krstulović. *Komunisti opet osvajaju vlast*. Globus br. 36 od 16.8.1991., str. 7-8.

⁶⁸ Ingrid Badurina i Denis Kuljiš. *Ja sam veliki branitelj Tuđmana*. Globus br. 68 od 27.3.1992.

rubu toga da je međunarodna javnost proglasi „crnom ovcom“, a Tuđman je pomogao da se ta situacija promijeni.“⁶⁹

7.5. Je li plan za napad na vojarne uopće postojao?

Admiral Davor Domazet Lošo tvrdi da Špegeljev plan osim „u njegovoj glavi“ nije nigdje postojao, da nikada nije razmatran na nekoj od sjednica hrvatske Vlade, niti ga je predsjednik Tuđman odobrio.⁷⁰ Suprotno tome, Šime Đodan još je u prosincu 1992. rekao da je Špegelj iznio jedan plan da se krene u napad na sve vojarne odjednom, ali da je on bio protiv toga jer je prema njegovim grubim procjenama JNA raspolagala s 50 puta većom vatrenom moći od hrvatskih snaga.⁷¹ Budući da i sam Špegelj kaže da su to bili tek prijedlozi, a ne konkretan plan te da dosad nije predložen autentični dokument koji bi potvrđivao službeno postojanje cjelovitoga plana, trenutno se može zaključiti da on nije službeno postojao nego ga je Špegelj iznosio usmeno i pismeno u obliku pretpostavki.

8. Zaključak

Dokumenti iz Ureda predsjednika RH Franje Tuđmana koje sam dobio na uvid upotpunjuju sliku realnosti i događaja iz Domovinskog rata te istovremeno pokazuju neistinitost teza pomoću kojih se stvara lažna realnost o događajima iz Domovinskog rata, dezinformacija i pogrešnih informacija koje su produkt informacijskih operacija. Umjesto metodologije proizvodnje dezinformacija koja teži produciranju laži, relevantna mora biti znanstvena metodologija koja teži spoznaji činjenica. Umjesto selektivnog, fragmentarnog i konstrukcijskog pristupa obradi informacija, relevantan mora biti cjelovit, sustavan, pouzdan i precizan pristup obradi informacija. Da bi to bilo moguće, nužno je da se znanstvenicima omogući pristup dokumentima iz vremena stvaranja hrvatske države, poglavito iz arhiva predsjednika Tuđmana.

⁶⁹ Boro Krstulović. *Sudbina Hrvatske u rukama je svijeta*. Globus br. 69 od 3.4.1992.

⁷⁰ Davor Domazet Lošo. *Hrvatski Domovinski rat 1991. – 1995. : strateški pogled.*, str.134.

⁷¹ Gordana Simonović i Tihomir Dujmović. *Imam dvanaest funkcija a jednu plaću*. Globus br.52 od 6.12.1991.

Popis kratica

AVNOJ – Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
 BiH – Bosna i Hercegovina
 EZ – Europska zajednica
 HDA – Hrvatski državni arhiv
 HDZ – Hrvatska demokratska zajednica
 HINA – Hrvatska izvještajna novinska agencija
 HV – Hrvatska vojska
 HVO – Hrvatsko vijeće obrane
 JNA – Jugoslavenska narodna armija
 KEBS – *Konferencija za evropsku bezbednost i saradnju*
 KOS – Kontraobavještajna služba
 MUP – Ministarstvo unutarnjih poslova
 RH – Republika Hrvatska
 SAD – Sjedinjene Američke Države
 SAO – *Srpska autonomna oblast*
 SDP – Socijaldemokratska partija Hrvatske
 SFRJ - Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
 SIV – Savezno izvršno vijeće
 SR – Socijalistička republika
 SSSR – Savez sovjetskih socijalističkih republika
 SUP – Sekretarijat unutrašnjih poslova
 TO – Teritorijalna obrana
 UPRH – Ured predsjednika Republike Hrvatske
 URL – *Uniform Resource Locator*
 VDV – Vrhovno državno vijeće
 ZNG – Zbor narodne garde

Literatura

- Domazet-Lošo, Davor. *Hrvatski Domovinski rat 1991. – 1995. : strateški pogled*. Zagreb : Udruga Hrvatski identitet i prosperitet, 2010.
- Domazet-Lošo, Davor. *Hrvatska i veliko ratište*. III. izdanje. Zagreb : Udruga Sv. Jurja, 2002.
- Kadijević, Veljko. *Moje viđenje raspada*. Beograd : Politika, 1993.
- Narodna Skupština Republike Srbije. *Deklaracija o mimom rešavanju jugoslovenske krize protiv građanskog rata i nasilja*. 2.4.1991.
- Predsjednik predsjedništva SR Bosne i Hercegovine i Predsjednik Republike Makedonije. *Platforma o budućoj jugoslavenskoj zajednici*. 5.1991.

- Ramet P., Sabrina. *The Dissolution of Yugoslavia: Competing Narratives of Resentment & Blame* Purdue University College of Liberal Arts. URL: <http://www.cla.purdue.edu/history/facstaff/Ingrao/si/Team2Report.pdf>.
- Runtić, Davor. *Prvi hrvatski redarstvenik*. Zagreb : Udruga Prvi hrvatski redarstvenik, 2003.
- Sekulović, Aleksandar. *Srpsko-slovenačka zavera*. Beograd, 2011.
- Špegelj, Martin. *Sjećanja vojnika*. Zagreb : Znanje d.d., 2001.
- Tuđman, Miroslav. *Vrijeme krivokletnika*. Zagreb : Detecta, 2006.
- Ured Predsjednika Republike Hrvatske. *Zajednički prijedlog o budućoj jugoslavenskoj zajednici*. 7.3.1991.
- Vlada Republike Hrvatske. *Prijedlog stajališta Vlade Republike Hrvatske glede Platforme o budućoj jugoslavenskoj zajednici, koju su predložili Predsjednik Predsjedništva Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i Predsjednik Republike Makedonije*.
- Zapisnik sa razgovora predsjednika republika i predsjednika predsjedništava republika, održanog 28. ožujka 1991. u vili "Dalmacija" u Splitu. (Arh. str. 37-312, trans. str. 1-276.)
- Zapisnik sa sastanka predsjednikov republik in predsednikov predsedstev republik na brdu pri Kranju, dne 11.4.1991. (Arh. str. 51-146.)
- Zapisnik: Četvrti sastanak na predsedatelite na republikite i predsedatelite na predsedateljstvata na republikite (magnetofonski beleški), Ohrid, 18. april 1991. godina. (Arh. str. 179-328, trans. str. 0-149.)
- Zapisnik: Magnetofonske bilješke sa petog sastanka predsjednika predsjedništava i predsjednika republika, održanog na Cetinju 29. aprila 1991. godine. (Arh. str. 2-98, trans. str. 0-96.)
- Zapisnik: Magnetofonski snimak šestog sastanka predsjednika republika, odnosno predsjednika predsjedništava republika, održanog u Stojčevcu kod Sarajeva 6. juna 1991. godine. (Arh. str. 156-242, trans. str. 0-86.)

Zapisnik sa razgovora predsednika SIV-a Ante Markovića sa rukovodstvom Republike Slovenije i Republike Hrvatske; 19.6.1991. godine u Beogradu. Strogo povjerljivo. Arh. str. 250-301, trans. str. 0-51.